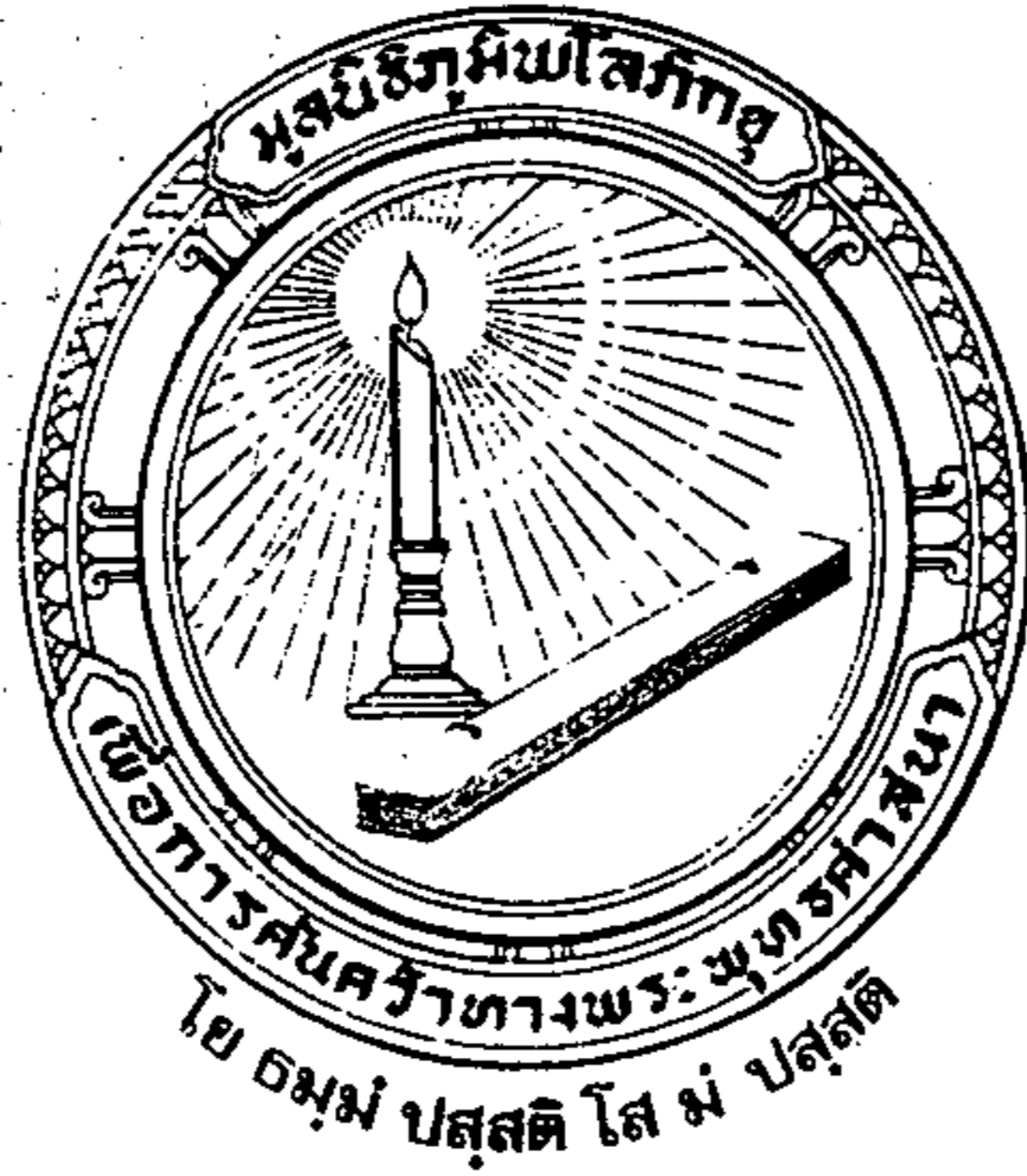

BBF00084

ปรมัตถมัญจสุชา วิสuddhimaggamahātīkā

(บาลี-ไทย)

ภาค ๖

(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒)

PARAMATTHAMAÑJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAĪTĪKĀ

(PĀLI-THAI)

PART VI

(PĀLI PART III SECOND SECTION)

ฉบับปฐมพิมพ์ศิลปากร

ปีที่ระลึกโศกโศกกาลฉลของครบ ๒๐๐ ปี

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๕๒๕

คุณฉวีอาภา - คุณหญิงฉวีศรี ทนชัยศรี

อุทิศกุศลให้บิดามารดาผู้ล่วงลับไปแล้ว

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น

ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8296-19-9

ปรมัตถมัญจสุชา วิสuddhimaggamahātikā

(บาลี-ไทย)

ภาค ๖

(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒)

PARAMATTHAMAÑJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAĪKĀ
(PĀLI-THAI)

PART VI

(PĀLI PART III SECOND SECTION)

ฉบับปฐมพิมพ์

ปีที่ระลึกถึงโอกาสฉลองครบ ๒๐๐ ปี

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

คุณฉวีอาภา - คุณหญิงฉวีศรี ทนชัยศรี

อุทิศให้บิดา มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น

ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

พระบรมราชาโชวาท

“ฉันขออุทิศไมทณา ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสนับสนุนงานหรือยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม”

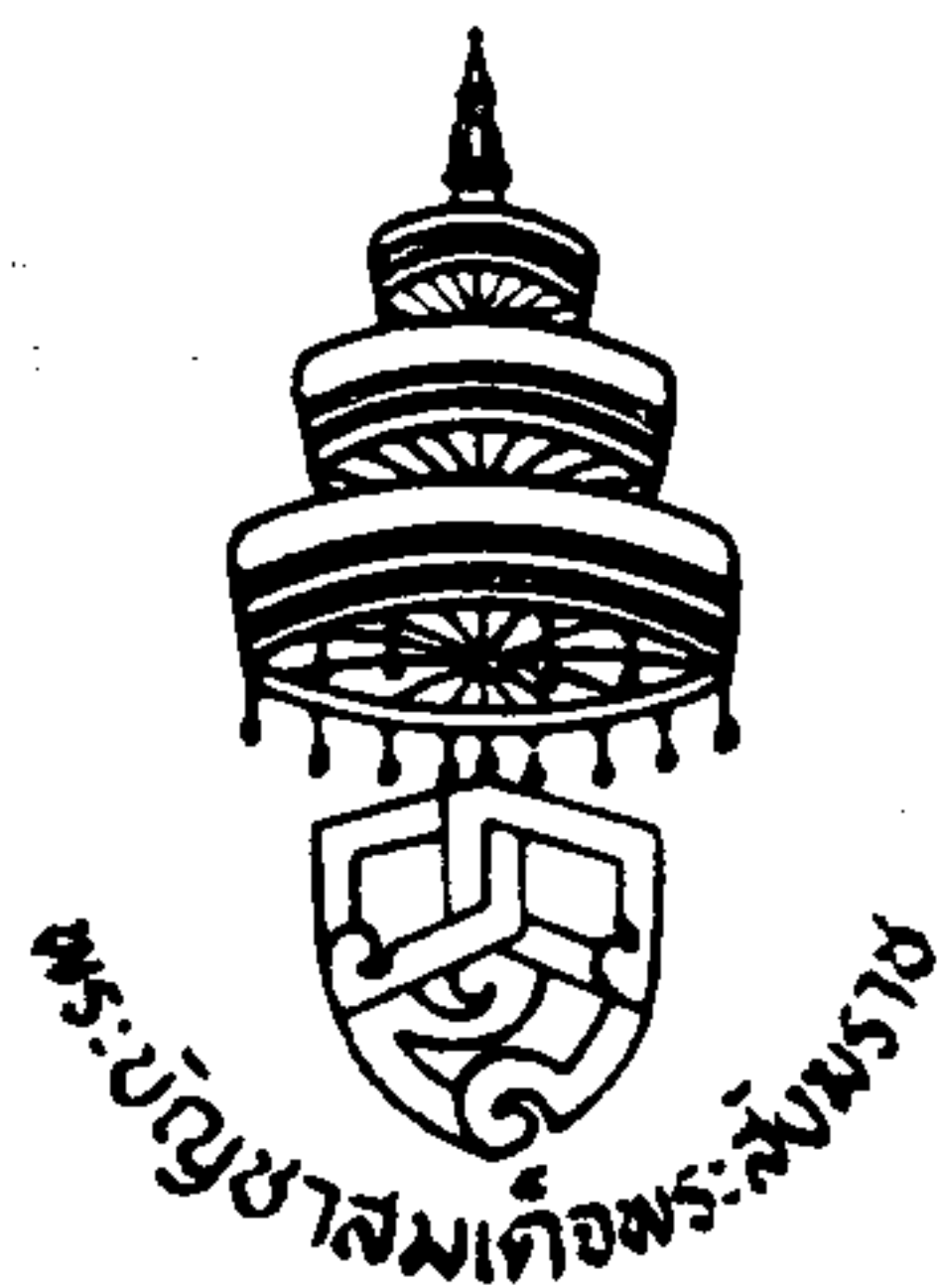
การแปลคำขาสีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ใจของหนัก อย่าให้ขัดแย้งกันให้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยากแก่
นักศึกษาคือไปภายหลังว่า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้เข้มแข็ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ปัจจุบัน พระราชทานแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
ญาณโมทยมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระ-
พุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้านมัสการ ฯ ถวายพระศัมภีร์แปลเป็น
ภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

นายสอาด และ คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์

อุทิศกุศลให้บิดามารดาผู้ล่วงลับไปแล้ว

ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ติวานนท์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์
และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕
ซึ่งเป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ใน
พุทธศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้าง
อนุสรณ์วัตถุรวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกจุฬาลงกรณ์ฯ ได้สนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระ-
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
ของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณวิเสส และสังคหวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ

(๔)

ที่จะเป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็นสมควร
ประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกชู" อันเป็นพระบรมราช-
ฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็น
ภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการ
สมควร ประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะ-
กรรมการอำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกชู เป็นที่
ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)	ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์
๒. พระวิสุทธาธิบดี (จิตวีโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๓. พระพุทธพจนวราภรณ์ (จินตาทกโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๔. พลตำรวจเอกประเสริฐ รุจิรวงศ์
(ถึงแก่อนิจกรรม)	ประธานกรรมการฝ่ายฆราวาส
๕. พลเรือเอก ม.จ. กภาพรรณดิศ ดิศกุล ร.น.
(สิ้นชีพิตักษัย)	รองประธานกรรมการ
๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	รองประธานกรรมการ
๗. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๘. นายประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๙. พลเรือเอกอนันต์ เนตรโรจน์ ร.น.	กรรมการ
๑๐. พลเรือเอกอภัย สัตกะลิน ร.น.	กรรมการ

๑๑. นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี	กรรมการ
๑๒. ทานบุญปั๋นพั๋ อุนรักรัษราชมณฑิเยียร	กรรมการ
๑๓. คุณหญิงอรุณ กิตติยากร	กรรมการ
๑๔. พลตรีสุธน สัตตบุศย์	กรรมการ
๑๕. นายระวี ภาวิไล	กรรมการ
๑๖. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑๗. อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑๘. นายวิสุทธ์ บุชชกุล	กรรมการ
๑๙. นายพิพัฒน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๐. นางศรีกาญจน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๑. คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	กรรมการ
๒๒. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์	กรรมการ
๒๓. นางจวง นิตการณประสม	กรรมการ
๒๔. นางประไพ อมาตยกุล	กรรมการ
๒๕. นางสมจิตต์ สิทธิไชย	กรรมการ
๒๖. นางเครือทิพย์ ธรรมมงคล (ถึงแก่กรรม)	กรรมการ
๒๗. นางชนัดด์ ปิยะอุย	กรรมการ
๒๘. นางประภา จัยวัฒน์	กรรมการ
๒๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์	กรรมการ
๓๐. นางยุพนา ธรรมโกวิท	กรรมการ
๓๑. นางอุษา จารุกุล	กรรมการ

(๑๐)

๓๒. นายมณีพันธุ์ จารุกุล

กรรมการและเลขานุการ

๓๓. นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของ สมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

ผลสำรวจเอก

๑.

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการในพระบัญชา นี้ เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครมาจนบัดนี้ จะครบสองร้อยปีในพุทธศักราช ๒๕๒๕
ควรที่ทางฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อพุทธนิยวัตรร่วมมือ
มหกรรมครั้งนี้ด้วย มุสสิซิภูมิโปลีกุญ จึงส่งของพระคัมภีร์

เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทและเอกชนได้มีส่วนร่วมสร้างพระคัมภีร์ทางพระ
พุทธศาสนา โดยการเสนอแนะของมุสสิซิภูมิโปลีกุญ จึงทรงตั้ง

คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร

เป็นประธานกรรมการหาทุนสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิโปลีกุญ

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลรักษาให้เจริญ งอกงาม ไพบูลย์
ไพจิตรของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนิศย์นิรันดร เทอญ.

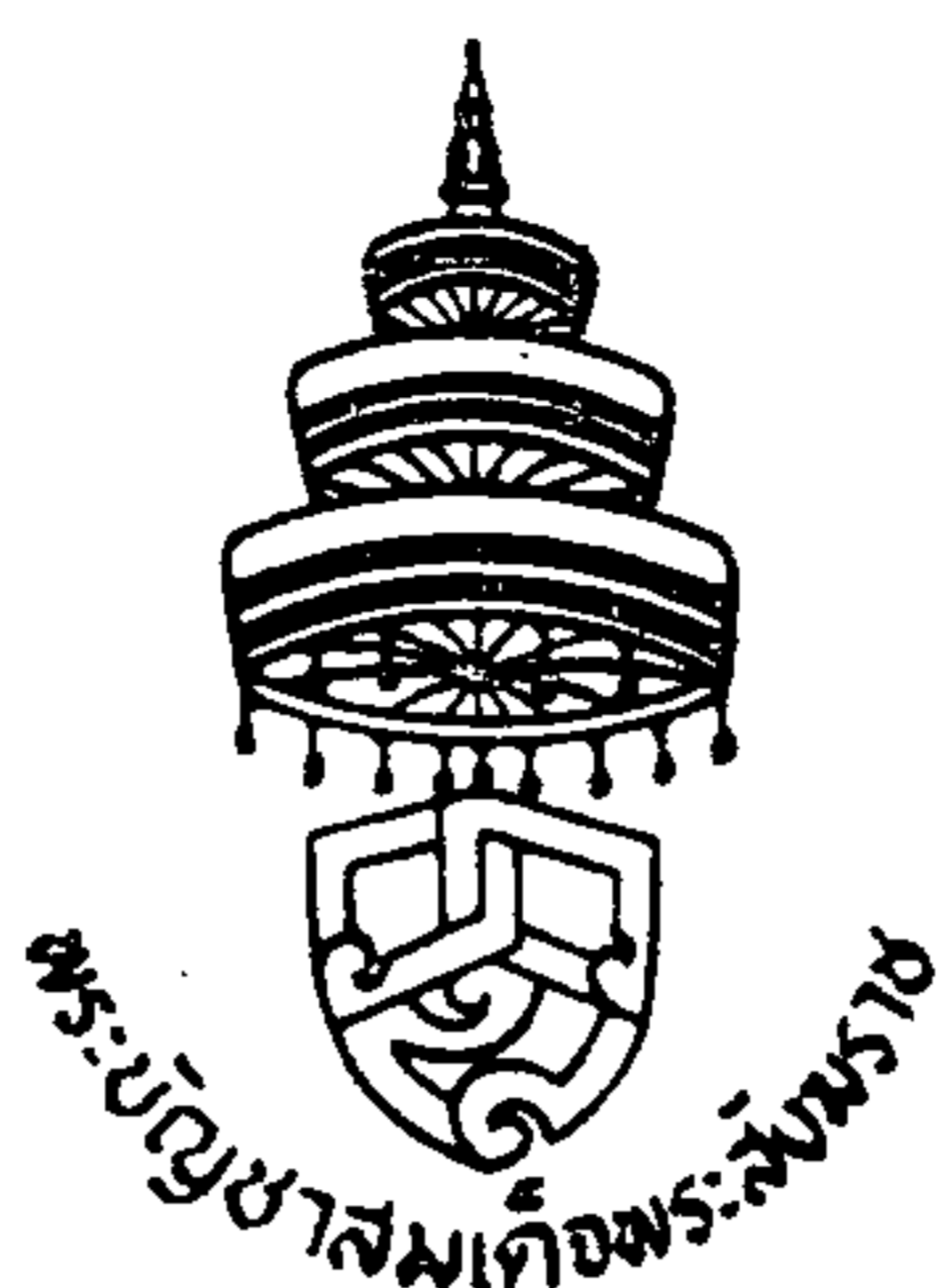
ทรงตั้ง ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

จ. จีรวิทย์

(ประเสริฐ จีรวิทย์)

ประธานกรรมการมุสสิซิภูมิโปลีกุญ
ผู้รับส่งของพระบัญชา

สมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์
และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่ง
เป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธ-
ศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้มีอนุสรณ์ยัตถุ
รวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกขุได้สนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระ-
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
ของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสังคหวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์
สำคัญ ที่จะปรากฏการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็น

สมควรประธานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ" อันเป็นพระบรมราชฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควรประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุเป็นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

คณะผู้อำนวยการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุ

๑. นายมณีพันธุ์ จารุกุล	ผู้อำนวยการ
๒. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๓. นางอุษา จารุกุล	หัวหน้าฝ่ายธุรการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๘	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๓. นายทินกร ทองเศวต ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๔. พันเอกพร้อม โพธิศิริ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๕. นายสุรสี กัญจนพูน ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๖. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๗. นายมยุนต์ จอดพิมาย ป.ธ. ๘	
๘. พระมหาประสิทธิ์ ชินวโล ป.ธ. ๘	

๙. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง (บ.ศ. ๙)
๑๐. นางสาวศิริรัตน์ กลัดจ่าย (บ.ศ. ๘)
๑๑. นายจรัญ เลือทวง ป.ธ. ๘
๑๒. นายเขื่อน เพ็ญสวัสดิ์ ป.ธ. ๗
๑๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ. ๗, พม.
๑๔. นายสันติ ฤทธิเดช ป.ธ. ๗ (ศศ.บ.)
๑๕. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ. ๖, พ.กศ.
๑๖. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ธ. ๖
๑๗. นายประกวด พุฒเนียม ป.ธ. ๖
๑๘. นายจีรวัฒน์ กวรคำ ป.ธ. ๖
๑๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)
๒๐. นายลัดดง ธนะวัตต์ ป.ธ. ๔, ศศ.บ. (ภาษาไทย)
๒๑. ร้อยตรีทวี จันทอง , นักปริวรรตอักษร
๒๒. อุบาสิกาพรหม เกิดเกษม นักปริวรรตอักษร
๒๓. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์ นักปริวรรตอักษร
๒๔. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ นักปริวรรตอักษร
๒๕. อุบาสิกาบุญส่ง พยัคฆเรือง นักปริวรรตอักษร
๒๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์ นักปริวรรตอักษร
๒๗. อุบาสิกากัลยา ไยสำลี นักปริวรรตอักษร
๒๘. อุบาสิกาสกาวัฒน์ หอมขจร นักปริวรรตอักษร
๒๙. อุบาสิกาสุภาพ กาญจนवास นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. อุบาสิกาแนบ มหานีรานนท์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นายทองย้อย แสงสินชัย ป.ธ.๙
๓. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘ มหาบัณฑิต
๔. นายสุวรรณ จินต์ประชา ป.ธ.๙
๕. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์
๖. นายสุรจิต สงสกุล ป.ธ.๘ คุษฎีบัณฑิต
๗. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.๙
๘. นายวินัย ตะเภาพงษ์ ป.ธ.๙ คุษฎีบัณฑิต
๙. นายสารี อินสอน ป.ธ.๙

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางสาววิภา เพ็ชรสามพราน
๒. นางสาวชลอ สว่างช่วง
๓. นางพิกุล บำรุงผล
๔. นางสาวพวงเงิน อุษชิน
๕. นายเกษมวงศ์ บุรณศิริ
๖. นางสาวปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๗. นางสุภา วรรณพงษ์
๘. นางสาวมยุรี พาหา

(๑๖)

๙. นางสาวพนิศา เวียงนนท์
๑๐. นางสาวถาวร ทองมี
๑๑. นางชัชสวาสดี นิเกศน้อย
๑๒. นางทิพย์วดี ภูทอง
๑๓. นายประนม พลดงนอก

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

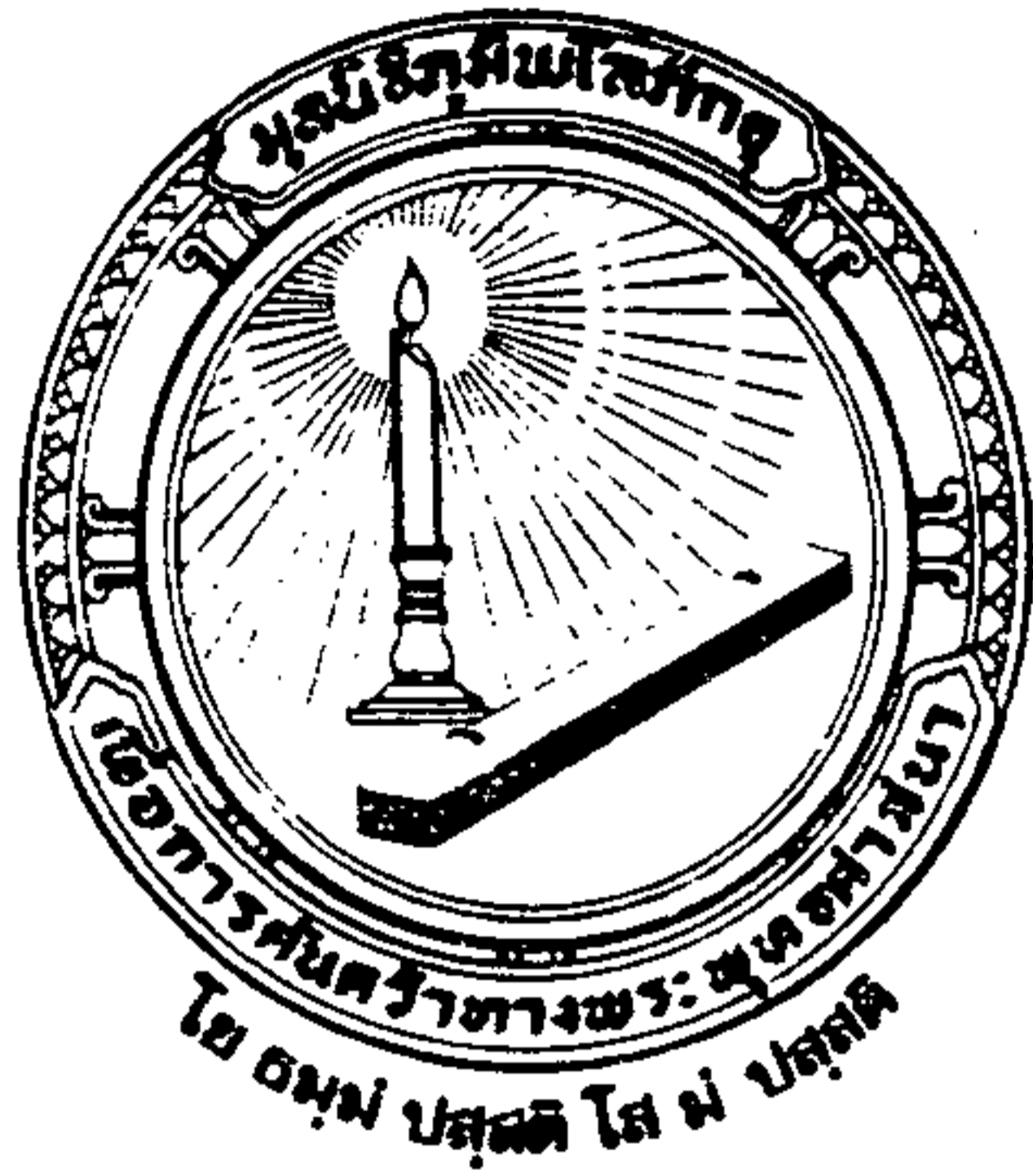
พลตำรวจเอก

๑.

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ
ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมวีรทางพระพุทธรูปศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๘)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๓๓

First published : 1990

ISBN 974-8296-19-9

สงวนลิขสิทธิ์
ในการคัดลอก แปร และดัดแปลง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกฯ ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ไททรงเทศนาโปรด
เวไนยสัตว์ให้ไต่บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ทรง
แสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์
เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติ**
สังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญ
มาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบใจ **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ
พระปฏิเวธสังฆธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว
พระปฏิบัติสังฆธรรม และพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติ
สังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว
พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ไต่ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็น
พระพุทธรวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระ-
พุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ไต่แก่
พระวินัยปิฎก **พระสุตตันตปิฎก** และ **พระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระ-
ไตรปิฎกหรือพระบาลีให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติไต่ถูกต้องตรง
ตามพระพุทธรวจนะ ไต่มีการศึกษาเล่าเรียนในคานพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้ง
พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า
คันถฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่ง

พระปฏิบัตินี้ธรรม การศึกษานี้ย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้ง
 มติวินิจฉัย โดยท่านผู้รูพระพุทธานุญาตเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมาย
 ที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคตีกาจารย์ในครั้งแรก
 มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึก
 คำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า
อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก
 เมื่อพระพุทธานุญาตเคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอน
 และบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับ
 พระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจ
 เข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กุลบุตรจำต้องศึกษาภาษาสิงห์พอน ซึ่งเป็นการยาก
 ลำบากแก่กุลบุตรผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอธิบายพระพุทธานุญาตจึงไม่
 แพรหลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก็กรอยปีเศษ
 พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆสะ พระพุทธทัตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้
 แปลอรรถกถาภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตอภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุท-
 ธาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์แก่อุบัติไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
 พระพุทธานุญาตชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา
 และคำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็น
 เจื่อนแจ่มชัดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คณฐูปถ อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมี
 คู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมาย
 ของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า อดตโชนา

คัมภีร์ เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลใหญ่ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็น สายตรงบ้าง เป็นปรกณพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมคค์หรือ อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญชุสา แก่คัมภีร์พระวิสุทธิมคค์ และคัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถ- วิภาวินี แก้ปรกณอภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นคิภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็น ภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษา บาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารูความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้ ถ้า ขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุกติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับ คัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อณูฎีกา ปกณพิเศษ และสัททวิเสส เหล่านี้เป็นต้น และไวยากรณ์อักขรขอมในโบราณ ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียน อักขรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำ ไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชาคณะภิกษุที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาธะโดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลก ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำยาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอกณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบังคับจิตใจสืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ดังได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย ภาค ๖ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒) นี้ คุณสอาด-คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์ ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บิดา-มารดาผู้ล่วงลับไปแล้ว

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้

ขออำนาจแห่งมหากุศล อันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้ คุณสอาด-คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์ จงประสบความสุข ความเจริญ มีความเกษมศานต์ยืนค้ำยืนในธรรมตลอดไปทุกเมื่อ เทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยนั้น มูลนิธิภูมิพลโลกิคุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อรรถฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณพิเศษ และสัททวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนใหญ่ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้อาศัยเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้า

เดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพากย์ ซ้ายขวา เป็นสองภาษาบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์ เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่โคได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คนไทย "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์โคในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ภาค ๖ ฉบับพากย์คู่ ภาษาบาลี-ไทย ครั้งนี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระเพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

ขออันสงฆ์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่โคตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลวปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ไคคัมภีร์พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั่วกันเทอญ.

(นายมนตรีพันธุ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิย

แนะนำ

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ภาษาบาลีขึ้นมาอีกคัมภีร์หนึ่ง เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เพื่อให้เป็นพระคัมภีร์ฉบับ "ภูมิพลโลกิกขุ"

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้ เป็นพระคัมภีร์ที่มีความสำคัญมาก ด้วยเป็นพระคัมภีร์ที่อธิบายความในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนาไว้ ซึ่งคณะสงฆ์ไทยได้บรรจุพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้เป็นหลักสูตรการสอบไล่พระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวง ในระดับเปรียญธรรม ๘-๙ ประโยค ทั้งนี้เพราะพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นพระคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ ผู้ศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา ถ้าได้ศึกษาพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเพียงคัมภีร์เดียว ก็เชื่อว่ามีควมรอบรู้วิชาการทางพระพุทธศาสนาพอสมควร แต่การจะเข้าใจความในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าเว้นการศึกษาพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาอย่างถูกต้องเสียแล้ว จะเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคอย่างแตกฉานไม่ได้ เพราะพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาเป็นมหาฎีกาที่ขยายความพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคให้กระจ่างแจ้งอีกชั้นหนึ่ง

ความหมายของคำว่า **ปรมัตถมัณฺชฺสา**

เพื่อให้รู้จักพระคัมภีร์นี้ชัดเจนขึ้น จะขอทำความเข้าใจเรื่องความหมายของชื่อพระคัมภีร์ก่อน

คำว่า **ปรมัตถมัณฺชฺสา** เป็นชื่อเฉพาะของพระคัมภีร์มหาภูทกานี้ แยกได้เป็น ๒ คำ คือ ปรมัตถ+มัณฺชฺสา มัณฺชฺสา แปลว่า ทับ หรือ ลุง หมายถึงวัสดุอุปกรณ์ที่เก็บรักษาสิ่งของ เมื่อรวมเข้ากับคำว่า ปรมัตถ เป็น ปรมัตถมัณฺชฺสา ก็แปลว่า พระคัมภีร์เพียงดั่งทับเป็นที่เก็บรักษาพระปรมัตถไว้

คำว่า **ปรมัตถ** คำหน้านั้นมาจากคำภาษาบาลีว่า ปรม+อตุต ปรม แปลว่า อย่างยิ่ง ยอดเยี่ยม บรม อตุต แปลว่า เนื้อความ ประโยชน์ สภาวะ รวมเป็น ปรมตุต ใช้เป็นภาษาไทยว่า ปรมัตถ ปรมัตถ์ ปรมัตถ แปลว่า เนื้อความอย่างยอดเยี่ยม ประโยชน์อย่างยิ่ง หรือสภาวะอย่างยอดเยี่ยม คำนี้เป็นชื่อของ บารมีก็มี เป็นชื่อของประโยชน์ก็มี เป็นชื่อของสัจจะก็มี เป็นชื่อของพระอภิธรรมปิฎกก็มี

คำว่า "**ปรมัตถ**" ที่เป็นชื่อของบารมีนั้น มีอธิบายว่า บารมี คือความดีอย่างยิ่งยวด ที่เป็นเครื่องบ่มโพธิญาณให้แก่กล้าจนถึงสำเร็จ มีอยู่ ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ บัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา บารมีทั้ง ๑๐ นี้ แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น เรียกว่า บารมี มี ๑๐ ชั้นกลาง เรียกว่า อุบารมี มี ๑๐ ชั้นสูง เรียกว่า ปรมัตถบารมี มี ๑๐ รวมเป็นบารมี ๓๐ ถ้วน หรือเรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ ในจรรยาปิฎกได้แสดงบารมีไว้ในตอนสรุป ได้แสดงไว้ว่า ทานที่

พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญเมื่อครั้งเป็นพระเจ้าสิริราช จัดอยู่ในชั้นทานบารมี เมื่อเป็นพระเวสสันดร เป็นเวลามพราหมณ์ และเป็นอกิตติคาบส จัดเป็นทานชั้นอุบารมี เมื่อเป็นพญาไก่ เป็นพญาช้างชื่อสีลวานาค และเป็นพญากระท่าย จัดเป็นชั้นปรมัตตบารมี และในบารมีอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ก็มีปรมัตตบารมีด้วยทุกข้อ

คำว่า "ปรมัตต" ที่เป็นชื่อของประโยชน์นั้น มีอธิบายว่า คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยประโยชน์ ๓ ประการ คำว่า "ประโยชน์" ตรงกับภาษาบาลีว่า อุตถ แปลว่า ความต้องการก็ได้ แปลว่า ความมุ่งหมายก็ได้ ส่วนคำว่า "ประโยชน์" ซึ่งเป็นคำแปลของ "อุตถ" นั้น แปลว่า การประกอบ คือ การกระทำให้สำเร็จตามที่ต้องการหรือมุ่งหมายนั้น ประโยชน์หรือความต้องการของมนุษย์นั้น มีอยู่ ๓ ระดับ คือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ในชาตินี้ ได้แก่ ทรัพย์ ยศ ไฉตริย์ ทรัพย์ ทรัพย์ ทรัพย์ ทรัพย์ จะพึงได้ด้วยการประกอบธรรม ๔ คือ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยัน อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา กัลยาณมิตรตาคบเพื่อนที่เป็นมิตร สมชีวิตา เลี้ยงชีพพอสมควร ไม่ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ฝืดเคืองนัก สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในเบื้องหน้า หรือชาติหน้าที่มนุษย์ต้องประสงค์ คือ สุคติ-โลกสวรรค์ คือการเป็นมนุษย์ที่ดี การเป็นเทพในสวรรค์ การจะได้ประโยชน์เบื้องหน้าที่ต้องการนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญ สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา ส่วนประโยชน์ยอดเยี่ยมนั้น เรียกว่า ปรมัตต แปลว่า ประโยชน์สูงสุด ได้แก่ พระนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา เพราะพระนิพพานเป็นที่ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง การจะถึงพระนิพพานอันเป็นปรมัตตประโยชน์นี้ได้ ก็ด้วยการบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นทาง

แห่งความบริสุทธิ์

คำว่า "ปรมัตถ" ที่เป็นชื่อของสัจจะนั้น อธิบายว่า สัจจะ คือความจริง นั้น มีอยู่ ๒ อย่าง คือ จริงโดยสมมุติ เรียกว่า สมมุติสัจจะ ๑ จริงโดยปรมัตถ์ เรียกว่า ปรมัตถสัจจะ ๑ จริงโดยสมมุตินั้น ได้แก่ความจริงที่โลกหมายรู้ร่วมกัน เช่น นาย ก. นาง ข. ช้าง ม้า วัว ควาย คน สัตว์ สมมุติให้ร้องเรียกกันได้ เรียกว่า สมมุติโวหาร ส่วนปรมัตถสัจจะกล่าวถึงธรรมชาติที่มีจริงไม่มีการผันแปร เปลี่ยนแปลง ทรงสภาพของตนไว้ ซึ่งได้แก่จิต เจตสิก รูป นิพพาน เพราะฉะนั้น ชื่อของปรมัตถสัจจะจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า สภาวสัจจะ จริงโดยสภาวะ ว่าโดยองค์ พระสูตร พระวินัย และบุคคลบัญญัติเป็นสมมุติสัจจะ พระอภิธรรม ๖ คัมภีร์ เว้น บุคคลบัญญัติเป็นปรมัตถสัจจะ ปรมัตถสัจจะนี้แบ่งได้เป็น ๒ คือ สภาวสัจจะธรรม ที่เป็นจริงตามสภาวะ ได้แก่ กุศลธรรม อกุศลธรรม เป็นต้น ๑ อริยสัจจะ ได้แก่ ความจริงอย่างประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยะ ได้แก่ ทุภะ สมุทัย นิโรธ มรรค ๑ พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ สำหรับเวไนยสัตว์ที่ไม่ได้ ศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรมมาในอดีตพุทธเจ้าองค์ที่ล่วงแล้ว พระองค์จะทรงยก สมมุติสัจจะแสดงเป็นพื้นฐานก่อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในพระธรรมเทศนา แล้วจึง ทรงแสดงพระปรมัตถธรรมเทศนาในภายหลัง สำหรับเวไนยสัตว์ผู้ได้เคยศึกษา เล่าเรียนพระอภิธรรมมาในสมัยอดีตพุทธเจ้า เป็นผู้มื่ออุปนิสัยสติปัญญาสามารถรับ พระธรรมเทศนาได้ จึงจะทรงแสดงพระปรมัตถเทศนาโดยตรง

คำว่า "ปรมัตถ" เป็นชื่อของพระอภิธรรมปิฎกนั้น ก็โดยอาศัยคำของ พระอนรุทธาจารย์ กล่าวไว้ในพระอภิธัมมัตถสังคหปกรณว่า เนื้อความพระอภิธรรม

(๓๐)

ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพระอภิธรรมนั้นทั้งหมด ว่าโดยปรมัตถ์มี ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เรียกว่า ปรมัตถธรรม ๔ คือ จิตปรมัตถ์ ๑ เจตสิกปรมัตถ์ ๑ รูปปรมัตถ์ ๑ นิพพานปรมัตถ์ ๑ ใช้อักษรย่อว่า จิ. เจ. รุ. นิ. ว่าเป็นหัวใจพระอภิธรรม คำว่า ปรมัตถ์ นี้ พระสมุหคณาจารย์อธิบายไว้ในพระคัมภีร์อภิธรรมัตถวิภาวินีว่า ความหมายยอดเยี่ยมสูงสุด ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแปรผันเป็นอย่างอื่น ยกเสียซึ่งสมมุติ เป็นความหมายที่แท้จริง กล่าวคือ จิต ได้แก่ วิญญาณชั้นธ เจตสิก ได้แก่ ชั้นธ ๓ คือ เวทนา สัญญา สังขาร รูป ได้แก่ รูปชั้นธ และนิพพาน ได้แก่ ธรรมอันเป็นอารมณ์แห่งมรรคและผล อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ปรม ที่แปลว่า ยอดเยี่ยม นั้น หมายถึง พระสัพพัญญุตญาณ อรรถ แปลว่า สภาวะ วิสัย อารมณ์ หรือโคจร รวมเป็น ปรมัตถ์ แปลว่า ธรรมอันเป็นอารมณ์ของพระสัพพัญญุตญาณอันยอดเยี่ยม ซึ่งเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้านั่นเอง

ตามความหมายของคำว่า "ปรมัตถ์" ตามที่กล่าวมานี้ เมื่อมาเป็นชื่อของพระคัมภีร์มหาฎีกานี้ จึงมีความหมายว่า พระคัมภีร์เพียงคัมภีร์ที่เก็บรักษาไว้ซึ่งประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน หรือเป็นที่เก็บรักษาไว้ซึ่งพระปรมัตถธรรม อันเป็นความหมายถึงเนื้อความในพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นวิสัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ และเป็นปรมัตถ์สัจจะด้วย อนึ่ง พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้ ได้รับยกย่องว่าเป็นมหาฎีกา คือเป็นคำอธิบายความของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นฎีกาที่ยิ่งใหญ่ควรแก่การเคารพนับถือบูชาอย่างยิ่ง เพราะให้ความรู้แก่ผู้ศึกษาทุกแห่งทุกมุม พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาวิสุทธิมรรคมหาฎีกา จึงมีความหมายถึงว่าเป็นพระคัมภีร์ที่ให้ความรู้ทางพระพุทธานุศาสนาระดับสูง ซึ่งผู้อ่านพระคัมภีร์นี้จะต้องมีพื้นฐานความรู้ทางพระอภิธรรมและทางภาษามคธพอสมควรจึงจะทำความเข้าใจพระคัมภีร์นี้ได้

ท่านผู้รจนาศรคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา

ท่านผู้รจนาศรคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา คือ ท่าน
 อาจารย์พระธรรมपालเถระ สำนักวัดพุทธคิณวิหาร อาณาจักรทมิฬ ผังตะวันออก
 ฉียงใต้ของอินเดีย ใกล้เกาะลังกา ท่านได้รับอาราธนาจากพระมหาสุทนต์เถระ
 สำนักสิทธคามปริเวณวิหาร ให้รจนาศรคัมภีร์นี้ ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระนี้
 มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๙๕๐-๑๐๐๐ รุ่นหลังพระพุทธโฆษาจารย์ ท่านได้ศึกษาอยู่
 ในสำนักมหาวิหาร เมืองอนูราชปุระ ในลังกาทวีป เข้าใจว่าได้ร่วมงานรจนาศรคัมภีร์
 อรรถกถากับพระพุทธโฆษาจารย์ด้วย ท่านได้รจนาศรคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระไตรปิฎก
 และมหาฎีกานี้ จึงได้รับยกย่องว่าเป็นทั้ง "พระอรรถกถาจารย์" และเป็นทั้ง
 "พระฎีกาจารย์"

ผลงานอรรถกถาที่ท่านรจนานั้น คือ

๑. อรรถกถาเนตติปกรณ์
๒. อรรถกถาอติวุตตกะ ชื่อปรมัตถที่ปนี
๓. อรรถกถาอุทาน ชื่อปรมัตถที่ปนี
๔. อรรถกถาจริยาปิฎก ชื่อปรมัตถที่ปนี
๕. อรรถกถาเดรคาถา ชื่อปรมัตถที่ปนี
๖. อรรถกถาเดรีคาถา ชื่อปรมัตถที่ปนี
๗. อรรถกถาวิมานวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี
๘. อรรถกถาเปตวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี

ผลงานฎีกาที่รจนา คือ

๑. วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ชื่อปรมัตถมัญชสา
๒. ฎีกาเนตติอรรถกถา อธิบายงานอรรถกถาของท่านเอง
๓. ฎีกาพุทธวงศ์ ชื่อปรมัตถทีปนี

นอกจากนี้ฎีกาอีก ๓ คัมภีร์ คือ ฎีกาอรรถกถาพระสูตรทั้ง ๔ มีที่ชนิกายเป็นต้น ชื่อว่า สีสัตตปกาลินี ฎีกาอรรถกถาชาดก ชื่อ สีนัตตปกาลินี และอนุฎีกาแห่งอรรถกถา-
อภิธรรม ชื่อว่า สีนัตถวัดฒนา คัมภีร์จุฬคันถวงศ์และศาสนวงศ์ได้กล่าวว่าเป็นผลงาน
ของท่านด้วย แต่ที่จริงฎีกาที่กล่าวนี้เป็นผลงานของท่านอาจารย์ธรรมपालเถระอีกองค์
หนึ่ง ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านอนันตทอาจารย์ มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๑๓๐๐-๑๔๐๐ ปี
แต่ชื่อพ้องกัน

อย่างไรก็ตาม พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกาที่ท่าน
รจนาไว้นี้ ได้เป็นวรรณกรรมสำคัญชิ้นหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่เป็นมรดกตกทอดมาถึง
เราทุกวันนี้ และนับว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่าของโลก

งานสร้างพระคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ของท่านอาจารย์พระธรรมपाल-
เถระนี้ แสดงให้เห็นถึงการวางแผนงานอันสำคัญยิ่งในวงการศึกษาคณะสงฆ์
เกี่ยวกับการแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จากภาษาสิงหพมาเป็นภาษามคธ อัน
เป็นต้นตอภาษาเพื่อให้ความรู้ค่านิยมจริยธรรมเผยแพร่ไปทั่วโลก ไม่ใช่อยู่แต่เกาะลังกา
เท่านั้น และนอกจากนี้แสดงให้เห็นว่า การทำงานชิ้นสำคัญส่วนนี้ได้มีสงฆ์คณะหนึ่ง
ร่วมงานกันโดยได้ทำกันเป็นระบบต่อเนื่อง เป็นการวางแผนสืบทอดงานพระพุทธ-

ศาสนาทางด้านวิชาการไว้เป็นสมบัติของโลก ซึ่งแม้ประเทศไทยก็พลอยได้มรดกชิ้นนี้ไว้เป็นสมบัติเป็นเวลาช้านานแล้ว แม้ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระจะพำนักอยู่ ณ พุทธสถิตวิหารอาณาจักรทมิฬแห่งอินเดีย ทางลังกาก็ถือว่าท่านเป็นชาวลังกาด้วย

เนื้อหาของพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา

โดยที่พระคัมภีร์นี้เป็นฎีกาอันยิ่งใหญ่ที่ได้รับยกย่องมาก เรียกว่า มหาฎีกา ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระได้รจนาอธิบายความพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยอาศัยคำถามรศอันมีมาเก่าก่อน รจนามิให้ขัดแย้งกับมติของสำนักมหาวิหาร ท่านนำเอามาแต่ละบทแต่ละคำ ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายให้คำวินิจฉัย คำถาม คำตอบ ในเชิงอธิบายทุกแง่ทุกมุม มีคำวินิจฉัยทางนิรุกติศาสตร์ขยายความในลัทธิทั้งในมหายานและพราหมณ์ลัทธิไตรเพทเวททางคศาสตร์ ที่เรียกว่า ปรัชญาอินเดียในปัจจุบันนี้ รวมทั้งโลกโวหารอย่างพร้อมมูล ฉะนั้น พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้จึงอุดมไปด้วยความรู้ในระดับสูง ทำให้เกิดความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อย่างละเอียดรวมทั้งเข้าใจพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีด้วย เพราะท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระได้บรรจุความรู้ทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างสมบูรณ์

ในเนื้อหานี้ เริ่มต้นด้วยคำปรารภ อธิบายกล่าวด้วยคำนิทานเป็นต้นของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค ต่อจากนั้นอธิบายความเป็นนิเทศ ๆ ไป คือ

๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑ ชื่อสี่ลนิตเทศ
๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒ ชื่อธุดงค์นิตเทศ

๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๓ ชื่อกัมมัฏฐานคถณินทเทส
๔. อธิบายความในปริเฉทที่ ๔ ชื่อปฐวิกสิณินทเทส
๕. อธิบายความในปริเฉทที่ ๕ ชื่อว่าเสสกสิณินทเทส
๖. อธิบายความในปริเฉทที่ ๖ ชื่ออสุภกัมมัฏฐานินทเทส
๗. อธิบายความในปริเฉทที่ ๗ ชื่ออนุสสติินทเทส
๘. อธิบายความในปริเฉทที่ ๘ ชื่ออนุสสติกัมมัฏฐานินทเทส
๙. อธิบายความในปริเฉทที่ ๙ ชื่อพรหมวิหารินทเทส
๑๐. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๐ ชื่ออารูปนินทเทส
๑๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๑ ชื่อสมาธิินทเทส
๑๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๒ ชื่ออิทธิวิธิินทเทส
๑๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๓ ชื่ออภิญญานินทเทส
๑๔. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๔ ชื่อขันธินทเทส
๑๕. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๕ ชื่ออายตนะธาตุนินทเทส
๑๖. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๖ ชื่ออินทริยสังจณินทเทส
๑๗. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๗ ชื่อปัญญาภูมินินทเทส
๑๘. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๘ ชื่อทิวฐวิสุทธิินทเทส
๑๙. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๙ ชื่อกัฆขาวิตรณวิสุทธิินทเทส
๒๐. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๐ ชื่อมัคคากัมคญาณทัสสนวิสุทธิ-
นินทเทส
๒๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๑ ชื่อปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิินทเทส

๒๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๒ ชื่อญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ

๒๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อปัญญาภาวนานิสังสนิตเทศ

และอธิบายค่านิยมของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค พร้อมทั้งอวสานกถาของท่านอาจารย์เอง

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา ฉบับอักษรไทย

โดยที่ พระคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค สมเด็จพระวันรัต (เขมจารีมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ได้ตรวจชำระและตีพิมพ์ขึ้นโดยพระอุปถัมภ์ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงบริจาคทรัพย์พิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ แล้ว การตรวจชำระพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคในครั้งนั้น ก็ได้อาศัยตรวจสอบ กับพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้ด้วย สมเด็จพระวันรัต (เขมจารีมหาเถระ) นั้น เป็น ผู้ทรงความรู้ด้านพระปริยัติธรรมด้านภาษาบาลีอย่างลึกซึ้ง มีความแตกฉานในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฎีกา พร้อมทั้งสหทวิเสสอย่างกว้างขวาง ได้เคยเป็นผู้จัดการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๖๔ และ พ.ศ. ๒๔๖๕ ผู้มีเอกาทรรวสอบชำระพระคัมภีร์ของพระมหาเถระนี้ ปรากฏว่าได้รับความนิยมนิย ความพิถีพิถันละเอียดลออมาก มีวรรคน้อย วรรคใหญ่ ในศัพท์เดียวกันที่เป็นสมาส ย่อคำ หลาย ๆ คำเป็นศัพท์เดียวกัน แต่ละคำจะเว้นห่างกันเล็กน้อยทุกคำไป ปาฐะใดอ้าง ที่มาในพระไตรปิฎก หรือที่อื่น ๆ ก็จะหาที่มาบอกชื่อคัมภีร์ บอกหน้าให้ไปค้นได้ด้วย รู้สึกว่าวิธีการชำระแบบนี้ เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เขมจารีมหาเถระ) เป็นผู้เริ่มก่อนผู้อื่นทั้งหมด และได้เป็นแบบแผนของการชำระพระคัมภีร์ในสมัยต่อมา เพราะฉะนั้น การพิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคในครั้งนั้น ได้อำนวยประโยชน์ในวงการ

(๓๖)

ศึกษาอย่างมาก เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร (ม.ร.ว.ลพ สุทัศน์)^๑ อดีตเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้ปรารภว่าเพ็ญกุศล เนื่องในโอกาสอายุครบ ๗๐ ปี มีความประสงค์จะบำเพ็ญกุศลให้เป็นอุบการะแก่พระพุทธศาสนา ได้ทราบว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ โปรดให้พิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นอักษรไทยครั้งแรกแล้ว จึงได้อุปถัมภ์ให้พิมพ์พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ขึ้นมาตามทีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงแนะนำโดยเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เขมจารีมหาเถระ) สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมไตรโลกาจารย์ พร้อมด้วยสัทธีวิหาริกทั้งหลายของท่าน มีพระราชสุธีสมัยยังเป็นพระมหาวิจิตร อากาศโร เป็นต้น เป็นผู้ตรวจชำระทำต้นฉบับจากอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

พระปรมัตถมัญชุสาฉบับภูมิพโลกิกขุ

โดยที่มูลนิธิภูมิพโลกิกขุ ได้มีโครงการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวยืน คือจัดทำต้นฉบับพระคัมภีร์เป็นหลัก แล้วทำพระคัมภีร์อธิบายรอง ๓ ลงไปให้เป็นสายเดียวกัน เพื่อเป็นบรรดาอธิบายสืบต่อกันไป ซึ่งจะเป็นการง่ายต่อการศึกษาค้นคว้าวิชาการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น เมื่อมูลนิธิภูมิพโลกิกขุได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคภาษาบาลีขึ้นมาแล้ว ได้ทำหัวเรื่อง ทำข้อ ย่อหน้า ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้แล้ว จึงได้จัดทำต้นฉบับพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา อันเป็นมหาฎีกาของ

^๑ ผู้เขียนทราบมาจากหลวงสิทธิศิริตภาษา ว่า เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร (ลพ สุทัศน์) ไม่มีทายาทสืบสกุล ได้อุปถัมภ์กุลบุตรท่านหนึ่งเป็นบุตรบุญธรรม มีความประสงค์จะให้ใช้นามสกุล "สุทัศน์" แต่เพราะท่านผู้นั้นมิได้เป็น เชื้อพระวงศ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานนามสกุลว่า "ลพานุกรม" ตามนามเดิมของท่านเจ้าพระยานี้

วิสุทธิมรรค จัดทำหัวเรื่อง ตั้งชื่อ ย่อหน้าให้ตรงกันกับพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เพื่อสะดวกต่อการค้นคว้าของนักศึกษา และได้จัดหาที่มาให้ครบถ้วนบริบูรณ์ ซึ่งหวังใจว่าเป็นการเพิ่มพูนความสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น จัดเป็น ๓ ภาคด้วยกัน คือ

ภาค ๑ เริ่มแต่คำปรารภพระคัมภีร์ อธิบายคำนิทานพจน์เป็นต้น และอธิบายความในปริเฉทที่ ๑ คือศีลนิตเทส ไปจนถึงอธิบายปริเฉทที่ ๑ ชื่ออนุสสติ-นิตเทส

ภาค ๒ เริ่มแต่อธิบายความปริเฉทที่ ๘ ชื่ออนุสสติกัมมัฏฐานนิตเทส ไปจนถึงอธิบายความปริเฉทที่ ๑๓ ชื่ออภิญญานิตเทส

ภาค ๓ เริ่มแต่อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๔ ชื่อชั้นนิตเทส จนถึงอธิบายความปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อปัญญาภาวนานิสังสนิตเทส และอธิบายคำนิคมของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค และอวสานกถาของท่านอาจารย์พระธรรมपालะเป็นที่สุด

การจัดพิมพ์เป็นพакย์คู่ฉบับภูมิพลโลกิกขุ

เนื่องจากพระคัมภีร์ปริมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาภูิกกา ที่ท่านอาจารย์ธรรมपालเถระ สำนักพรตติตถวิหาร ได้รจนาไว้นี้ เป็นคัมภีร์ที่อ่านวยประโยชน์ในด้านความรู้อย่างมากมายแก่กุลบุตร ที่จะทำความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งเป็นผลงานรจนาของท่านพระพุทโธโฆษจารย์ที่แพร่หลายมีชื่อเสียง ว่าเป็นวรรณกรรมชั้นยอดของพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นภาษาบาลีอยู่ นายมณีพันธ์ จารุกุล ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษร ขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ กรรมการผู้จัดการมูลนิธิ-

(๓๘)

ภูมิพลโลกขุ มีความประสงค์จะให้มีการแปลเป็นภาษาไทย เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษา พระพุทธศาสนา และท่านผู้สนใจจะได้อ่านทำความเข้าใจในพระคัมภีร์ปรมัตถมัชฌิมา วิสุทธิมรรคมหาฎีกานี้ และรวมไปถึงทำความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เพื่อให้เกิด การปฏิบัติหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องด้วย และมูลนิธิมีความประสงค์จะ ทำเป็นไหวพากย์หรือพากย์คู่ คือภาษาบาลีข้างหนึ่ง ภาษาไทยข้างหนึ่ง ในหน้า เดียวกันตลอดทั้งคัมภีร์ โดยที่พระคัมภีร์นี้ เป็นพระคัมภีร์ที่มีความยาวมาก สำหรับฉบับ ภูมิพลโลกขุได้แบ่งพากย์ภาษาบาลีเป็น ๓ ภาคด้วยกัน คือภาค ๑ มี ๔๕๘ หน้า ภาค ๒ มี ๓๗๕ หน้า ภาค ๓ มี ๗๔๒ หน้า รวมด้วยกันเป็นหน้ากระดาษพิมพ์ได้ ๑,๕๗๕ หน้า เพื่อให้การแบ่งรูปเล่มในพากย์คู่บาลีและไทยมีความพอเหมาะแก่เล่ม และเรื่อง จึงได้แบ่งภาษาบาลีเดิม ๓ ภาค เป็นตอนได้ ๘ ตอน ดังนี้

ภาค ๑ แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่กัณธารัมภกถา กล่าวเริ่มต้นพระคัมภีร์อธิบาย สีสณิทเทศ ปริเฉทที่ ๑ อธิบายธัญคณิทเทศ ปริเฉทที่ ๒ และอธิบายกัมมัฏฐานคณ- นิทเทศ ปริเฉทที่ ๓.

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายปฐวิกสิณิทเทศ ปริเฉทที่ ๔ อธิบาย เสสกสิณิทเทศ ปริเฉทที่ ๕ อธิบายอสุภกัมมัฏฐานนิทเทศ ปริเฉทที่ ๖ อธิบาย จอนุสสตินิทเทศ ปริเฉทที่ ๗

ภาค ๒ แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่อธิบายอนุสสติกัมมัฏฐานนิทเทศ ปริเฉทที่ ๘ และ

อธิบายพรหมวิหารนิตเทศ ปริเฉทที่ ๙

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายอรุปนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๐ อธิบายสมาธิ-
นิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๑ อธิบายอิทธิวีนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๒ และอธิบายอภิภูณานิตเทศ
ปริเฉทที่ ๑๓

ภาค ๓ แบ่งเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่อธิบายขันธนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๔ และอธิบาย
อายตนะนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๕

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายอินทริยสังจนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๖ และอธิบาย
ปัญญาภูมินิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๗

ตอนที่ ๓ เริ่มตั้งแต่อธิบายทิวฐวิสุทธินิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๘ อธิบาย
กัณฑ์ชาวิตรณวิสุทธินิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๙ และอธิบายมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ
ปริเฉทที่ ๒๐

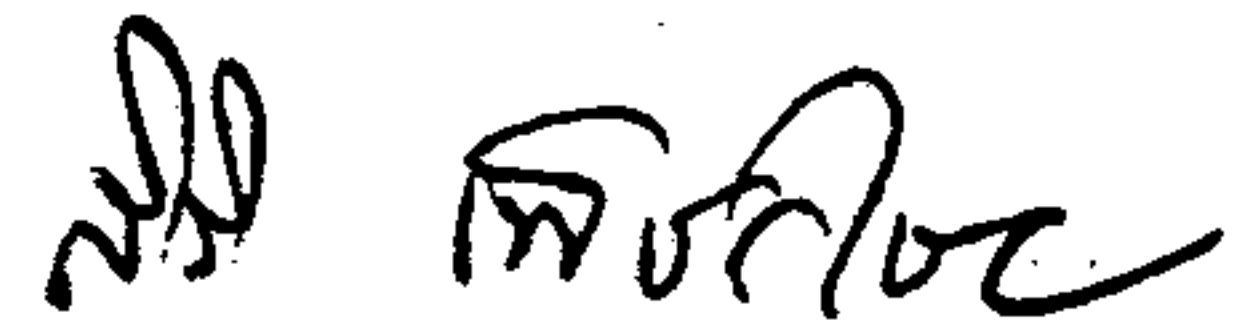
ตอนที่ ๔ เริ่มตั้งแต่อธิบายปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ ปริเฉทที่ ๒๑
อธิบายญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ ปริเฉทที่ ๒๒ อธิบายปัญญาภาวนานิสังสนิตเทศ
ปริเฉทที่ ๒๓ อธิบายนิคมคาถาของวิสุทธิมรรค และลงท้ายด้วยนิคมคาถา ของท่าน
อาจารย์พระธรรมपालเถระเป็นจบพระคัมภีร์

ในการแปลพระบรมถัมมชุสาวิสุทธิมรรคมหาฎีกาสู่ภาษาไทยนั้น สำหรับ
ภาค ๓ ทั้ง ๔ ตอนนี้ ข้าพเจ้า นายสิริ เพ็ชรไชย ได้แปลไว้

(๔๐)

สำหรับการพิมพ์พระบรมมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย.
ภาค ๖ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒) นี้ คุณสอาด-คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์ ได้มีจิตศรัทธา
บริจาคทรัพย์สร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บิดา-มารดาผู้ล่วงลับไปแล้ว ทางมูลนิธิ-
ภูมิพลโลกิกขุขออนุโมทนากุศลไว้ ณ โอกาสนี้

ขออานุภาพแห่งการสร้างพระคัมภีร์บรมมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกานี้
จงเป็นปัจจัยให้ประชานิกรทั้งหลายหยั่งถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าผู้เป็นนาถะของโลก
จงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิมุติรส ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลก
สิ้นกาลนาน และขอให้ประชานิกร จงมีความเคารพในพระสัทธรรมเป็นนิตย์ เทอญ.

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์

ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

นายมนัสพันธ์ จารุกุล

อุปนายกสมาคมศูนย์กันคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นางอุษา จารุกุล

นายกสมาคมศูนย์กันคว้าทางพระพุทธศาสนา
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายธุรการ

นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการสมาคมศูนย์กันคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระกัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา
ฉบับภูมิพลโลกุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๙	ประธานกรรมการ
๒. พันเอกพร้อม โพธิศิริ	ป.ธ.๘	กรรมการ
๓. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์	ป.ธ.๙	กรรมการ
๔. นายพิสิฐ เจริญสุข	ป.ธ.๙	กรรมการ
๕. พระมหาธรรมนาถ ธรรมนาโถ	ป.ธ.๙	กรรมการ
๖. พระมหาชาติ จานิสฺสโร	ป.ธ.๙	กรรมการ
๗. พระมหาเสรี จิตฺตโสภี	ป.ธ.๘	กรรมการ
๘. พระมหาประสิทธิ์ ชินวโส	ป.ธ.๘	กรรมการ
๙. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์	ป.ธ.๖ พ.กศ.	กรรมการและเลขานุการ
๑๐. นายประเสริฐ กลิ่นสง	ป.ธ.๖	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๑. นายชาคริต ชัยปัญญา	ป.ธ.๖	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๒. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ. (โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๓. นายประกวค พุฒินิยม	ป.ธ.๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๔. นายบุญเตือน ชาวเอี่ยม	ป.ธ.๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๕. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์	ป.ธ.๖ พ.กศ.	อ่านทานตามต้นฉบับ

๑๖. นายธรรมจักร สิงห์ทอง ป.ธ.๙

ตรวจทานสำนวนครั้งสุดท้าย
และควบคุมการแก้ไขต้นแบบ

๑๗. นางสาวชลอ สว่างช่วง

ดำเนินการจัดพิมพ์

พระคัมภีร์
ปรมัตถมัญยขุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา
บาลี-ไทย ภาค ๖
(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒)

PARAMATTHAMAÑJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAṬĪKĀ
Pāli - Thai Part VI
(Pāli Part III Second Section)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๓๓

สารบัญ
พระกัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา
บาลี-ไทย ภาค ๖
(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒)

เรื่อง	หน้า
๑๖. พรรณานินทรียสังนิเทศ	๑
พรรณนากถาโดยพิสดารแห่งนินทรีย	๑
พรรณนากถาโดยพิสดารแห่งสังจะ	๒๕
พรรณนากถาว่าด้วยทุกขนิเทศ	๕๕
พรรณนาชาตินิเทศ	๕๕
พรรณนาชรานิเทศ	๖๕
พรรณนามรณนิเทศ	๖๖
พรรณนาโสภณนิเทศ	๖๗
พรรณนาปริเทวนิเทศ	๗๑
พรรณนาทุกขนิเทศ	๗๑
พรรณนาโทมนัสนิเทศ	๗๒
พรรณนาอุปายาสนิเทศ	๗๓
พรรณนาอัปปิยสัมปโยคนิเทศ	๗๕

(๔๘)

พรรณานปิยวิปโยคนิเทศ	๗๖
พรรณานอิจฉิตาลาภนิเทศ	๗๖
พรรณานัญญาทานักขันธนิเทศ	๗๗
พรรณานากถาว่าด้วยสมุทัยนิเทศ	๘๐
พรรณานากถาว่าด้วยนิโรธนิเทศ	๘๔
พรรณานากถาว่าด้วยมรรคนิเทศ	๑๒๗
พรรณานากถาว่าด้วยการวินิจฉัยสังจะอย่างต่าง ๆ มีอย่างเดียวเป็นต้น	๑๖๑
๑๗. พรรณานัญญาภูมินิเทศ	๑๗๒
พรรณานากถาว่าด้วยปฏิจสมุบาท	๑๗๒
พรรณานากถาว่าด้วยบทว่าสังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย	๓๐๕
พรรณานากถาว่าด้วยปัจจัยในปฏิฐาน	๓๔๕
พรรณานากถาโดยพิสดารแห่งบทว่าสังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย	๔๔๒

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพลโลกิยะ

คำย่อ	วินยปิฎก	คำเต็ม
วิ. มหาวิภงค.	วินยปิฎก	มหาวิภงค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภงค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคค
ม. มุ.	มชฺฌิมนิกาย	มุลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคค
ส. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคค
ส. ขนธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคค
ส. สพา.	สํยุตฺตนิกาย	สพายตฺนวคค
ส. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคค
อง. เอกก.	องคฺตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง. ทุก.	องคฺตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม
อง. ติก.	องค์ตตตตตตตต ติกนิပါတ
อง. จตกก.	องค์ตตตตตตตต จตกกนิပါတ
อง. ปมจก.	องค์ตตตตตตตต ปมจกนิပါတ
อง. จก.	องค์ตตตตตตตต จกนิပါတ
อง. สตตก.	องค์ตตตตตตตต สตตกนิပါတ
อง. อฏจก.	องค์ตตตตตตตต อฏจกนิပါတ
อง. นวก.	องค์ตตตตตตตต นวกนิပါတ
อง. ทสก.	องค์ตตตตตตตต ทสกนิပါတ
อง. เอกาทสก.	องค์ตตตตตตตต เอกาทสกนิပါတ
ข. ข.	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ
ข. ฐ.	ขุททกนิกาย ฐมมปทคาลา
ข. อุ.	ขุททกนิกาย อุทาน
ข. อิติ.	ขุททกนิกาย อิติวุตตก
ข. สุ.	ขุททกนิกาย สุตตนิပါတ
ข. วิ.	ขุททกนิกาย วิมานวตถุ
ข. เปต.	ขุททกนิกาย เปตวตถุ
ข. เถร.	ขุททกนิกาย เถรคาลา
ข. เถรี.	ขุททกนิกาย เถรีคาลา
ข. ชา.	ขุททกนิกาย ชาตก
ข. มหา.	ขุททกนิกาย มหานิทเทศ
ข. จุฬ.	ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศ
ข. ป.	ขุททกนิกาย ปฏิสมภิทามคค

คำย่อ	คำเต็ม	
ขุ. อ.	ขุททกนิกาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุททกนิกาย	พุทฺธวัส
ขุ. จรียา.	ขุททกนิกาย	จรียาปิฎก
อภ. ส.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตฺกถา
อภ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคฺลปณฺณตฺติ
อภ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจฺจาน

วิธีใช้ เช่น วิ.มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหพไปตถก	(ฉบับสิงหพ)
ม.	มรम्मไปตถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฐสังคีติไปตถก	(ฉบับสังคายนาคครั้งที่ ๖)
รา.	รามณญไปตถก	(ฉบับมอญ)
โป.	ไปราณไปตถก	(ฉบับไบลานเก่า)
อิ.	อิงคสิสไปตถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ย.)
ก.	กตถจิไปตถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

as used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ā ī i ī u ū e o

CONSONANTS - 33

ก	ka	ข	kha	ง	ga	ฆ	gha	จ	ña
ฉ	ca	ฉ	cha	ช	ja	ฉ	jha	ณ	ña
ฎ	ṭa	ฉ	ṭha	ด	ḍa	ฉ	ḍha	ณ	ṇa
ต	ta	ถ	tha	ด	ḍa	ธ	dha	น	na
ป	pa	ผ	pha	บ	ba	ภ	bha	ม	ma
ย	ya	ร	ra	ล	la	ว	va		
ส	sa	ห	ha	ฬ	ḷa		ṃ		

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก	ka	กา	kā	กิ	ki	กี	kī
คุ	ku	กู	kū	เก	ke	โก	ko

พระคัมภีร์

ปรมัตถมัญยขุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

บาลี-ไทย ภาค ๖

(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒)

พระปรมาภิไธยชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

ภาค ๖

๑๖. อินทรีย์สัจจนิทเทศวณฺณนา

อินทรีย์วิตุถารกถาวณฺณนา

๕๒๕. พาวีสตีติ คณนปริจฺเจโท.
อินทรีย์านีติ ปริจฺฉินฺนธมฺมนิทสฺสนํ.
จกฺขนทรียนตีอาทิ เตสํ สรูปทสฺสนํ. ตตฺถ
จกฺขุทฺวาเร อินฺทฺฎฺจํ กาทเรตี จกฺขุทฺวารภาเว
ตํทวาริเกหิ อตฺตโน อินฺทภาวํ ปรมิสฺสรภาวํ
การยตีติ จกฺขนทรียํ. ตํ หิ เต รูปคฺคทณฺเ
อตฺตทานํ อนุวตฺเตติ, เต จ ตํ อนุวตฺตนฺติ.
เสเสสฺสปี เอเสว นโย. ตสฺมา โสตฺมานชีวหา-
กายทฺวาเร อินฺทฺฎฺจํ กาทเรตีติ กายินฺทรียํ.

๑๖. พรรณนาอินทรีย์สัจจนิทเทศ

พรรณนากถาโดยพิสดารแห่งอินทรีย์

๕๒๕. คำว่า ยี่สิบสอง เป็นคำ
กำหนดจำนวน. คำว่า อินทรีย์ เป็นคำ
แสดงไขคำที่ได้กำหนดไว้. คำว่า
จกฺขนทรีย เป็นต้น เป็นธรรมแสดงสรูปของ
อินทรีย์เหล่านั้น. ในบรรดาอินทรีย์เหล่านั้น
ธรรมชาติชื่อว่า จกฺขนทรีย เพราะอรรถว่า
ครองความเป็นใหญ่ในจักขุทวาร คือครอง
ภาวะที่เป็นใหญ่ ได้แก่อิสรภาพอย่างยิ่งของ
ตน กว่าธรรมทั้งหลายที่เป็นไปทางทวารนั้น
ในความเป็นจักขุทวาร. จริงอยู่ จกฺขนทรีย
นั้นย่อมยังธรรมเหล่านั้น ที่เป็นไปทางทวาร
นั้นให้เป็นไปตามตน ในอันถือเอาซึ่งรูปและ

ธรรมที่เป็นไปทางทวารเหล่านั้น ก็ย่อมเป็นไปตามจักขุนทรีย์นั้น. แม้นในอินทรีย์ที่เหลือก็มีนัยนี้แหละ. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า โสตินทรีย์ เพราะอรรถว่า ครอบงำความเป็นใหญ่ ในโสตทวารชื่อว่า ฆานินทรีย์ เพราะอรรถว่า ครอบงำความเป็นใหญ่ในฆานทวารชื่อว่า ชีวหินทรีย์ เพราะอรรถว่า ครอบงำความเป็นใหญ่ในชีวหาทวาร, ชื่อว่า กายินทรีย์ เพราะอรรถว่า ครอบงำความเป็นใหญ่ในกายทวาร.

วิชานนลกฺขณฺเ อินฺทฺรฺจํ กาทเรตฺติ มฺนินฺทฺรียํ. อิตฺถิภาวลกฺขณฺเ, ปุริสฺภาวลกฺขณฺเ, อนฺุपालน-ลกฺขณฺเ, สฺขลกฺขณฺเ, ทฺกฺขลกฺขณฺเ, โสมนสฺสลกฺขณฺเ, โทมนสฺสลกฺขณฺเ, อุกฺเปกฺขาลกฺขณฺเ, อธิโมกฺขลกฺขณฺเ, ปคฺคทฺลกฺขณฺเ, อุกฺกุจฺจาลกฺขณฺเ, อวิกฺเขปลกฺขณฺเ, ทสฺสน-ลกฺขณฺเ, อนนฺณวาทตฺตวสฺสํมิตฺติ ปวตฺเตชานนลกฺขณฺเ, ฅาตานิ เอว ฅมฺมานํ ปุนอาชานเน อนฺณวาทาวิภาเว อินฺทฺรฺจํ กาทเรตฺติ อนฺณวาทาวินฺทฺรียํ.

ชื่อว่า มฺนินฺทฺรียํ เพราะอรรถว่า ครอบงำความเป็นใหญ่ในลักษณะการรู้แจ้ง. ชื่อว่า อิตฺถินฺทฺรียํ เพราะอรรถว่า ครอบงำความเป็นใหญ่ในลักษณะความเป็นหญิง, ชื่อว่า ปุริสฺนินฺทฺรียํ เพราะอรรถว่า ครอบงำความเป็นใหญ่ในลักษณะความเป็นชาย, ชื่อว่า ชีววินฺทฺรียํ เพราะอรรถว่า ครอบงำความเป็นใหญ่ในลักษณะการตามรักษา, ชื่อว่า สฺขินฺทฺรียํ เพราะอรรถว่า ครอบงำความเป็นใหญ่ในลักษณะสุข, ชื่อว่า ทฺกฺขินฺทฺรียํ

คุณไพฑูรย์-คุณประทุม แต่งนิพนธ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เพราะอรรถว่า ครอบงำใหญ่ใน
 ลักษณะทุกข์, ชื่อว่า โสมนัสสินทรีย์ เพราะ
 อรรถว่า ครอบงำใหญ่ในลักษณะ
 โสมนัส, ชื่อว่า โทมนัสสินทรีย์ เพราะ
 อรรถว่า ครอบงำใหญ่ในลักษณะ
 โทมนัส, ชื่อว่า อุเบกขินทรีย์ เพราะ
 อรรถว่า ครอบงำใหญ่ในลักษณะ
 อุเบกขา, ชื่อว่า สัทินทรีย์ เพราะอรรถ-
 ว่า ครอบงำใหญ่ในลักษณะการ
 น้อมใจเชื่อ, ชื่อว่า วิริยินทรีย์ เพราะ
 อรรถว่า ครอบงำใหญ่ในลักษณะ
 ประคอง, ชื่อว่า สตินทรีย์ เพราะอรรถว่า
 ครอบงำใหญ่ในลักษณะความปราภว,
 ชื่อว่า สมาธิินทรีย์ เพราะอรรถว่า ครอบ
 ครอบงำใหญ่ ในลักษณะความไม่พึงชาน,
 ชื่อว่า ปัญญินทรีย์ เพราะอรรถว่า ครอบ
 ครอบงำใหญ่ในลักษณะการเห็น, ชื่อว่า
อนัญญาตัญญุสสามิตินทรีย์ เพราะอรรถว่า
 ครอบงำใหญ่ ในลักษณะการที่เป็นไป
 แล้วว่า เราจักรู้สิ่งที่ยังไม่รู้, ชื่อว่า

คุณไพฑูรย์-คุณประทุม แดงเนียม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัญญินทรีย์ เพราะอรรถว่า ครอบงำ
เป็นใหญ่ในการรู้ทั่วถึงอีก ซึ่งธรรมที่ได้
รู้แล้วนั้นแหละ ชื่อว่า อัญญาตาอินทรีย์
เพราะอรรถว่า ครอบงำเป็นใหญ่ ใน
ความเป็นผู้รู้ทั่วถึง.

วิชานียาติ วิชานะยุ. ภูมิต จาติ
จ-สทโท อวตตสมปิณฑนญโจ, เตน ตาวตฺว
สงคณหาคี, ตมฺปน ตาวตฺว ปฺรโต
วณฺณยิสฺสาม. อสมฺมสนฺปกานมฺปิ อตฺถิภาวโต
ทญฺจพฺพตา อีธ น กหิตา.

บทว่า วิชานียา ความเท่ากับ
วิชานะยุ แปลว่า ฟิงทราบ. จ-ศัพท์ใน
คำว่า ภูมิต จ มีอรรถรวมเอาเนื้อความ
ที่มีได้กล่าวไว้, ด้วย จ-ศัพท์นั้น ท่าน
อาจารย์ย่อรวบรวมเอาความมีเท่านั้น ไว้
ด้วย, ส่วนความมีเท่านั้นนั้น ข้าพเจ้าจัก
พรรณาข้างหน้า. เพราะความที่แม้อินทรีย์
ที่ยังไม่ถึงขั้นที่ควรพิจารณาก็มี ท่านจึง
มิได้ถือเอาภาวะที่ควรเห็นไว้ในที่นี้.

ปุพฺพภาเคติ อริยมคฺคโต ปุพฺพภาเค.
อนนฺวาทนฺติ น อนฺวาทํ น อธิคตํ.
นิจฺจตาย นตฺถิ เอตสฺส มตฺถํ ภจฺจโค, น วา
เอตสฺมี อธิคเต มรณนฺติ อมตฺถํ, ปชฺชิตฺตพฺพโต
ปทณฺจาทิ อมตปทํ นิพฺพานํ. "เอวํ

บทว่า ปุพฺพภาเค แปลว่าในส่วน
เบื้องต้นแต่อริยมรรค. บทว่า อนนฺวาทํ
ความว่าที่ยังไม่รู้ทั่วถึง คือยังไม่ได้บรรลุ.
ความตาย คือความแตกสลาย ไม่มีแก่
ธรรมชาตินี้ เพราะความเป็นของเที่ยง

คุณนิพนธ์ อุ่นใจ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปฏิบัติ ปฏิบัติ ปฏิบัติ เอเตน ปุพ-
ภาควเสเนตฺ อินทรีย์ เอว โวหริยตีติ
ทสเสติ.

เหตุนี้ ธรรมนี้ชื่อว่าอมตะ, อีกอย่างหนึ่ง
ชื่อว่าอมตะ เพราะอรรถว่า เมื่อได้บรรลุ
ถึงธรรมชาตินี้แล้วไม่ตาย และชื่อว่าเป็นบท
เพราะความเป็นธรรมชาติ อันบุคคลควร
จะถึง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอมตบท ได้แก่
พระนิพพาน. ด้วยคำว่า "เพราะเกิดขึ้นแก่
บุคคลผู้ปฏิบัติอย่างนี้" นี้ท่านอาจารย์ยอม
แสดงว่า อินทรีย์นี้ ท่านเรียกไว้อย่างนี้
โดยเป็นส่วนเบื้องต้น.

อาชานนโตติ ปจम्मคเคน ทิฏฐสมรียาทํ
อนตักกมิตฺวา ว ชานนโต. เยน ตํสมงฺคิบุคคลโล,
ตํสมฺปยุตฺตธมฺโม วา อณฺเฏตาวโน โทนฺติ,
โส อณฺเฏตาวภาโว ปรีณิฏฺฐิตกัจจชานน-
ชฺเณสวสฺส^๑ ภาวภูโต หุตฺวา อุตฺตโต
"ชฺเณสวสฺส ปฏิบัติ"ติ วุตฺตํ.

บทว่า อาชานนโต ความว่า เพราะรู้ไม่
เลยขอบเขต ที่โศคาปัตติมรรคเห็นแล้ว
นั่นเอง. คำว่า "เพราะความเกิดขึ้นแก่
พระชเณสพ" ท่านกล่าวไว้ เพราะภาวะที่
เป็นผู้รู้ทั่วถึง ซึ่งเป็นเหตุให้บุคคลผู้มีความ
พร้อมเพรียง ด้วยอินทรีย์นั้น หรือธรรมที่
ประกอบด้วยอินทรีย์นั้น และเป็นธรรมที่รู้
ทั่วถึง เป็นภาวะที่ถึงภาวะเกิดขึ้นแก่พระ-
ชเณสพ ผู้มีความรู้อันเป็นกิจสำเร็จแล้ว.

^๑ ก. ปรีณิฏฐิตกัจจชานนํ. ชเณสวสฺส.

ลิงฺเกติ คเมติ ฌาเปตตีติ ลิงฺคํ, ลิงฺคียติ
 วา เอเตนาติ ลิงฺคํ. ก็ ลิงฺเกติ, ก็ วา
 ลิงฺคียตีติ ? อินฺทํ, อินฺโท วา. อินฺทสฺส
 ลิงฺคํ อินฺทลิงฺคํ, อินฺทลิงฺคสฺส อตุโถ ตสฺภาโว
อินฺทลิงฺคญฺโจะ, อินฺทลิงฺคเมว วา
 อินฺทริยสทฺทสฺส อตุโถติ อินฺทลิงฺคญฺโจะ.
 สขฺชิตํ อุปฺปาทิตนฺติ ลิงฺจํ, อินฺเทน ลิงฺจํ
อินฺทลิงฺจํ. ชฺญจํ เสวิตํ.

ธรรมชาติโค ย่อมให้ไป ก็ย่อม
 ให้ถึงได้แก่ให้รู้ เหตุนี้ ธรรมชาตินี้ชื่อว่า
 ลิงฺคํ แปลว่าให้ไป (ได้แก่ที่หมาย).
 อีกอย่างหนึ่ง สภาวะอันบุคคลยอมให้ไป
 ด้วยธรรมชาตินี้ เหตุนี้ ธรรมชาตินี้ ชื่อว่า
 ลิงฺคํ แปลว่าเครื่องให้ไป (เครื่องหมาย).
 ถามว่า ให้ไปสู่อะไร หรืออะไรที่ถูกให้ไป?
 ตอบว่า ให้ไปสู่อินฺทะ ความเป็นใหญ่ (อัน
 เป็นที่หมาย) หรืออินฺทะผู้เป็นใหญ่ถูกให้ไป
 (เครื่องหมาย). เครื่องหมายของผู้
 เป็นใหญ่ ชื่อว่า อินฺทลิงฺคํ, อรรถแห่ง
 เครื่องหมายของผู้เป็นใหญ่ คือสภาวะของ
 ผู้เป็นใหญ่นั้น ชื่อว่า อินฺทลิงฺคญฺโจะ, อีก-
 อย่างหนึ่ง เครื่องหมายแห่งความเป็นใหญ่
 นั้นแหละ เป็นอรรถแห่งศัพท์ว่าอินทรีย์
 เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อินฺทลิงฺคญฺโจะ แปลว่า
 อรรถแห่งเครื่องหมาย แห่งความเป็นใหญ่.
 อันกรรมจัดแจงแล้ว คือทำให้เกิดขึ้นแล้ว
 เพราะฉะนั้น ชื่อว่า ลิงฺจํ, อันกรรมซึ่งเป็น
 ใหญ่จัดแจงแล้ว ชื่อว่า อินฺทลิงฺจํ. อัน

คุณนิพนธ์ อุ่นใจ

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พระพุทธเจ้าผู้เป็นใหญ่ ทรงใช้สอยแล้ว คือ ทรงเสพแล้ว.

กมุขสงฆาตสฺส อินทสฺส ลิงฺคานิ, เตน จ เครื่องหมายแห่งสิ่งที่เป็นใหญ่ กล่าวคือ
 สิญฺจันตี กมุขชาเนว โยเชตพฺพานิ, น กรรม และอันกรรมนั้นจัดแจงแล้ว เพราะ
 อณฺณานิ, เต จ เทว อตุถา กมุเม เอว ฉะนั้น บัณฑิตพึงประกอบอินทรีย์ที่เกิดแต่
 โยเชตพฺพา, อิตเร จ ภควติ เอวาตี อาท กรรม, ไม่พึงประกอบอินทรีย์อื่น, และ
 "ยถาโยคนฺ"ติ. เตนาคี ภควโต, กมุสฺส อรรถทั้ง ๒ นั้น พึงประกอบในกรรมอย่าง-
 จ อินฺทตฺตา. เอตฺถาคี เอเตสฺ อินฺทรีเยสฺ. เดียวเท่านั้น, ส่วนอรรถนอกนี้พึงประกอบ
 ในพระผู้มีพระภาคอย่างเดียว เพราะฉะนั้น
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ตามควรแก่การ
ประกอบ". บทว่า เตน ความว่า เพราะ
 เหตุที่พระผู้มีพระภาค, และกรรมเป็นใหญ่.
 บทว่า เอตถ เท่ากับ เอเตสฺ โยค
 อินฺทรีเยสฺ.

อุลฺลึงฺเคนตี ญาเปนฺตี ปกาเสนฺตี ผลสมฺปตฺติ- อุลฺลึงฺเคนตี แปลว่าสื่อให้รู้ คือให้รู้ ได้แก่
 วิปตฺตีหิ การณสมฺปตฺติวิปตฺติอวโพธโต. "โส ย่อมประกาศ เพราะทำให้ยังรู้ความถึง
 ตํ นิमितฺตํ อาเสวตี"ติอาทีสุ โจรกรณมฺปิ พร้อมแห่งเหตุและความวิบัติแห่งเหตุ ด้วย

๑ อง. นวก. ๒๓/๔๓๕.

คุณนิพนธ์ อุ่นใจ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธรคมนาฎกา.ป-ท.๖-๑

อาเสวนา วุตตาคี อาท "กานิจิ ความถึงพร้อมแห่งผลและความวิบัติแห่งผล.
โคจราเสวนายา"^๑ คตถ สัพเพส แม้การกระทำให้เป็นอารมณ์ ท่านก็กล่าวว่า
 โคจริกาตพตฺเตปิ "กานิจิ"^๑ วจนั เป็นอาเสวนา ซึ่งแปลว่าการใช้สอย เช่น
 อวิปสฺสิตพฺพานิ พหุล มนสิกรณน ในคำมีอาทิว่า "โส ตํ นิमितฺตํ อาเสวติ"^๑
 อนาเสวนียคฺคา. ปจฺจเวกฺขณามคฺคตฺตเมว ทิ แปลว่าภิกษุณั้นยอมใช้สอยนิมิตนั้น เพราะ
 เตสฺ โทคฺคิ. เหตุนี้ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ลางอย่าง
ทรงใช้สอย โดยใช้เป็นอารมณ์". ในชั้นนี้
 แม้เมื่ออินทริยทั้งหมด ควรกระทำให้เป็น
 อารมณ์ คำว่า "ลางอย่าง" ก็เพราะ
 อินทริยที่ไม่ควรจะใช้เป็นวิปัสสนาไม่ควรใช้
 ด้วยการใส่ใจไว้มาก. เพราะใน
 อินทริยเหล่านั้น จะมีก็เพียงการพิจารณา
 เท่านั้นแล.

"ตสฺส ตํ มคฺคํ อาเสวโต"^๑คิอาทิสฺส ภาวนา การภาวนาท่านกล่าวว่า เป็นอาเสวนา
 อาเสวนาติ^๒ วุตตาคี ภาเวตพฺพานิ สทฺธาทีนึ การใช้สอย เช่นอย่างในคำมีอาทิว่า "ตสฺส
 สนฺธายาท "กานิจิ ภาวนาเสวนายา"^๑ ตํ มคฺคํ อาเสวโต" เมื่อภิกษุณั้นเจริญมรรค

^๑ อง. จตฺก. ๒๑/๒๑๒.

^๒ ก. อาเสวนา.

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นั้น เพราะฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"วางอย่างทรงใช้สอย โดยใช้ทางภาวนา"
 ดังนี้หมายเอาอินทรีย์มีศรัทธาเป็นต้น ที่พึง
 ภาวนา.

อาธิปัจจุ อินทรีย์ปัจจุภาโว. อสติปี^๑
 จ อินทรีย์ปัจจุภาเว อิตถิปุริสินธุริยานัง
 อตฺตโน อตฺตโน ปจฺจยวเสน ปวตฺตมานเ^๒
 ตฺสทิสฺสนฺตฺตานเ อญฺญาการเณ อปฺปวตฺตมานเห
 ลิงฺกาทีหิ อนุวตฺตณียภาโว อาธิปัจจุ. อิมสฺมิมฺจ
 อตฺเต อินฺทฺหติ ปรมิสฺสรียํ กโรนฺตฺจฺเจว
อินฺทฺรียานิ. จกฺขาทีสุ ทสฺสีเตน นเยน
 อญฺเณสญฺจ ชีวิตาทีนํ ตทฺนฺวตฺตีสฺสุ อาธิปัจจุ
 ยถารทํ โยเชตพฺพํ.

ความเป็นอติดี ได้แก่ความเป็น
 อินทรีย์ปัจจัย ก็แม้เมื่อไม่มีความเป็น
 อินทรีย์ปัจจัย ความที่อิตถินทรีย์ และ
 ปุริสินทรีย์เป็นธรรมชาติ ถูกเครื่องหมาย
 เป็นต้น ที่มีได้เป็นไปอยู่ โดยอาการอื่นใน
 สันดานที่ประกอบด้วยอินทรีย์ทั้ง ๒ นั้น ซึ่ง
 เป็นไปโดยเป็นปัจจัยของตน ๆ พึงคล้อย
 ตามอยู่ ก็เป็นความเป็นใหญ่. และในอรรถ
 นี้ ชื่อว่า อินทรีย์ทั้งหลาย โดยความหมาย
 ว่าเป็นใหญ่โดยรองความเป็นใหญ่นั้นเอง.
 ก็พึงประกอบความที่ธรรมทั้งหลาย มีชีวิต
 เป็นต้นเหล่านี้ เป็นใหญ่ในการคล้อยตาม

^๑ ก. อสติ.

^๒ ก. ปวตฺตมานเห.

คุณสุพจน์ โอนสงธรรมนันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อินทริยนั้น ๆ ได้ตามควร ตามนัยที่ได้แสดงไว้แล้ว ในธรรมทั้งหลายมีจักขุเป็นต้น.

อโมโหเยว น วิสุ จตฺตารโ ธมฺมา,
ตสฺมา ตสฺส สงฺขารกฺขนฺธกถายํ วิภาวิตานิ
ลกฺขณาทินิ เตสฺสจ เวทิตพฺพานีติ อธิปฺปาโย.
เสสํานิ ตตฺถ ขนฺธนิทฺเทเส ลกฺขณาทินิ
สรูปเนว อาคตานิ.

อธิบายว่า อโมหะ นั้นเอง มิใช่เป็นธรรม ๔ อย่าง แผลงหนึ่ง, เพราะฉะนั้นข้อปกิณกะมีลักษณะเป็นต้น ที่ได้ทำให้แจ่มแจ้งไว้แล้ว ในภควาว่าด้วยสังขารชั้นแห่งอโมหะนั้น จึงพึงทราบแก่ธรรมทั้ง ๔ อย่างนั้น. อินทริยที่เหลือ มาแล้วโดยสรุบนั้นเทียว โดยลักษณะเป็นต้น ในชั้นนี้เทศ.

๕๒๖. สตฺตํ อริยมุขิปฏิลากโ
ภควโต เทสํนาย สาธารณํ, ปธานนฺจ
ปโยชนนฺติ อาท "อชฺฉตตฺตมเม
ปริณฺณายา"ติอาทิ. อณฺเณสมฺปิ อินฺทริยานํ
อตฺตภาวปริยาปนฺนตาย สตีปิ อตฺตภาว-
ปณฺณาย นาย มุลภาวโต จกฺขาทินํ สาติสฺยา
อตฺตภาวปริยาปนฺนาติ วุตฺติ "อตฺตภาว-
ปริยาปนฺนานิ จกฺขนฺทริยาทินิ"ติ.

๕๒๖. การได้อริยมุขของสัตว์ทั้งหลาย เป็นประโยชน์ทั่วไป และเป็นประธานแห่งเทศนา ของพระผู้มีพระภาค เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ด้วยการกำหนดรู้ธรรม อันเป็นภายใน" ดังนี้เป็นต้น. แม้เมื่อความที่อินทริยแม้เหล่าอื่น เป็นธรรมชาตินับเนื่องด้วยอตภาพมีอยู่ เพราะเหตุที่อินทริยทั้งหมดมีจักขุเป็นต้น เป็นมูลแห่งการบัญญัติว่าอตภาพ จึงเป็นธรรมที่นับว่าเป็นอตภาพ เป็นข้อพิเศษ

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "อินทรี ๖ มีจักขุเป็นต้นนับเนื่องเป็นอัครภาพ".

อภิธมมฏกถาย^๑ อิตถิปุริสินทรียานนุตร
ชีวิตินทรียเทศนาทุกโม วุตโตติ อธิปิ "ตโต
ชีวิตินทรียน"^๒ติ วุตต. ตํ อินทรียยมกเทศนาย
สเมติ. อินทรียวิภังเก^๓ ปน มนินทรียานนุตร
ชีวิตินทรีย วุตต, ตํ ปุริมปัจฉิมานํ
อชฺฌตติกาภิธานํ อนุपालกภาวที่ปนตถํ เตส
มชฺเฌ วุตตุนติ เวทิตพฺพ.

ในอรรถกถาพระอภิธรรม ท่านกล่าวลำดับ
การแสดงชีวิตินทรียไว้ ถัดจากอินทรี
และปุริสินทรีย เพราะเหตุนี้ แม้ในที่
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ต่อนั้นจึงแสดง
ชีวิตินทรีย". คำนั้น ย่อมสมกับเทศนาใน
อินทรียยมก. ส่วนในอินทรียวิภังค์ ตรีส์ถึง
ชีวิตินทรียไว้ถัดจากมนินทรีย, ชีวิตินทรียนั้น
พึงทราบว่า ตรีส์ไว้ในท่ามกลางแห่งอินทรี
ทั้ง ๒ นั้น เพื่อจะแสดงภาวะที่ตามรักษา
อินทรีอันเป็นภายในและภายนอก ทั้งข้าง-
ต้นข้างปลาย.

ยถจ กิลฺลิจิ เวทยิตํ, สพฺพนตํ ทุกขํ. ยาว จ
ทฺวพิชตฺตภาวานุपालกสฺส^๔ ชีวิตินทรียสฺส

เพื่อให้ทราบว่า ความเสวยอารมณ์
อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งหมดนั้น ล้วนแต่ทุกข

^๑ สมุโฆทวิโนทนี. ๑๖๕.

^๒ อภิ. ย. ๓๔/๑๓๔.

^๓ อภิ. วิ. ๓๕/๑๖๑, ๑๗๐.

^๔ ฉ. ทวิชตตภาวา...

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปวตฺติ, ตาว ทุกฺขภูตานิ เอเตสํ เวยฺยิตานิ คือ ชีวิตินทรีย์ ซึ่งคอยตามรักษาอักษภาพ
อนิวตฺตํ ฌาปนตฺถํ, เตน จ จกฺขาทินิ ๒ อย่าง ยังเป็นไปอยู่เพียงใด, ความ
ทุกฺขานุพฺนุชฺชตฺถาย ปริณฺเวยฺยตฺถํ ฌาเปตฺติ. เสวยอารมณ์เหล่านี้ ซึ่งเป็นตัวทุกข์ก็ยังไม่
ดับอยู่เพียงนั้น และด้วยเหตุนี้ จึงให้ทราบ
ว่า อินทรีย์ทั้ง ๕ มีจักขุเป็นต้น เป็น
ธรรมชาติที่พึงกำหนดรู้ เพราะความเป็น
ธรรมชาติติดตามไปด้วยทุกข์.

ปฏิบัติทสฺสนตฺถนฺติ ปุพฺพภากปฏิบัติทสฺสนตฺถํ. คำว่า เพื่อแสดงถึงปฏิบัติ คือเพื่อแสดงถึง
ทสฺเสวาทิ อนนฺตฺตตฺถนฺตฺถสํมิตฺตินฺทฺริยสฺเสว. การปฏิบัติอันเป็นบุพภาค. บทว่า ทสฺเสว
ตโต อนนฺตรํ ภาวตฺถพฺพตฺถาติ^๑ ภาวนามกฺค- โยค อนนฺตฺตตฺถนฺตฺถสํมิตฺตินฺทฺริยสฺส นั้นเอง.
สมฺปยุตฺถํ อณฺณินฺทฺริยํ สนฺธาย วุตฺถํ. คำว่า เพราะความเป็นธรรมควรบำเพ็ญ
ทสฺสนานนฺตฺตรา ทิ ภาวนาติ. ติดต่อกันไป ท่านกล่าวหมายเอาอัญญินทรีย์
ที่ประกอบด้วยมรรคคือภาวนา. เพราะ
ภาวนาอยู่ถัดจากทสฺสนะไปแล้ว.

เกโทติ อธิ สภาวโต^๒ เกโท ในคำว่า แยกประเภท นี้ ท่าน
อธิเบโต, น ภูมิกุคฺคลาทิวเสนาติ อาท ประสงค์เอาการแยกประเภท โดยสภาวะ,

^๑ ส. ม. ภาวตฺถพฺพตฺถาติ.

^๒ ส. ภาวกโต.

"เสสาน์ อภโท"ติ. นนุ จ ชีวิตินทรีสส ไม่ใช่โดยภูมิและบุคคลเป็นต้น เพราะ
 อนุपालนลกขณ^๑ สภาโว, เตนสส เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "อินทรี
 ทุพิชสสาปี อภโทติ ? สจจเมต, ตสส ปน ที่เหลือไม่มีการแยกประเภทเลย". มีคำถาม
 รูปร่างสภาวะกโต เกโท คหิต, น เอว สอดเข้ามาว่า ก็ลักษณะคือการตามรักษา
 เสสาน์ โกจิ เกโท อตถิติ เตส อภโทติ เป็นสภาวะของชีวิตินทรีมิใช่หรือ, ด้วย
 เกทาภาโว วุตโต. นนุ เจตถ เวทนา, ปณณา เหตุนั้น จึงไม่มีการแยกประเภทชีวิตินทรี
 จ ภินทิตวา วุตตาคิ ? น, ยถาเทสิเตส ทั้ง ๒ อย่างนั้น ? ตอบว่า ชื่อนี้จริง, แต่
 พาวีสติยา อินทรีเยส เกทาเกทสส ท่านถือเอาการแยกประเภท ซึ่งสภาวะที่
 อธิปเปตตคา. เป็นรูปและอรูปรของชีวิตินทรีนั้นกระทำไว้,
 อินทรีที่เหลือ ห้ามมีการแยกประเภทอะไร
 เหมือนอย่างนั้นไม่ เพราะฉะนั้น อินทรี
 เหล่านั้น จึงไม่มีการแยกประเภท เพราะ
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวความไม่มีการแยก
 ประเภทไว้. มีคำถามว่า ก็ในชื่อนี้เวทนา
 และปัญญา ท่านกล่าวแยกกันไว้มิใช่หรือ ?
 ตอบว่า ไม่ใช่, เพราะท่านประสงค์เอา
 การแยกประเภท และไม่แยกประเภทใน
 อินทรี ๒๒ ตามที่ทรงแสดงไว้.

^๑ ก. อนุपालน ลกขณ.

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๕๒๗. จกฺขุ^๑น^๒ท^๓ริยา^๔ที^๕น^๖ ส^๗ตี^๘ปี
 ปุ^๙เร^{๑๐}ชา^{๑๑}ตา^{๑๒}ที^{๑๓}ป^{๑๔}จ^{๑๕}ย^{๑๖}ภา^{๑๗}เว^{๑๘} อิน^{๑๙}ท^{๒๐}ริ^{๒๑}ย^{๒๒}ป^{๒๓}จ^{๒๔}ย^{๒๕}ภา^{๒๖}เว^{๒๗}
 ส^{๒๘}า^{๒๙}เช^{๓๐}ต^{๓๑}พ^{๓๒}พ^{๓๓}เม^{๓๔}ว^{๓๕} ก^{๓๖}ิ^{๓๗}จ^{๓๘} ก^{๓๙}ิ^{๔๐}จ^{๔๑}น^{๔๒}ติ^{๔๓} ว^{๔๔}ุ^{๔๕}ต^{๔๖}ต^{๔๗} ต^{๔๘}ส^{๔๙}ส^{๕๐}
 อ^{๕๑}น^{๕๒}ณ^{๕๓}ณ^{๕๔}สา^{๕๕}ธ^{๕๖}าร^{๕๗}ณ^{๕๘}ต^{๕๙}ตา^{๖๐}, อิน^{๖๑}ท^{๖๒}ริ^{๖๓}ย^{๖๔}ก^{๖๕}ถ^{๖๖}าย^{๖๗}ณ^{๖๘}
 อ^{๖๙}ธิ^{๗๐}ก^{๗๑}ต^{๗๒}ต^{๗๓}ตา^{๗๔}. อ^{๗๕}ต^{๗๖}ต^{๗๗}โน^{๗๘} ต^{๗๙}ิ^{๘๐}ก^{๘๑}ข^{๘๒}ม^{๘๓}น^{๘๔}ท^{๘๕}า^{๘๖}ที^{๘๗}อ^{๘๘}า^{๘๙}กา^{๙๐}โร^{๙๑}
 อ^{๙๒}ต^{๙๓}ต^{๙๔}า^{๙๕}กา^{๙๖}โร^{๙๗}, ต^{๙๘}ส^{๙๙}ส^{๑๐๐} อ^{๑๐๑}น^{๑๐๒}ว^{๑๐๓}ต^{๑๐๔}ต^{๑๐๕}า^{๑๐๖}ป^{๑๐๗}น^{๑๐๘} อ^{๑๐๙}ต^{๑๑๐}ต^{๑๑๑}า^{๑๑๒}กา^{๑๑๓}รา^{๑๑๔}น^{๑๑๕}-
ว^{๑๑๖}ต^{๑๑๗}ต^{๑๑๘}า^{๑๑๙}ป^{๑๒๐}น^{๑๒๑}.

๕๒๗. แม^๑เมื่อ^๒ความ^๓ที่^๔แห่ง^๕อิน^๖ท^๗ริ^๘ย^๙สัง^{๑๐}
 ๕ มี^{๑๑}จัก^{๑๒}ข^{๑๓}น^{๑๔}ท^{๑๕}ริ^{๑๖}ย^{๑๗}เป็น^{๑๘}ต้น^{๑๙} เป็น^{๒๐}ปัจ^{๒๑}จ^{๒๒}ย^{๒๓}มี^{๒๔}
 ปุ^{๒๕}เร^{๒๖}ชา^{๒๗}ต^{๒๘}ปัจ^{๒๙}จ^{๓๐}ย^{๓๑}เป็น^{๓๒}ต้น^{๓๓} มี^{๓๔}อยู่^{๓๕} ก^{๓๖}ิ^{๓๗}จ^{๓๘}ที่^{๓๙}จะ^{๔๐}พ^{๔๑}ิง^{๔๒}ให้^{๔๓}
 สำ^{๔๔}ร^{๔๕}เอ^{๔๖}ง^{๔๗} ค^{๔๘}ั^{๔๙}ว^{๕๐}ย^{๕๑}ค^{๕๒}ว^{๕๓}า^{๕๔}เป็น^{๕๕}อิน^{๕๖}ท^{๕๗}ริ^{๕๘}ย^{๕๙}ปัจ^{๖๐}จ^{๖๑}ย^{๖๒}อ^{๖๓}ย^{๖๔}า^{๖๕}-
 ๕ ๕ เรีย^{๖๖}ก^{๖๗}ว^{๖๘}า^{๖๙} เป็น^{๗๐}ก^{๗๑}ิ^{๗๒}จ^{๗๓} เพราะ
 ๕ ๕ ภาวะ^{๗๔}แห่ง^{๗๕}อิน^{๗๖}ท^{๗๗}ริ^{๗๘}ย^{๗๙}ปัจ^{๘๐}จ^{๘๑}ย^{๘๒}นั้น^{๘๓} เป็น^{๘๔}ก^{๘๕}ิ^{๘๖}จ^{๘๗}ที่^{๘๘}ไม่^{๘๙}ท^{๙๐}ัว^{๙๑}ไป^{๙๒}
 ๕ ๕ แก^{๙๓}ปัจ^{๙๔}จ^{๙๕}ย^{๙๖}อื่น^{๙๗} และ^{๙๘}เพราะ^{๙๙}ท^{๑๐๐}ร^{๑๐๑}ง^{๑๐๒}ท^{๑๐๓}ำ^{๑๐๔}ให้^{๑๐๕}ย^{๑๐๖}ิ่ง^{๑๐๗}แล^{๑๐๘}ว^{๑๐๙}ใน^{๑๑๐}
 ๕ ๕ อิน^{๑๑๑}ท^{๑๑๒}ริ^{๑๑๓}ย^{๑๑๔}ก^{๑๑๕}ถ^{๑๑๖}. อ^{๑๑๗}า^{๑๑๘}กา^{๑๑๙}ร^{๑๒๐}มี^{๑๒๑}อ^{๑๒๒}น^{๑๒๓}แ^{๑๒๔}ช^{๑๒๕}ง^{๑๒๖}เป็น^{๑๒๗}ต้น^{๑๒๘}
 ๕ ๕ ของ^{๑๒๙}ต^{๑๓๐}น^{๑๓๑} ช^{๑๓๒}ื่อ^{๑๓๓}ว^{๑๓๔}า^{๑๓๕}อ^{๑๓๖}า^{๑๓๗}กา^{๑๓๘}ร^{๑๓๙}ของ^{๑๔๐}ต^{๑๔๑}น^{๑๔๒}, ก^{๑๔๓}า^{๑๔๔}ร^{๑๔๕}ย^{๑๔๖}ัง^{๑๔๗}ธ^{๑๔๘}ร^{๑๔๙}ร^{๑๕๐}ม^{๑๕๑}
 ๕ ๕ มี^{๑๕๒}จัก^{๑๕๓}ข^{๑๕๔}ุ^{๑๕๕}ว^{๑๕๖}ิ^{๑๕๗}ญ^{๑๕๘}า^{๑๕๙}ณ^{๑๖๐}เป็น^{๑๖๑}ต้น^{๑๖๒} ให้^{๑๖๓}เป็น^{๑๖๔}ไป^{๑๖๕}ตาม^{๑๖๖}อ^{๑๖๗}า^{๑๖๘}กา^{๑๖๙}
 ๕ ๕ ของ^{๑๗๐}ต^{๑๗๑}น^{๑๗๒}นั้น^{๑๗๓} ช^{๑๗๔}ื่อ^{๑๗๕}ว^{๑๗๖}า^{๑๗๗}อ^{๑๗๘}ต^{๑๗๙}ต^{๑๘๐}า^{๑๘๑}กา^{๑๘๒}รา^{๑๘๓}น^{๑๘๔}ว^{๑๘๕}ต^{๑๘๖}ต^{๑๘๗}า^{๑๘๘}ป^{๑๘๙}น^{๑๙๐}
 ๕ ๕ แ^{๑๙๑}ล^{๑๙๒}ว^{๑๙๓}า^{๑๙๔} ก^{๑๙๕}า^{๑๙๖}ร^{๑๙๗}ย^{๑๙๘}ัง^{๑๙๙}ธ^{๒๐๐}ร^{๒๐๑}ร^{๒๐๒}ม^{๒๐๓}มี^{๒๐๔}จัก^{๒๐๕}ข^{๒๐๖}ุ^{๒๐๗}ว^{๒๐๘}ิ^{๒๐๙}ญ^{๒๑๐}า^{๒๑๑}ณ^{๒๑๒}เป็น^{๒๑๓}ต้น^{๒๑๔}
 ๕ ๕ ให้^{๒๑๕}เป็น^{๒๑๖}ไป^{๒๑๗}ตาม^{๒๑๘}อ^{๒๑๙}า^{๒๒๐}กา^{๒๒๑}ร^{๒๒๒}ของ^{๒๒๓}ต^{๒๒๔}น^{๒๒๕}.

๕ ๕ เ^๑ต^๒น^๓า^๔ท^๕ "ต^๖ิ^๗ก^๘ข^๙ม^{๑๐}น^{๑๑}ท^{๑๒}า^{๑๓}ที^{๑๔}ส^{๑๕}ง^{๑๖}ข^{๑๗}า^{๑๘}ต^{๑๙}ต^{๒๐}ต^{๒๑}า^{๒๒}กา^{๒๓}รา^{๒๔}น^{๒๕}-
ว^{๒๖}ต^{๒๗}ต^{๒๘}า^{๒๙}ป^{๓๐}น^{๓๑}" ๕ ๕ ต^{๓๒}ิ^{๓๓}ก^{๓๔}ข^{๓๕}ม^{๓๖}น^{๓๗}ท^{๓๘}า^{๓๙}ที^{๔๐}ส^{๔๑}ง^{๔๒}ข^{๔๓}า^{๔๔}ต^{๔๕}ส^{๔๖}ส^{๔๗}
 ๕ ๕ จ^{๔๘} อ^{๔๙}ต^{๕๐}ต^{๕๑}า^{๕๒}กา^{๕๓}ร^{๕๔}ส^{๕๕}ส^{๕๖} จ^{๕๗} อ^{๕๘}น^{๕๙}ว^{๖๐}ต^{๖๑}ต^{๖๒}า^{๖๓}ป^{๖๔}น^{๖๕} ต^{๖๖}ิ^{๖๗}ก^{๖๘}ข^{๖๙} ๕ ๕ ๕
ว^{๗๐}ต^{๗๑}ต^{๗๒}า^{๗๓}ป^{๗๔}น^{๗๕}. ๕ ๕ ว^{๗๖}ิ^{๗๗}ส^{๗๘} อ^{๗๙}ต^{๘๐}ต^{๘๑}า^{๘๒}กา^{๘๓}ร^{๘๔}ค^{๘๕}ุ^{๘๖}ท^{๘๗}เ^{๘๘}ณ^{๘๙} เจ^{๙๐}ต^{๙๑}ถ^{๙๒}
 ๕ ๕ ร^{๙๓}ู^{๙๔}ป^{๙๕}า^{๙๖}ว^{๙๗}ภ^{๙๘}า^{๙๙}ส^{๑๐๐}น^{๑๐๑}า^{๑๐๒}ที^{๑๐๓}ก^{๑๐๔}ส^{๑๐๕}ส^{๑๐๖} ส^{๑๐๗}ง^{๑๐๘}ค^{๑๐๙}โ^{๑๑๐} ๕ ๕ ท^{๑๑๑}ภ^{๑๑๒}ุ^{๑๑๓}พ^{๑๑๔}โ^{๑๑๕}.

๕ ๕ ค^๑ั^๒ว^๓ย^๔เห^๕ต^๖ุ^๗นี้^๘ ๕ ๕ ท^{๑๑}่าน^{๑๒}อ^{๑๓}า^{๑๔}จ^{๑๕}า^{๑๖}ร^{๑๗}ย^{๑๘}จึง^{๑๙}กล^{๒๐}่า^{๒๑}ว^{๒๒}า^{๒๓}
 ๕ ๕ "ต^{๒๔}ิ^{๒๕}ก^{๒๖}ข^{๒๗}ม^{๒๘}น^{๒๙}ท^{๓๐}า^{๓๑}ที^{๓๒}ส^{๓๓}ง^{๓๔}ข^{๓๕}า^{๓๖}ต^{๓๗}ต^{๓๘}า^{๓๙}กา^{๔๐}รา^{๔๑}น^{๔๒}ว^{๔๓}ต^{๔๔}ต^{๔๕}า^{๔๖}ป^{๔๗}น^{๔๘}"
 ๕ ๕ แ^{๔๙}ล^{๕๐}ว^{๕๑}า^{๕๒} ก^{๕๓}า^{๕๔}ร^{๕๕}ย^{๕๖}ัง^{๕๗}ธ^{๕๘}ร^{๕๙}ร^{๖๐}ม^{๖๑}มี^{๖๒}จัก^{๖๓}ข^{๖๔}ุ^{๖๕}ว^{๖๖}ิ^{๖๗}ญ^{๖๘}า^{๖๙}ณ^{๗๐}เป็น^{๗๑}ต้น^{๗๒}
 ๕ ๕ ให้^{๗๓}เป็น^{๗๔}ไป^{๗๕}ตาม^{๗๖}อ^{๗๗}า^{๗๘}กา^{๗๙}ร^{๘๐}ของ^{๘๑}ต^{๘๒}น^{๘๓} กล^{๘๔}่า^{๘๕}ว^{๘๖}ค^{๘๗}ือ^{๘๘}แ^{๘๙}ช^{๙๐}ง^{๙๑}
 ๕ ๕ และ^{๙๒}อ^{๙๓}น^{๙๔}เป็น^{๙๕}ต้น^{๙๖}. อ^{๙๗}ีก^{๙๘}น^{๙๙}ัย^{๑๐๐}หน^{๑๐๑}ึง^{๑๐๒} ก^{๑๐๓}า^{๑๐๔}ร^{๑๐๕}ย^{๑๐๖}ัง^{๑๐๗}ธ^{๑๐๘}ร^{๑๐๙}ร^{๑๑๐}ม^{๑๑๑}มี^{๑๑๒}
 ๕ ๕ จ^{๑๑๓}ัก^{๑๑๔}ข^{๑๑๕}ุ^{๑๑๖}ว^{๑๑๗}ิ^{๑๑๘}ญ^{๑๑๙}า^{๑๒๐}ณ^{๑๒๑}เป็น^{๑๒๒}ต้น^{๑๒๓} ให้^{๑๒๔}เป็น^{๑๒๕}ไป^{๑๒๖}ตาม^{๑๒๗}อ^{๑๒๘}า^{๑๒๙}กา^{๑๓๐}ร^{๑๓๑}

๕ ๕ ค^๑ุ^๒ณ^๓ส^๔พ^๕จ^๖น^๗ ๕ ๕ โ^{๑๑}อ^{๑๒}ส^{๑๓}แ^{๑๔}ง^{๑๕}ธ^{๑๖}ร^{๑๗}ร^{๑๘}ม^{๑๙}น^{๒๐}น^{๒๑}ท^{๒๒}
 ๕ ๕ ส^{๒๓}ร^{๒๔}ำ^{๒๕}ง^{๒๖}ค^{๒๗}้น^{๒๘}ฉ^{๒๙}บ^{๓๐}บ^{๓๑}พ^{๓๒}ระ^{๓๓}ค^{๓๔}ัม^{๓๕}ภ^{๓๖}ิ^{๓๗}ร์^{๓๘} ๕ ๕ เพ^{๓๙}ื่อ^{๔๐}ถ^{๔๑}ว^{๔๒}าย^{๔๓} ๕ ๕ เป็น^{๔๔}พ^{๔๕}ุ^{๔๖}ท^{๔๗}ธ^{๔๘}น^{๔๙}ุ^{๕๐}ชา^{๕๑}

กล่าวคือแข็งและอ่อนเป็นต้น และอาการ
 ของตน ก็ชื่อว่า ติกุข ฯ เปฯ วตฺตาปน
 แปลว่า การยังธรรมมีจักขุวิญญาณเป็นต้น
 ให้เป็นไปตามอาการ กล่าวคือแข็งและอ่อน
 เป็นต้น และอาการของตน. ก็ด้วยศัพท์ว่า
 ค้ำยอาการของตนส่วนหนึ่ง ฟังเห็นการ
 สงเคราะห์เอาอาการ มีการส่องรูปให้
 ชัดเจนเป็นต้น.

จกฺขุณฺทริยสฺส ทิ รูปาภินนโยคฺยตาสงฺขาเต
 รูปาวภาสนสามตฺถิเย อสฺติ น กทาจิปี
 จกฺขุวิญญาณสฺส ทสฺสนกิจฺจํ สมฺภวติ. เอส
 นโย โสตฺนฺทริยาทีสุปี. ปุพฺพกมฺภาเวน
 มนินฺทริยสฺส วสวตฺตาปน โทติ, น อณฺเวส.

จริงอยู่ เมื่อความสามารถจะส่องรูปให้ชัด
 กล่าวคือ ความเหมาะสมที่จะกระทบรูปได้
 ไม่มีอยู่แก่จักขุณทรีย์ ก็คือการเห็นของ
 จักขุวิญญาณ จะมีอยู่แม้ในกาลไหน ๆ ก็หา
 มิได้. แม้นในโสตฺนฺทริย์เป็นต้น ก็มีนัยนี้.
การยังสหชาติธรรม ให้เป็นไปในอำนาจ
 ย่อมมีแก่มนินทรีย์ โดยความเป็นประธาน,
 ห้ามแก่อินทรีย์เหล่าอื่นไม่.

ตํสฺมปฺยตฺตานปี ทิ อินฺทริยานิ ทพฺพเสเนว
 หุตฺวา อตฺตโน อตฺตโน อินฺทริยกิจฺจํ สาธเนติ

จริงอยู่ อินทรีย์ทั้งหลาย แม้สัมปยุตด้วย
 มนินทรีย์ ก็เกิดด้วยอำนาจของมนินทรีย์

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เจตสิกภาวโต, น เตสํ วเสน มนินทรีย์.
 อัย หิสฺส ปุพฺพกมตา. สพฺพตฺถ จ
 อินทรีย์ปจฺจยาเวน สาธตฺตพฺพตฺติ อธิกาโร
 อนฺวตฺตตฺติ ทฎฺฐพฺโพ. สติปิ^๑ อนฺุปาทเน,
 อนฺุปตฺถมฺภาเน จ ตปฺปจฺจยํ ตปฺปวตฺตมาเน^๒
 นิमितฺตภาโว อนฺุวิธานํ.

ย่อมยังกิจแห่งอินทรีย์ของตน ๆ ให้สำเร็จ
 เพราะความเป็นเจตสิก, ใช่ว่าอินทรีย์จะ
 ยังกิจแห่งอินทรีย์ ของตน ๆ ให้สำเร็จ
 ด้วยอำนาจแห่งอินทรีย์เหล่านั้นไม่. อันนี้-
 แลหะคือความเป็นประธานของมนินทรีย์นั้น.
 และในที่ทุกแห่ง มนินทรีย์ก็พึงยังกิจแห่ง
 อินทรีย์ให้สำเร็จด้วยความเป็นอินทรีย์ปัจจัย
 เพราะฉะนั้น การกระทำที่ยิ่ง จึงพึง
 เห็นว่า ย่อมเป็นไปตาม. ความเป็นเหตุใน
 อันยังอาการนั้นให้เป็นไป แห่งธรรมทั้ง-
 หลาย ซึ่งมีอดีตินทรีย์และปฺริสินทรีย์เป็น
 ปัจจัย ชื่อว่า การจักแจง แม้ในเมื่อมีการ
 ที่ยังไม่ทำให้เกิดขึ้นและการที่ยังไม่อุปถัมภ์.

ฉาเตตฺวา ผริตฺวา อฺุปฺชฺชมานา สุขเวทนาและทุกขเวทนา ที่เกิดขึ้น
 สุขทุกขเวทนา สหชาตธมฺเม อภิภวิตฺวา ปกปิด(และ)แผ่ไปย้อมครอบงำ ท่วมทับ
 อชฺโณตฺถริตฺวา สยเมว ปากฺภา โทติ, สหชาตธรรมทั้งหลาย ปราภฏอกออกมาเอง

^๑ ก. อสติปิ.

^๒ ฉ. ตปฺปวตฺตเน.

สหชาตธมฺมา จ ตสฺสา วเสน สุขทุกฺข- ที่เคี้ยว และสหชาตธรรมทั้งหลาย ก็เป็น
 ภาวปฺปตฺตา วิย โทนฺตฺติ อาห "ยถาสกฺ เหมือนถึงความสุขและทุกข์ ด้วยอำนาจ
 โอฟาริกการานุปาปนฺ"ติ. อสนฺตสฺส, สุขเวทนาและทุกข์เวทนานั้น ๆ เพราะ
 อปณฺตสฺสปี อกฺุสลตฺพิปากาทีสมฺบฺยตฺตสฺส ฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ยัง
 ยถารทฺ มชฺฌตฺตการานุปาปนํ โยเชตพฺพ. สหชาตธรรมนั้นให้ถึงซึ่งอาการหยาบ ตาม
 หน้าที่ของตน ๆ " ดังนี้. บัณฑิตพึงประกอบ
 การทำกรรมที่สัมปยุตกับอกุศลและวิบากแห่ง
 อกุศลนั้นเป็นต้น ที่ไม่ละเอียดยังไม่ประณีต
 ให้ถึงอาการเป็นกลาง ๆ ตามควร.

สมานชาติเยหิ वा สุขทุกฺเขหิ สฺนตฺปฺปณฺตํ- อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็นการทำสัมปยุตธรรม
 การานุปาปนํ ทฺกุจพฺพ. ปฺฏิปกฺขภิกฺขวนฺตฺติ ให้ถึงอาการที่ละเอียดยกและประณีต กว่าสุข
 อสฺสทฺธิยาทีปฺฏิปกฺขภิกฺขวนํ. ปสนฺนการาทิตฺติ และทุกข์ที่มีชาติเสมอกันด้วย. คำว่า การที่
 ปสนฺนปคฺคหิตฺตอปฺกุจิตฺตสมาทิตฺตสฺสนากการานุปาปนํ ครอบงำเสียซึ่งปฏิบัติกรรม ได้แก่การที่
 ยถากุณฺมํ สทฺธาทีนํ. พฺยาปาทาทิตฺติ อาทิสทฺเทน ครอบงำเสียซึ่งปฏิบัติกรรม มีอัสสัทธิยะ
 อุตฺถมฺภากิยสฺโยชนานิ กหิตานิ. เป็นต้น. คำว่า อาการเลื่อมใสเป็นอาทิ
 ได้แก่ การทำสัมปยุตธรรมให้ถึงอาการ
 เลื่อมใส อาการระคอง อาการปรากฏ
 อาการตั้งจิตมั่น และอาการที่เห็น แห่ง
 อินทรีย์มีศรัทธาเป็นต้น ตามลำดับ. ด้วย

มคฺคสมฺปยุตฺตสฺเสว จ อณฺเณินทริยฺสฺส กิจฺจํ
 ทสฺสึตฺติ. เตเนว จ ผลสมฺปยุตฺตสฺส
 ตํตฺสึโยชนปฺปฏฺิบบสฺสทฺธิปฺปทานกิจฺจตา ทสฺสึตา
 โทคฺคึติ. กตสฺสพฺพกิจฺจสฺส อณฺเณตาวิญฺญูทริยํ
 อณฺเณสฺส กาทพฺพสฺส อภาวา อมตานิมุขเมว
 ตพฺภาวปจฺจโย จ โทคฺคิ, น อิตฺรานิ วิย
 กิจฺจนฺตรปฺปสฺสฺตํ. เตนาท "อมตานิมุขภาว-
ปจฺจยตา จา"ติ.

อาทิ-ศัพท์ในบทว่า พฺยาปาทาทิ ท่านถือเอา
 อุตฺถมภาคิยสังโยชนํ.

ก็ท่านแสดงกิจแห่งอณฺเณินทริยํ ที่สัมปยุตด้วย
 มรรคนั้นเอง. และด้วยอาทิศัพท์นั้นนั่นแหละ
 ย่อมเป็นอันแสดง ถึงความที่อณฺเณินทริยํที่สัม-
 ปยุตด้วยผล มีการระงับและการละสังโยชนํ
 นั้น ๆ เป็นกิจด้วยแล. อณฺเณตาวิญฺญูทริยํ
 ของท่านผู้มีกิจทั้งปวงอันกระทำแล้ว ย่อม
 มุ่งหน้าต่ออมตะอย่างเดียว และเป็นปัจจัย
 แก่ภาวะที่มุ่งหน้าต่ออมตะนั้น เพราะไม่มีกิจ
 ที่จะพึงกระทำอย่างอื่น, หาใช่ชวนชวายเป็น
 กิจอื่นเหมือนอย่างอินทริยนอกนี้ไม่. ด้วย-
 เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "และ
ความเป็นปัจจัยให้สัมปยุตธรรมทั้งหลาย มี
ความมุ่งหมายต่ออมตธรรม".

๕๒๘. ภูมิตฺโต วิญฺจโย อุตฺตทานตฺถ
 เอว. เอตฺถาท กสฺมา ปน เอตฺตกาเนว^๑

๕๒๘. วิญฺจยฺโดยุภูมि มีเนอความ
 ง่ายที่เดียว. ก็ ในอธิการนี้มีผู้สงสัย

^๑ ฉ. เอตฺต เกเนว.

อินทรีย์ยานิ วุตตานิ, เอตานิ เอว จ วุตตานีติ? อาธิปัจจุภูจวเสน, อาธิปัจ นาม อีสสรียนุติ วุตตเมเวต. ตยิท อาธิปัจ อตฺตโน อตฺตโน กิจฺเจ ผลे จาติ อณฺเวยสมฺปิ สภาวธฺมมานํ กสฺมา น ลพฺภติ ? ปจฺจยาธินวุตฺติกา ทิ ปจฺจยุบฺพนาติ ลียา ผลเหตุธฺมเมสุ อนฺวตฺตนาอนวตฺตนิยตาติ ? สจฺจเมต,

ถามว่า ก็เพราะเหตุไรท่านจึงกล่าวอินทรีย์ เฉพาะเท่านั้น และกล่าวเฉพาะอินทรีย์ เหล่านี้ ? ตอบว่า กล่าวด้วยอำนาจความหมายว่าเป็นอริยธรรม และที่ชื่อว่าความเป็นอริยธรรม นี้ ท่านกล่าวว่า ได้แก่ความเป็นใหญ่ นั้นเอง. ถามต่อไปว่า ความเป็นอริยธรรมนั้น เพราะเหตุไร จึงไม่ได้แก่สภาวธรรมแม่ เหล่าอื่น คือในกิจและในผลของตน ๆ ? เพราะว่า ปัจจุยุบฺพนธรรมทั้งหลาย มีความเป็นไปอาศัยปัจจัย เพราะฉะนั้น จึงควรจะมีภาวะที่เป็นไปตามและน่าเป็นไปตาม ในธรรมที่เป็นผลและเหตุทั้งหลาย ? ตอบว่า ข้อนี้จริง,

ตถาปิ อตฺติ เตสํ วิเสโส. สุวายนํ "จกฺขุวิญญาณาหิปปวตฺติยํ" จกฺขาทินํ สิทฺธมาธิปัจจนุ"^๑ติอาทีนา อฏฺฐกถาย หสฺสโตเยว. อปัจ ขนฺธปญฺจเก ยายนํ สคฺตปญฺจกฺคิ, ตสฺสา วิเสสนิสฺสโย "จ

แม้ถึงอย่างนั้น ปัจจุยุบฺพนธรรมเหล่านั้นก็ยังมี ความต่างกัน. ความต่างกันนั้นนั้น ท่านก็ได้ แสดงไว้แล้วในอรรถกถานั้นเอง โดยนัยมี อาทีว่า "ความเป็นอริยธรรมของอินทรีย์มีจักขุ เป็นต้นสำเร็จได้ ในเพราะความเป็นไป

^๑ สมุโมหวิโนทนี. ๑๖๓.

อชฺฌตฺติกานี อายตนา^๑นีนี^๑ ตานี ทาว แห่งจักขุวิญญาณเป็นต้น". อีกอย่างหนึ่ง
 อาธิปัจจตุคฺคิ อุปาทาย "จักขุ^๑นุ^๑ทริย^๑ ๆเปฯ สัตว^๑บ^๑ญ^๑ต^๑น^๑ี^๑โค ในชั้นบัญญัติที่อาศัยความ
 มนิน^๑ท^๑ริย^๑น^๑ "ติอา^๑ที^๑โต^๑ วุต^๑ตานิ. ต่างของสัตว์บัญญัตินั้นก็คือ "อายตนะ
 ภายใน ๖" เพราะฉะนั้น ความต่างแห่ง
 อายตนะภายใน ๖ นั้น ท่านจึงกล่าวไว้แต่
 เบื้องต้นว่า "จักขุ^๑นุ^๑ทริย^๑ ๆลฯ มนิน^๑ท^๑ริย^๑"
 โดยถือเอาความเป็นอธิปัตติไว้ก่อน.

สุวาย^๑ - อตฺตภา^๑โว อิมส^๑ วเสน "อิตฺถิ^๑ ตรัสภา^๑วะ^๑ทัง ๒ เพื่อจะแสดงว่า อตฺตภา^๑น^๑
 ปุริโส^๑"ติ สมณ^๑ณ^๑ ลภ^๑ค^๑ติ ทสฺสน^๑ตฺถ^๑ ภาว^๑ทฺว^๑ย^๑ นั้น ย่อมได้ชื่อว่า "หญิงชาย" ด้วยอำนาจ
 วุต^๑ค^๑. ตย^๑เม อุปาทิน^๑น^๑ธ^๑ม^๑มา เยน ธ^๑ม^๑เม^๑น แห่งอินทรีย์ทั้ง ๒ นี้. ตรัส^๑ชี^๑ว^๑ิต^๑น^๑ท^๑ริย^๑ เพื่อ
 ปว^๑ต^๑ต^๑น^๑ติ, อย^๑ โส ธ^๑ม^๑โม เตส^๑ จิต^๑เท^๑ห^๑ต^๑ติ แสดงว่า ธรรมที่มีวิญญาณครองเหล่านั้น
 ทสฺสน^๑ตฺถ^๑ ชี^๑ว^๑ิต^๑น^๑ท^๑ริย^๑. สุวาย^๑ ส^๑ต^๑ต^๑ส^๑ณ^๑ณ^๑โต ย่อมเป็นไปด้วยธรรมใด, ธรรมนั้นเป็น
 ธ^๑ม^๑ม^๑ป^๑ณ^๑โซ ปพ^๑น^๑ธ^๑ว^๑เสน ปว^๑ต^๑ต^๑มา^๑โน อิม^๑า^๑ทิ เหตุแห่งความตั้งอยู่ ของธรรมที่มีวิญญาณ
 เว^๑ท^๑นา^๑ที ส^๑ง^๑ก^๑ิล^๑ิส^๑ส^๑ตี^๑ติ ทสฺสน^๑ตฺถ^๑ เว^๑ท^๑นา^๑ป^๑ณ^๑จ^๑ก^๑. ครองเหล่านั้น. ตรัส^๑เว^๑ท^๑นา ๕ เพื่อจะ
 แสดงว่า กองธรรมที่รู้กันว่าสัตว์นั้น เมื่อ
 เป็นไปด้วยอำนาจความสืบเนื่องกัน จัก
 เสร้า^๑ม^๑อง^๑ด้วย^๑เว^๑ท^๑นา^๑เหล่านั้น.

^๑ อภิ. วิ. ๓๔/๑๖๔.

ตโต วิสุทธิกามานํ โวทานสมุหารทสฺสสตฺถํ
สทฺธาทีปญฺจกํ. สมุทฺทโวทานสมุหารา อิมหิ
วิสุชฺฌนฺตํ, วิสุทฺธิปฺปตฺตา นิฏฺฐิตกัจจาว
โหนตฺติ ทสฺสสตฺถํ อนนฺตญาคณฺณสฺสามี-
คินฺทริยาทีนํ คีณํ วุตฺตานิ.

ต่อต้านันตรัสธรรม ๕ อย่าง มีศรัทธาเป็นต้น
เพื่อจะแสดงองค์แห่งความผ่องแผ้ว ของ
บุคคลผู้ใคร่ความบริสุทธิ์ทั้งหลาย. ครัส
อินทรี ๓ มีอนัญญาตัญญูสามีนินทรีเป็นต้น
เพื่อจะแสดงว่าองค์แห่งความผ่องแผ้ว ย่อม
บริสุทธิ์ ด้วยธรรม ๕ เหล่านี้, ผู้ถึงความ
บริสุทธิ์แล้ว ย่อมเป็นผู้มีกิจอันสำเร็จแล้ว
ทีเดียว.

"สพฺพตฺถ อาธิปจฺจตฺตํ อฺปาทายา"ติ ปทํ
โยเชตพฺพํ. เอตฺตาวตฺตา อธิปฺเปตฺตตฺถลิตฺติ
อนนฺตญเส อคฺคทณฺ.

พึงประกอบบทว่า "เข้าไปถือเอาความเป็น
อธิปทีในทุกบท". ด้วยลำดับแห่งคำเพียง
เท่านั้น ท่านมิได้ถือเอาธรรมเหล่านั้นว่า
เป็นความสำเร็จประโยชน์ที่ประสงค์ไว้.

อถวา ปวตฺตนิวตฺตินํ นิสฺสยาที-
ทสฺสสตฺถมฺปิ เอตานิเยว วุตฺตานิ. ปวตฺตติยา
หิ วิเสสโต มุลนินฺสฺสยญฺญตานิ ฉ อชฺฌตฺติ-
กายตฺนานิ.

อีกนัยหนึ่ง ท่านกล่าวอินทรีเฉพาะ
เหล่านี้ไว้ แม้เพื่อจะแสดงธรรมอันเป็นที่
อาศัยเป็นต้น แห่งความเกิด (ปวตฺติ) และ
แห่งความดับ (นิวตฺติ). จริงอยู่ อาจตนะ
ภายใน ๖ เป็นที่อาศัยเดิม โดยพิเศษแห่ง
ความเกิด.

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

นายแพทย์ธำรงรัตน์ - คุณหญิงยี่ภู่ แก้วกาญจน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยถา "ฉสุ โลโก สมุปนโน"^๑ติอาทิ. ตสสุ^๒
 อูปตติ อิตถิปุริสินทริเยหิ วิสภากวตถุสรา-
 นิमितเตหิ^๓ เยภุเยเน สตุตกายสสุ
 อภินิพตติ. วุตตเวหตุ "ติณณ โข มหาราช
 สนุปีปาตา กพภสสุ อวภกนติ โหติ มาตา จ
 อุกุนี โหติ, กนุทโพ จ ปจจุปฏิจิโต^๔ โหติ,
 มาตาปีโร จ สนุปีปิตา โหนตี"^๕ติอาทิ.

อวภูจัน ชีวิตินทริเยเน เตเน อุนปาเลตพพโต.
 เตนาท "อายุ จิตติ ยปนา ยปนา"^๖ติอาทิ.
 อูปโกโค เวทนาหิ. เวทनावเสน หิ อิกุจาทิ-

เหมือนอย่างทีพระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ว่า
 "โลกเกิดขึ้นพร้อมในอายตนะภายใน ๖"
 เป็นต้น. ความอุบัติแห่งโลกนั้นเป็นความ
 บังเกิดขึ้นแห่งหมู่สัตว์โดยมาก เพราะ
 อิตถินทริยและปุริสินทริย ซึ่งเป็นเหตุแห่ง
 ความกำหนดร่วมกัน แห่งวิสภากวตถุ.
 สมจริง ดังทีพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดังนีว
 "กุกรรมหาบพิตร เพราะปัจจัย ๓ อย่าง
 ประชุมกัน จึงมีการตั้งครรรค์ คือ มารคามิ
 ระกุ ๑ สัตว์ทีจะเกิดมาปรากฏ ๑ มารคา
 บิดาอยู่ร่วมกัน ๑" ดังนีเป็นต้น.

ความตั้งอยู่ได้ ก็ด้วยชีวัตินทริย เพราะอัน
 ชีวัตินทริยนั้น คอยตามรักษา. ด้วยเหตุอัน
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำมีอาทิว่า "อายุ

^๑ ข. สุ. ๒๕/๓๕๘. ^๒ ก. ตสสา.

^๓ อุนฎีกา. ...นิमितตาหิ.

^๔ ม. ปจจุปฏิจิโต.

^๕ ม. ม. ๑๒/๔๘๗, มิสินทปภุหา. ๑๗๕.

^๖ อภิ. ส. ๓๔/๒๕.

นายแพทย์ธำรงรัตน์ - คุณหญิงยี่ภู่ แก้วกาญจน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สหวิสัยปโมโค. ยถา "เวทยติ เวทยตีติ ความตั้งอยู่ ความเป็นไป กิริยาที่ให้
 โข ภิกขเว ตสฺมา เวทนาติ วุจฺจตี"ติ. เป็นไป". การเสวยก็ด้วยเวทนาทั้งหลาย.
 จริงอยู่ การเสวยอารมณ์ทั้งปวง มีอารมณ์
 ที่น่าปรารถนาเป็นต้น ก็ด้วยอำนาจแห่ง
 เวทนา. เหมือนอย่างที่เราได้เห็นว่า "ดูกร
 ภิกษุทั้งหลาย เพราะเป็นธรรมชาติที่รู้สึก ๆ
 ฉะนั้น จึงเรียกว่า เวทนา".

เอวํ ปวตฺติยา นิสฺสยสมุปฺปาทจิตฺติสมฺโมก-
 ทสฺสนตฺถํ จกฺขุณฺทริยํ ยาว อุเปกฺขินฺทริยนฺติ
 จุทฺทสินฺทริยานิ เทสิตานิ. ยถา เจตานิ
 ปวตฺติยา, เอวํ อิตฺรานิ นีวตฺติยา. วิวฏฺฏ-
 สนนิสฺสิตฺเตน ทิ นีพฺพตฺติตานิ สทฺธาทีนํ
 ปณฺจินฺทริยานิ นีวตฺติยา นิสฺสโย. อุปฺปาโท
 อนนฺยถาตณฺยสฺสสามิตินฺทริเยน ตสฺส นีวตฺติ-
 วเสน ปจฺมํ อุปฺปชฺชนโต.

ทรงแสดงอินทรีย์ ๑๔ อย่าง คือจักขุอินทรีย์
 จนถึงอุเบกขินทรีย์ เพื่อจะทรงแสดงที่อาศัย
 ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ และความเสวย
 แห่งการเกิด ด้วยประการฉะนี้. ก็อินทรีย์
 ๑๔ เหล่านี้ เป็นที่อาศัยเป็นต้นของการเกิด
 ฉันท, อินทรีย์นอกนี้ ก็เป็นที่อาศัยเป็นต้น
 ของความดับ เหมือนฉันทนั้น. จริงอยู่
 อินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้น ที่บุคคลผู้อาศัย
 วิวัฏฐะให้บังเกิดแล้ว เป็นที่อาศัยแห่งความ
 ดับ. ความเกิดขึ้นโดยอนันฺยถาตณฺยสฺสามิ-
 ตินทรีย์ ก็เพราะเกิดขึ้นก่อน ด้วยอำนาจ
 ดับความเกิดขึ้น.

อวจานัน อณฺณินทฺริเยน, อุปโกโค ความอยู่ได้โดยอณฺณินทฺริย, ความเสวยโดย
 อณฺณาทาวิณทฺริเยน อคฺคผลสมฺปโกโคโต. อณฺณาทาวิณทฺริย ก็เพราะความเสวยผล
 ชีณาสวา ทิ วิสวิตาย นิพฺพุตีสฺขํ ปริภุชชฺชติ. อันเลิศ. จริงอยู่ พระชีณาสพทั้งหลาย
 เอวมฺปิ เอตานิ เอว อินทฺริยานิ เทสิตานิ. ย่อมเสวยสุข แห่งความคับกิเลส เพราะ
 เอกตาวตา ยถาธิเบตคฺคตสฺสทฺธิโต อณฺณเณสฺ ความเป็นผู้มีความสามารถ. ทรงแสดง
 อคฺคทณฺ. อิมินา ว เนสฺ เทสนากุกโมปิ อินทฺริยเฉพาะเหล่านี้ไว้ แม้ด้วยประการ
 ส่วณฺณโศติ เวทิตฺพฺโพติ. ฉะนี้. โดยลำดับแห่งคำมีประมาณเพียงเท่านั้น
 ก็สำเร็จประโยชน์ตามที่ประสงค์แล้ว ฉะนั้น
 จึงไม่ถือเอาอินทฺริยอื่น. แม้ลำดับการ
 แสดงอินทฺริยเหล่านั้น ก็พึงทราบว่าได้
 ส้งวรรณมาแล้ว ด้วยคำนี้แหละฉะนี้แล.

อินทฺริยนิทฺเทสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

การพรรณานาอินทฺริยนิเทศ จบแล้ว.

สจฺจวิตุตถารกถาวณฺณนา

๕๒๙. อริยสทฺเทน วิเสสนํ อคฺตวา
 เกวลํ สจฺจสทฺเทน อุตฺทิกฺกฺขานปิ อริยสจฺจานิ
 เอวาติ ทสฺเสนฺโต "สจฺจานีติ จตฺตาริ

พรรณนากถาโดยพิสดารแห่งสัจจะ

๕๒๙. ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า
 แม้สัจจะที่ยกขึ้นแสดง ด้วยสัจจศัพท์อย่าง-
 เดียว ก็คืออริยสังนั้นเอง มิได้กระทำคำ

อริยสังขานี^๑ติ อาท. สามณฺณโชตนา^๑ ี ต่างไว้ ด้วยอริยศัพท์ จึงกล่าวว่า "คำว่า
วิเสเส อวตฺติจฺจติ, วิเสสฺสจฺจนา จ วิเสโส สังขะ ได้แก่อริยสัง ๕". จริงอยู่ การ
อุปยุณชิตฺโพติ. ส่งความที่เสมอกัน ย่อมใช้ได้ในความ
ต่างกัน และผู้มีความต้องการความต่างกัน
ก็พึงตามประกอบเอาความต่างกันแล.

อริยสังเจสุ วา วิจาริตฺเตสุ อิตฺธานิปี อตุตฺโต อีกอย่างหนึ่ง เมื่อได้พิจารณาอริยสังแล้ว
วิจาริตานเว โทหนฺตฺติ วิปัสสนาย จ ภูมิภูตานิ, แม้สังขะนอกนี้ ก็ย่อมเป็นอันได้พิจารณาแล้ว
อริยสังจาเนวาทิ จ กตฺวา "สังขานี"ติ เหมือนกันโดยอรรถ เพราะฉะนั้น ท่าน
อุทฺตริตฺวาปี "จตฺตารี อริยสังขานี"ติ วุตฺตํ. อาจารย์เมื่ยกคำว่า "สังขะ" ขึ้นมาแล้ว
ก็กล่าวว่า "ได้แก่อริยสัง ๕" เพราะ
กระทำคำอธิบายว่า สังขะเป็นภูมิของ
วิปัสสนาด้วย และว่าสังขะก็คืออริยสัง
นั่นเองด้วย.

สาสนกฺกโมติ อริยสังขานี วุจฺจนฺติ, อริยสัง หรือการแสดงอริยสัง ท่าน
อริยสังเจเสนา วา. สกฺลํ ี สาสนํ ภควโต เรียกว่า สาสนกฺกโม แปลว่าลำดับของ
วงษ์ สังขวินิมุตฺตํ นตฺถิ ปวตฺตินิกฺวตฺติ- คำสอน. จริงอยู่ คำสอนคือพระคำรัสของ
ตฺทฺภยเหตุสนฺทฺสนวเสน ปวตฺตนโต. พระผู้มีพระภาคทั้งสิ้น ที่จะพ้นไปจากสังขะ

^๑ ก. สามณฺณโจทนา.

ตสมา สจฺเจสุ กมฺติ, สีสฺสมาธิปณฺณาสงฺขาตํ
 วา สาสนํ เอเตสุ กมฺติ, ปรีณฺณาทิกิจฺ-
 สาธนวเสน ปวตฺตติ, ตสมา กมฺติ เอตฺถาติ
 กโม, กิ กมฺติ ? สาสนํ. สาสนสฺส กโม
 "สาสนกฺกโม"ติ สจฺจานิ สาสนปฺ-
 ปวตฺตติฏฺฏานานิ วุจฺจนฺติ, ตํเทสนา จ
 ตพฺโพหาเรนาติ.

ตฺถาติ ตํสภาวา ทุกฺขาทิสภาวา.
 อวิตฺถาติ อมฺุสาสภาวา พาธนาทิสภาวา
 ภูตฺสภาวา. อนนฺณตฺถาติ อณฺณการรทิตา
 อพาธนาทิสภาวา. ทุกฺขทุกฺขตาตฺน-

ไม่มี เพราะเป็นไปด้วยอำนาจการชี้แจง
 ความเกิดความดับ และเหตุแห่งความเกิด
 และความดับทั้ง ๒ นั้น.

เพราะฉะนั้น คำสอนจึงก้าวไปในสังจะ
 ทั้งหลาย, อีกอย่างหนึ่ง คำสอนกล่าวคือ
 คีล สมาธิ และปัญญา ย่อมก้าวไปในสังจะ
 เหล่านี้, คือย่อมเป็นไปด้วยอำนาจการทำ
 กิจมีปัญญากิจเป็นต้นให้สำเร็จ, เพราะ
 ฉะนั้น จึงชื่อว่ากมะ เพราะอรรถว่าเป็นที่
 ก้าวไป, อะไรก้าวไป ? คำสอนก้าวไป.
 ลำดับแห่งคำสอนชื่อว่า "สาสนกฺกโม"
 เพราะฉะนั้น สังจะอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
 เป็นไปแห่งคำสอน จึงเรียกว่า สาสนกฺกโม
 และการแสดงสังจะนั้น ก็เรียกโดยโวหาร
 นั้นแล.

บทว่า ตฺถา คือมีสภาวะว่าเป็นเช่นนั้น
 ได้แก่มีสภาวะเป็นทุกซ์เป็นต้น. บทว่า
 อวิตฺถา ความว่ามีสภาวะไม่เป็นเท็จ คือมี
 สภาวะเป็นจริง โดยเป็นภาวะที่เบียดเบียน

ที่ทำทุกข์ให้แจ่มแจ้ง โดยการแสดงสมุทัย
มรรค และนิโรธ ตามลำดับ.

ตตฺรตตฺราภินนฺทวเสณ พฺยาเปตฺวา อุหนฺ ความชวนชวายที่ซึมซาบไป ด้วยอำนาจ
ราสีกรณฺ์ ทุกฺขสฺส นินฺพตฺตณฺ์ อายฺหนฺ ความเพลิตเพลินอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ คือ
อาการสฺส พฺยาปนตฺตตฺตา. อากฺจจฺติ กระทำให้เป็นกอง ได้แก่ ความบังเกิดแห่ง
สมุทยโตติ วา อายฺ์ ทุกฺข์ ตสฺส อุหนฺ ปวตฺตณฺ์ ทุกฺข์ ชื่อว่า อายฺหนฺ (แปลว่า ประมวลไว้)
อายฺหนฺ, อຍ^๑ สรเสเนว อวิภวนากาโร. เพราะอรรถว่า ทำอาการให้ซึมซาบไป.
นินฺทาทิ ทุกฺขนฺติ นินฺทานฺ, "อิทฺนฺตฺ์ ทุกฺขนฺ"ติ อีกร้อยหนึ่ง ทุกฺข์ชื่อว่า อายะ เพราะ
สมฺปฏฺิจฺจาเปนฺตฺ์ วย สมฺภูจฺาเปตฺตีติ อตฺถ. อรรถว่า มาจากสมุทัย ความเกิด คือความ
เป็นไปแห่งทุกฺข์นั้น ชื่อว่า อายฺหนฺ (แปลว่า
ความเกิดของทุกฺข์), นี้เป็นอาการที่ทำ
สมุทัยให้แจ่มแจ้ง โดยสภาพนั่นเอง. ชื่อว่า
นินฺทานฺ เพราะอรรถว่า ก่อทุกฺข์ขึ้น, อธิบาย
ว่า ทำทุกฺข์ให้ตั้งขึ้นเหมือนอย่างทำให้ยอม-
รับว่า "นี้ คือทุกฺข์นั้น".

อຍ นินฺทานฺญฺโ จี ทุกฺขทสฺสเนน อวิภวนา- อรรถว่านินฺทานะ คือก่อเหตุ นี้ เป็นอาการ
กาโร. สํสารทุกฺขเณ สํโยชนํ สํโยคฺญฺโ จี. ทำสมุทัยให้แจ่มแจ้งด้วยการช้ทุกฺข์. ความ

^๑ ฉ. พยาปิตฺวา.

^๒ ก. สย.

มกุคาคิมนิวารณ ปลิโพธฺจฺ. อิม จ อรรถคฺ
 สโยคปลิโพธฺจฺ นิโรธมคฺทสฺสเนหิ ความผูกไว้. ความห้ามการบรรลุมรรค
 อาวิภวนาคารา. นิสฺสรณฺ สตุตา เอตฺถ, ชื่อว่า อรรถว่าพัพฺน. ก็อรรถว่าผูกไว้และ
 สยเมว วา นิสฺสรณฺ วิสฺยุตฺตํ สพฺพสงฺขเทหิ อรรถว่าพัพฺนนี้ ชื่อว่า เป็นอาการทำสมุทัย
สพฺพปฏิบัตินิสฺสคฺภาวโตติ นิสฺสรณฺ. ให้แจ่มแจ้ง ด้วยการชี้ถึงนิโรธและมรรค.

ชื่อว่า นิสฺสรณฺ เพราะอรรถว่าเป็นที่
 สลักออกไปของสัตว์ทั้งหลาย, อีกนัยหนึ่ง
 เพราะอรรถว่าตนเองนั้นแหละ สลักออกไป
 คือไม่เกี่ยวข้อง กับสังขตธรรมทั้งปวง
 เพราะความเป็นธรรมสลักคืนอุปธิทั้งปวง.

อยมสฺส สภาเวน อาภวนาคารา, อิตเร
 วิเวกาสงฺขตามตฺตฺจฺ, สมุทยกฺขยอปฺปจฺย-
 อวินาสิตา วา สมุทยมคฺททุกฺทสฺสเนน
 อาภวนาคารา.

นี้เป็นอาการทำนิโรธนี้ให้เป็นแจ้ง โดย
 สภาวะ, อรรถว่าว่าง อรรถว่าสังขตะ
 และอรรถว่าอมตะ หรือความสิ้นไปแห่ง
 สมุทัย ความไม่มีปัจจัย ความที่ไม่ถูกทำ
 ให้พินาศนอภนี้ เป็นอาการทำนิโรธนี้ให้
 แจ่มแจ้ง ด้วยการชี้ถึงสมุทัย มรรคและ
 ทุกข์.

สํสารโต นิกฺคมนํ นियฺยานํ. อยมสฺส ความออกไปจากสงสาร ชื่อว่า
 สรเสน อาภวนาคารา. ปลิโพธฺจฺเจตฺเทน นियฺยานํ แปลว่า ความออกไป. อาการนี้

นิพพานาธิกโมว นิพพานนิมิตตคา มคฺคสฺส เป็นอาการทำมรรคนี้ให้แจ่มแจ้งโดยสภาพ. เหตุวญฺเญ. ความบรรลุพระนิพพานนั้นเทียบ ก็อความที่แห่งมรรค เป็นเหตุแห่งพระนิพพาน เป็นอรรถแห่งความเป็นเหตุแห่งมรรค ด้วยการเข้าไปตัดความกังวล.

ปณฺณปาชานตฺตคา มคฺคสฺส^๑ นิพพานทสฺสนํ, การเห็นพระนิพพานหรือการเห็นสังขจะ ๔
 จตฺตจฺจทสฺสนํ วา ทสฺสนญฺเญ. จตฺตจฺจทสฺสเน, เป็นอรรถแห่งความเห็น เพราะความที่แห่ง
 กิเลสทุกขสนฺตยาปวฺปสมเน จ อาธิปจฺจํ กโรนฺติ มรรคมีปัญญาเป็นประธาน. ในบรรดา
 มคฺคธมฺมา สมฺปยุตฺตธมฺเมสุติ โส มคฺคสฺส สัมปยุตธรรมทั้งหลาย ธรรมคือมรรค ย่อม
อาธิปเตยฺยญฺเญ.^๒ วิเสสโต วา อารมฺมณา- กระทำความเป็นอธิปัตติ ในการเห็นสังขจะ ๔
 ธิปติญฺตคา มคฺคธมฺมา โทหนฺติ, "มคฺคา- และในการเข้าไประงับความเร่าร้อน คือ
 ธิปติโน"^๓ วจนโตติ โส เตสํ อากาโร ทุกข์อันเกิดจากกิเลส เพราะฉะนั้น อันนั้น
อาธิปเตยฺยญฺเญ. จึงชื่อว่า เป็นอรรถคือความเป็นอธิปัตติ แห่ง
 มรรค. อีกนัยหนึ่ง ว่าโดยพิเศษ ธรรมคือ
 มรรค อันเป็นอารมณ์อธิปัตติ ย่อมเกิดโดย
 พระบาลีว่า "มคฺคาธิปติโน" แปลว่า ธรรม

^๑ ม. จสส.

^๒ ก. อธิปัตติญฺเญ.

^๓ ฉ. อาลมฺพนาธิ...

^๔ อภี. ลํ. ๓๔/๒.

มีมรรคเป็นอธิปัตติ เพราะฉะนั้น อากาการแห่ง
ธรรมคือมรรคเหล่านั้น ๆ จึงชื่อว่า เป็น
อรรถคือความเป็นอธิปัตติ.

เอเต เหตุทสฺสนาธิปเตยฺยญฺจา สมุทฺถนโรธ-
ทุกฺขทสฺสเนหิ อาวิภวนาการา. เอวมาหิ
อาทาติ สมฺพนฺโต. อภิสมมฺญฺโจติ
อภิสมเมตพฺพฺญฺโจ, อภิสมมยสฺส วา วิสยฺญฺโต
อตฺโต อภิสมมฺญฺโจ. อถวา อภิสมมยสฺส
ปวตฺติอากาโร อภิสมมฺญฺโจ. โส เจตฺถ
อภิสมเมตพฺเพน ปิพฺนาทินา ทสฺสิโตติ ทฺฏฺจพฺโพ.

อรรถคือความเป็นเหตุ อรรถคือความเห็น
อรรถคือความเป็นอธิปัตติเหล่านี้ เป็นอากาการ
ทำมรรคให้แจ่มแจ้ง ด้วยการขี้สุมุทฺถย นิโรธ
และทุกฺข. เชื่อมความบาลีว่า เอวมาหิ
อาท. บทว่า อภิสมมฺญฺโจ แปลว่า อรรถคือ
ความเป็นสิ่งพึงตรัสรู้, อีกนัยหนึ่ง อรรถอัน
เป็นวิสัยแห่งความตรัสรู้ ชื่อว่า อภิสมมฺญฺโจ
แปลว่า อรรถอันเป็นวิสัยแห่งความตรัสรู้.
อีกนัยหนึ่ง อากาการที่เป็นไปแห่งความตรัสรู้
ชื่อว่า อภิสมมฺญฺโจ แปลว่า อรรถที่เป็น
อากาการเป็นไปแห่งความตรัสรู้. ก็ในอธิการ
นี้ อรรถคือความตรัสรู้นั้น บัณฑิตพึงเห็นว่า
ท่านแสดงโดยอรรถ มีความเบียดเบียน
เป็นต้น ที่จะพึงตรัสรู้.

๕๓๐. กุจฺฉิตฺ ขิ ทฺกฺขํ, การยฺหํ
หุตฺวา อสารนฺติ อตฺโต.

๕๓๐. วิเคราะห์ ทฺกฺขํ ว่า กุจฺฉิตฺ ขิ
ทฺกฺขํ แปลว่า ความว่างเปล่าอันน่าเกลียด

ชื่อว่าทุกข์, หมายความว่า อันบัณฑิตพึง
ติเตียน ไม่มีสาระ.

"สมาคโม สเมตฺน"ตีอาทีสุ เกวลสุส
อาคมสทฺทสุส, เอคสทฺทสุส จ ปโยเค
สโยคคฺคสุส อนุปฺลพฺกนโต สฺ-สทฺทสุส จ
สโยเค อฺปฺลพฺกนโต "สโยคํ ทีเปตี"ตี อาท
อนวยโต, พฺยตีเรกโต จ ตทตฺถโชตกตา-
สฺหิตโต. อฺปฺปนฺนํ อุทิตฺนติ เอตฺถาปี เอเสว
นโย.

พึงทราบวินิจฉัย ในคำว่า "สมาคโม
สเมตํ" ดังนี้เป็นต้น ท่านอาจารย์กล่าวว่า
"สโยคํ ทีเปตี" ย่อมแสดงความประกอบ
กันเข้า เพราะเมื่อใช้ อาคม-ศัพท์ และ
เอค-ศัพท์ล้วน ๆ ก็จะได้ความหมายว่า
สังโยค และเพราะเมื่อประกอบสฺ-ศัพท์เข้า
จึงจะได้ความหมาย เพราะสำเร็จความ
เป็นธรรมส่องความหมายของคำนั้น โดยนัย
ที่คล้ายตาม และโดยนัยที่เป็นคำที่มีเนื้อ-
ความต่างออกไป. แม้ในคำว่า อฺปฺปนฺนํ
อุทิตํ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

อฺย-สทฺโท คตฺตอฺเถ สฺหิตฺ เหตุสทฺโท วีย
การณํ ทีเปตี. อตฺตโน ผลนฺิพฺพาทเนน อฺยติ
ปวตฺตติ, เอตี วา เอตฺสฺมา ผลนฺติ อโยติ,
สโยเค อฺปฺปตฺติการณํ สมฺทโยติ. เอตฺถ
วิสุ ปฺยชฺชมานาปี อฺปฺสคฺคสทฺทา สธาตฺกํ
สโยคคฺคํ, อฺปฺปาตคฺคํ จ ทีเปนฺติ, กิริยา-

อฺย-ศัพท์ ใช้ในอรรถแห่งคติศัพท์ ย่อมส่อง
ถึงเหตุเหมือนเหตุศัพท์. ชื่อว่า อฺย
เพราะอรรถว่าเกิด คือเป็นไป ด้วยการยัง
ผลของตนให้สำเร็จ, อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า
อฺย เพราะอรรถว่า เป็นแดนเกิดแห่งผล
เพราะฉะนั้น เหตุที่เกิดขึ้นในเมื่อมีการ

คุณชูศรี ทองพูน
ขออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้พันตรีเอนก ทองพูน

วิเสสกตฺตาคี เวทิตพฺพา.

ประกอบกันเข้า จึงชื่อว่าสมุทัยแล. ศัพท์-
อุปสรรค แม้ประกอบแยกกันในบทว่า สมุทย
นี้ บัณฑิตพึงทราบว่าย่อมแสดงอรรถว่า
ประกอบ และอรรถว่าเกิดขึ้นพร้อมทั้งธาตุ
เพราะความเป็นกิริยาวิเศษณ์.

"อภาโว เอตฺต โรธสฺสาตี นิโรโธ"ติ
เอเตน นิพฺพานสฺส ทุกฺขวิวิตฺตภาวํ ทสฺเสตี.
สมธิกเต ตสฺมี ตทธิคมวโต^๑ ปุกฺคสฺส
โรธภาโว ปวตฺติสงฺขาตสฺส โรธสฺส
ปฏฺิปกฺขญฺุทาย นีวตฺตียา อธิคตฺตาคี. เอตสฺมี
จ อตฺเต อภาโว เอตสฺมี โรธสฺสาตี นิโรโธ
อิจฺเจว ปทสฺมาโส.

ด้วยคำว่า "ชื่อว่า นิโรธ เพราะ
อรรถว่าไม่มีทุกข์ในสังขะ" นี้ ท่านอาจารย์
แสดงถึงความที่นิพพานเป็นธรรมชาติ ว่าง-
เปล่าจากทุกข์. เมื่อบรรลุสังขะนั้นแล้ว
บุคคลที่มีการบรรลุสังขะนั้นก็ไม่มีทุกข์ เพราะ
ได้บรรลุความดับอันเป็นปฏิปักษ์ต่อทุกข์ คือ
ความเกิด. และในอรรถนี้ มีการย่อบทว่า
นิโรโธ เพราะอรรถว่า ความไม่มีแห่งทุกข์
ในสังขะนี้.

ทุกฺขภาโว ปเนตฺต ปุกฺคสฺส, น
นิพฺพานสฺสเสว. อนุปฺปาโท เอว นิโรโธ
อนุปฺปาทนิโรโธ. อายตี ภาวทิสฺสุ อปฺปวตฺติ,
น ปน ภงฺโกติ ภงฺควางกํ นิโรธสฺสทํ

ก็ในคำนี้ ความไม่มีทุกข์ เป็นของบุคคล,
มิใช่เป็นของนิพพานเลย. ความดับคือความ
ไม่เกิดขึ้นนั่นเอง ชื่อว่า อนุปฺปาทนิโรโธ
แปลว่า ความดับอย่างไม่เกิดขึ้น. คือได้แก่

^๑ ฉ. ตทธิคมโต.

นิวตเตตวา อนุปปาทวางกั คณหาคี. ความไม่เกิดในภพเป็นต้นต่อไป, แต่ไม่ใช่
 เอตสฺมิณจ^๑ อตฺเถ การณ ผลูปจาริ กตฺวา เป็นภังคะ เพราะฉะนั้น ท่านอาจารย์จึง
 นิโรธปัจจโย นิโรธติ วุตฺโต. ห้ามนิโรธศัพท์ ที่บอกความว่าภังคะ ถือเอา
 นิโรธศัพท์ที่บอกถึงอนุปปาทะ. ก็ในอรรถนี้

ปัจจัยแห่งนิโรธ ท่านก็เรียกว่า นิโรธ เพราะกระทำคำพูดที่อิงผล ในเพราะเหตุ.

ปฏิปทา จ โทติ บุคคลสฺส และเป็นปฏิปทา แห่งการบรรลุลทุกข-
 ทุกฺขนิโรธปตฺติยา. นนุ จ สฺวา เอว นิโรธของบุคคลด้วย. ถามว่า ก็ปฏิปทานั้น
 ทุกฺขนิโรธปตฺติตี ตสฺสา เอว สฺวา ปฏิปทาตี นั้นแหละ เป็นเหตุบรรลุลทุกฺขนิโรธ เพราะ
 น มุชฺชตีตี ? น บุคคลลาธิกมสฺส ปตฺติภาเวน.^๒ ฉะนั้น จึงไม่ควรกล่าวว่ ปฏิปทานั้น เป็น
 เยหิ โส อธิจฺฉติ, เตสํ การณญฺทานํ ปฏิปทาแห่งการบรรลุลทุกฺขนิโรธนั้น นั้นเอง
 ปฏิปทาภาเวน จ วุตฺตตฺตา. มิใช่หรือ ? ตอบว่า ไม่ใช่ เพราะปฏิปทา
 นั้น ท่านกล่าวไว้ โดยความเป็นเหตุบรรลุล
 แห่งการบรรลุลของบุคคล และโดยความเป็น
 ปฏิปทา แห่งธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลนั้น
 บรรลุล.

ก็แม้เมื่อความที่แห่งการกระทำให้แจ้ง และ
 ธรรมอันกระทำให้แจ้ง ไม่มีความเป็นอย่าง

สจฺฉิกริยาสจฺฉิกรณมฺมานํ หิ อณฺณตฺตา-
 ภาเวปี บุคคลสจฺฉิกริยาธมฺมาเวหิ นานตฺติ

^๑ ฉ. จสฺสทโท นตฺถิ.

^๒ ก. ปวตฺติภาเวน.

กตฺวา นิตฺเตโส กโตติ. อถวา ยํ อื่นมียู่ ท่านจึงกระทำนิเทศให้มีความ
 ทุกฺขนิโรธปตฺติยา นิฏฺฐานํ ผล, สยณฺจ ต่างกัน โดยความเป็นการกระทำให้แจ้ง
 ทุกฺขนิโรธปตฺติภูตํ, ตสฺส อภิสมยภูตาย ของบุคคล และธรรมที่กระทำให้แจ้งแล.
 ทุกฺขนิโรธปตฺติยา ปฏิปตฺตา เวทิตพฺพา. อีกนัยหนึ่ง ธรรมชาติใดเป็นผลที่สำเร็จแห่ง
 การบรรลุทุกฺขนิโรธ และเป็นตัวบรรลุทุก-
 ขนิโรธเองด้วย บัณฑิตพึงทราบความที่แห่ง
 ธรรมชาตินั้น เป็นปฏิปทาแห่งการบรรลุ
 ทุกฺขนิโรธ อันเป็นการตรัสรู้.

๕๓๑. พฺพธาทโย อริยา ปฏิวิชฺฌนตฺตี
 เอตฺถ ปฏิวิทฺถกาเล ปวตฺตํ พฺพธาทิวาทํ
 "อกมา ราชคหํ พฺพธ"ติอาทิสฺ^๒ วีย ภาวินี
 ภูเต วีย อุปจาโรติ ปุริมกาเลปิ อาโรเปตฺวา
 "พฺพธาทโย"ติ วุตฺตํ. เต हि พฺพธาทโย จตฺุหิ
 มคฺเคหิ ปฏิวิชฺฌนตฺตี.

๕๓๑. ในคำว่า พระอริยะทั้งหลาย
มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมแทงตลอด นี้
 ท่านอาจารย์กล่าวว่า "มีพระพุทธเจ้า
 เป็นต้น" โดยยกเอาโวหารมีพระพุทธเจ้า
 เป็นต้น ซึ่งใช้ในกาลที่ได้ตรัสรู้แล้ว ทั้งใน
 กาลก่อนตรัสรู้ เพราะเป็นอุปจารโวหาร
 ร้องเรียก ในท่านที่จะเป็นพระพุทธเจ้า
 เหมือนอย่างในท่านที่เป็นแล้ว เหมือน-
 อย่างในคำมีอาทิว่า "อกมา ราชคหํ

^๑ ฉ. ทฎฺฐพฺพา.

^๒ ขุ. ส. ๒๕/๔๐๖.

พุทธโธ" แปลว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปสู่
เมืองราชกฤห์. จริงอยู่ พระอริยะทั้งหลาย
มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั้น ย่อมแห่ง
ตลอดด้วยมรรคทั้ง ๔ แล.

ตสฺมา อริยสงฺจານีติ วฺจฺจนฺตีติ เอตฺถ
อริยปฏิวิชฺฉิตฺตพฺพานิ สจฺจานิ อริยสงฺจານีติ
ปุริมฺปะเท อุตฺตรปทโลโป ทฎฺฐพฺโพ. ตสฺมาติ
ตถาคตฺสฺส อริยตฺตา ตสฺส สจฺจานีติ อริย-
สงฺจานีติ วฺจฺจนฺตีติ อตฺถ. ตถาคเตน ทิ สยํ
อธิตตฺตา, ปเวทิตตฺตา, ตโต เอว จ
อณฺเวยหิ อธิกมนียตฺตา ตานิ ตสฺส โหนฺตีติ.

ในคำว่า ตสฺมา อริยสงฺจานีติ วฺจฺจนฺตี นี้
บัณฑิตพึงเห็นการลบบทเบื้องปลาย เพราะ
บทเบื้องต้นว่า อริยปฏิวิชฺฉิตฺตพฺพานิ สจฺจานิ
อริยสงฺจานิ แปลว่าสังจะทั้งหลาย อันพระ-
อริยะพึงแห่งตลอด ชื่อว่า อริยสงฺจานิ.
บทว่า ตสฺมา ความว่า เพราะความที่
พระตถาคตเป็นพระอริยะ ท่านจึงเรียกว่า
อริยสัง เพราะเป็นสังจะของพระตถาคต
นั้น. จริงอยู่ สังจะเหล่านั้น ย่อมเป็นของ
พระตถาคตนั้น เพราะความเป็นสังจะ อัน
พระตถาคต ได้ทรงบรรลุเอง เพราะความ
เป็นสังจะอันพระตถาคตได้ทรงประกาศแล้ว
เอง และเพราะเหตุที่นั่นแหละ คนเหล่า
อื่นจึงพึงบรรลุได้แล.

คุณชูศรี ทองพูน

ขออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้พันตรี เอนก ทองพูน

อริยภาวสีทธิโตปตี เอตถ อริยสาธกานิ ในบทว่า อริยภาวสีทธิโตปิ นี้ แปลว่าแม้
 สัจจاني อริยสัจจانیติ ปุพเพ วिय อุตฺตร- เพราะสำเร็จความเป็นอริยะนี้ บัณฑิตก็พึง
 ปทโลโป ทฏฺฐพฺโพ. อริยานิ สัจจانیติ เห็นการลบบทเบี่ยงปลาย เหมือนอย่างใน
 เอตถ อวิตถภาเวน อรณียตฺตา บทก่อนว่า อริยสาธกานิ สัจจاني อริย-
 อธิคนฺตพฺพตฺตา อริยานิ, อริยสมณฺณา วา สัจจاني แปลว่า สังขะทั้งหลาย อันยังความ
 อวิสฺวาทเก อวิตถे นีรุพฺพหาคี ทฏฺฐพฺพา. เป็นอริยะให้สำเร็จ ชื่อว่า อริยสัจจاني.
 ใน ๒ บทว่า อริยานิ สัจจانیติ นี้ ชื่อว่า
 อริยานิ เพราะอันบุคคลพึงถึง คือพึงบรรลุ
 โดยภาวะที่แท้, อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า อริยะ
 พึงเห็นว่า เป็นคำที่ใช้ติดปาก ในความที่
 ไม่คลาดเคลื่อน คือในความที่จริงแท้.

๕๓๒. พาธนลกขณฺณติ เอตถ ทุกฺข-
 ทุกฺขตณฺณิมิตฺตภาโว, อุทฺทวยปฏฺฐีพิตฺตภาโว วา
 พาธนา. ๑ ภาวทีสุ ชาติอาทิวเสณ, จกฺขุโรคาทิ-
 วเสณ จ อเนกธา ทุกฺขสฺส ปวตฺตณฺเมว
 ปุคฺคสฺส สนฺตاپนํ, ตทสฺส กิจฺจํ รโสตี
สนฺตاپนรสี.

๕๓๒. ในคำว่า มีความเบียดเบียน
เป็นลักษณะ นี้ ความเป็นทุกข์แท้ และความ
 เป็นนิमितแห่งทุกข์แท้ ๆ นั่นก็คือ ความที่ถูก
 ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป บีบคั้นอยู่
 โดยเฉพาะก็คือ ชื่อว่า ความเบียดเบียน.
 ความเกิดแห่งทุกข์เป็นอเนกประการนั่นเอง
 ด้วยอำนาจทุกข์มีความเกิดเป็นต้น ในภพ

๑ ฉ. พาธน.

เป็นต้น และด้วยอำนาจโรคมโรคจักษ
เป็นต้น ชื่อว่าความทำบุคคลให้เกิดร้อน,
ความทำให้เกิดร้อนนั้นเป็นกิจ คือเป็นรส
แห่งทุกขสังนั้น เหตุนั้น ทุกขสังนั้น ชื่อว่า
มีความทำให้เกิดร้อนเป็นรส.

ปวตฺตนิวตฺตีสฺส สํสารวิโมกฺกเชสฺส ปวตฺตติ หุตฺวา
คยฺหตฺตติ ปวตฺตติปจฺจปฏฺฐานํ. ปภวติ เอตฺสฺมา
ทุกฺขํ นิพฺพตฺตติ, ปุริมภเวณ ปจฺจิมภโว ฆญฺโถ
สํยตฺโต หุตฺวา ปวตฺตตฺตติ ปภโว. "เอวมฺหิ
ตณฺหานุสฺเส อานุหเต นิพฺพตฺตติ ทุกฺขมิตฺถํ
ปุนฺปุนนํ"^๑ เอวํ ปุนฺปุนํ อุนฺปาหนํ
อนฺปจฺเจทฺทกรณํ.

ทุกขสัง บัดนี้ย่อมถือเอาได้ โดยเป็น
ธรรมชาติเป็นไปอยู่ ในความเกิดและความ
ดับ คือในสังสารวัฏ และวิโมกข์คือนิพพาน
เพราะเหตุนี้ ทุกขสังนั้น จึงชื่อว่า มีความ
เป็นไปเป็นปัจจุปัฏฐาน. ทุกขชื่อว่า เป็น
ตัวก่อให้เกิด เพราะอรรถว่า ทุกขย่อม
ก่อให้เกิดขึ้น คือบังเกิดจากสมุทัยนี้ คือเกี่ยว-
เกาะภพหลังกับภพก่อนเป็นไป. การเกิดขึ้น
บ่อย ๆ อย่างนี้ว่า "เมื่อตัดทานุสสัย ยัง
ไม่ได้ถอนขึ้น ทุกขนี้ก็ย่อมบังเกิดบ่อย ๆ แม้
เหมือนอย่างนั้น" ดังนี้ ชื่อว่า การกระทำ
ไม่ให้ขาดสาย.

^๑ ขุ. อิติ. ๒๕/๖๐, เนตฺติปกรณ.
ฉบับภูมิพโล. ๖๓.

คุณชูศรี ทองพูน

ขออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้พันตรี เอนก ทองพูน

ฎฐานปัจจุฎฐาน.

ด้วยการตัดอนุสัยได้เค็ดขาด ชื่อว่านิยยาน
 แปลว่าความออกไป. การดับกิเลสทั้งปวง
 โดยไม่เกิดขึ้น ชื่อว่า กิเลสปทานกรณี
 แปลว่าการกระทำความละกิเลส. มรรคสัง
 อันบัณฑิตยอมถือเอา โดยเป็นธรรมชาติ
 ออกไปแห่งจิต จากนิमितและจากปวัตตะ
 เพราะฉะนั้น มรรคสัง ชื่อว่า ฎฐาน-
ปัจจุฎฐาน แปลว่ามีความออกไปเป็น
 ปัจจุฎฐาน.

๕๓๓. อสุวณฺณาติ , สุวณฺณาติ วิย
 หิสฺสํมานํ มายาติ วตฺตฺสพฺภาวา ตฺสฺสา^๑
 วิปริตฺตา วุตฺตา. อุทกํ วิย หิสฺสํมานา ปน
มริจ อุปคฺตํ ตฺจฺฉา^๒ วตฺตฺมตฺตฺมปิ ตฺสฺสา น
 หิสฺสํตีติ วิสฺวาทิกา วุตฺตา. มริจฺมายาอฺตฺต-
 วิโรโร ภาโว ตฺจฺฉาวิปริตฺตฺกฺภาโว.

๕๓๓. ท่านกล่าวว่า กล นั้น เป็น
 ความวิปริต ซึ่งมีสภาวะเป็นวัตถุว่า วัตถุ
 มีสิ่งที่ไม่ใช่เป็นทองคำเป็นต้น แสดงให้เห็น
 ว่าเป็นเหมือนทองคำเป็นต้น ส่วนพยับแคค
 มองเห็นเหมือนน้ำ แต่เมื่อเข้าไปใกล้ ก็
 เป็นของเปล่า. แม้แต่เพียงวัตถุคือที่ตั้งของ
 พยับแคคนั้น ก็มองไม่เห็น เพราะฉะนั้น
 ท่านจึงกล่าวพยับแคคว่า เป็นของลวง.

^๑ ก. วตฺตฺสพฺภาวา ตฺสฺส.

^๒ มุลฎีกา. ตฺจฺฉา โหติ.

คุณชูศรี ทองพูน

ขออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้พันตรีเอนก ทองพูน

วฏฺฐานปัจจุปฏฺฐาน.

ด้วยการตัดอนุสัยได้เค็ชชาค ชื่อว่านิยฺยาน
 แปลว่าความออกไป. การดับกิเลสทั้งปวง
 โดยไม่เกิดขึ้น ชื่อว่า กิเลสปหานกรรม
 แปลว่าการกระทำความละกิเลส. มรรคสัง
 อันบัณฑิตย่อมถือเอา โดยเป็นธรรมชาติ
 ออกไปแห่งจิต จากนิमितและจากปวัตตะ
 เพราะฉะนั้น มรรคสัง ชื่อว่า วฏฺฐาน-
ปัจจุปฏฺฐาน แปลว่ามีความออกไปเป็น
 ปัจจุปฏฺฐาน.

๕๓๓. อสุวณฺณาที สุวณฺณาที วย
 ทิสฺสमानํ มายาตี วตฺตฺสพฺภาวา ตสฺสา^๑
 วยปริตฺตา วุตฺตา. อุทกํ วย ทิสฺสมานา ปน
มริจ อุปกตํ ตฺจฺฉา^๒ วตฺตฺมตฺตฺมปิ ตสฺสา น
 ทิสฺสตีตี วิสฺวาทีกา วุตฺตา. มริจฺมายา อตฺต-
 วิโรโร ภาโว ตฺจฺฉาวยปริตฺตฺกฺภาโว.

๕๓๓. ท่านกล่าวว่า กล นั้น เป็น
 ความวิปริต ซึ่งมีสภาวะเป็นวัตถุว่า วัตถุ
 มีสิ่งที่ไม่ใช่เป็นทองคำเป็นต้น แสดงให้เห็น
 ว่าเป็นเหมือนทองคำเป็นต้น ส่วนพยับแคค
 มองเห็นเหมือนน้ำ แต่เมื่อเข้าไปใกล้ ก็
 เป็นของเปล่า. แม้แต่เพียงวัตถุคือที่ตั้งของ
 พยับแคคนั้น ก็มองไม่เห็น เพราะฉะนั้น
 ท่านจึงกล่าวพยับแคคว่า เป็นของลวง.

^๑ ก. วตฺตฺสพฺภาวา ตสฺส.

^๒ มุลฎีกา. ตฺจฺฉา โหตี.

คุณชูศรี ทองพูน

ขออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้พันตรี เอนก ทองพูน

อริยฌาน สาสติ อริยสัส อวิตถกคาหกสัส
 ฌานสัส, เตน ปฏิเวธฌาน วิย ปจฺจเวก-
 ฆณฌานมฺปิ กหิตฺ โทติ. เศล โจรภาโว
 ปฏิวิชุดิตพฺพตา, อารมฺมณภาโว จ หนฺจพฺโพ.
อภิกฺคิณฺณ อุนฺหตุตฺ. ตํ หิ กตฺถจ
 กญฺจาทิอุปาทานเภเต วิสฺวาทกํ, วิปริตฺ,
 อญฺตุ วา กทาจิปี น โทติ.

ภาวะที่ตรงกันข้ามจากพยับแดค กล อตฺตา
 ชื่อว่า เป็นภาวะที่แท้ไม่วิปริตและเป็น
 ความจริง.

คำว่า แห่งอริยฌาน คือแห่งฌานที่เป็นอริยะ
 ได้แก่ที่ถือเอาสภาวะที่แท้จริง, ด้วยคำนั้น
 ย่อมเป็นอันถือเอาแม้ปัจเจกฌาน เหมือน
 ดังปฏิเวธฌานด้วยบัดนี้พึงเห็นความที่สัจจะ
 เหล่านั้นเป็นโคจร และความเป็นอารมณ์
 ว่าเป็นธรรมที่พึงแทงตลอด. ลักษณะของไฟ
 คือความร้อน. จริงอยู่ ลักษณะของไฟนั้น
 จะอยู่ที่ไหน เมื่อมีเชื้อเช่นฟืนเป็นต้นต่างกัน
 อยู่ จะไม่เป็นสิ่งที่ลวง ไม่เป็นสิ่งที่ไม่วิปริต
 หรือไม่เป็นความไม่จริงแม้ในกาลไหน ๆ
 ไปได้เลย.

"ชาติธมฺมา, ชราธมฺมา, อโถ มรณ-
 ธมฺมโน"ติ^๑ เอวํ วุตฺตา ชาติอาทิกา
โลกปกฺติ. เอกจฺจนํ ตีรจฺจนานํ ตีริยํ

ธรรมชาติมีความเกิดเป็นต้น ที่ตรัสไว้ดังนี้
 ว่า "สัตว์ทั้งหลายมีความเกิดเป็นธรรมคา,
 มีความแก่เป็นธรรมคา, หรือมีความตาย

^๑ อง. ติก. ๒๐/๑๘๖, อง. ปญฺจก. ๒๒/๘.

ทิมตา, มนุสสาทีนั อุตุทึ ทิมตา, วุทธินิฏฺจ
 ปตุตตานั ปุน อวทุตมนนุติ เอวมาทิกา จ
 โลกปกคิตี วทนฺติ. ตจฺฉาวิปริตฺฏตภาเวสุ
 ปจฺฉิมิ ตถตา. ปจฺโม อวิตถตา, มชฺฉิมิ
 อนนฺณตถตาติ อยเมเตสํ วิเสโส.

เป็นธรรมคา" คั้งนี้ ชื่อว่าปกติของโลก.
 อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ก็ธรรมชาติมีอาทิ
 อย่างนี้ว่า สัตว์วิจฺฉานบางพวก มีความ
 ยาวไปตามขวาง สัตว์ทั้งหลายมีมนุษย์
 เป็นต้น มีความยาวไปทางค้ำนสูง เมื่อถึง
 การเติบโตก็จะไม่ขยายต่อไป ชื่อว่าปกติ
ของโลก. ในบรรดาภาวะที่จริงแท้ ไม่
 วิปริต เป็นจริง ภาวะหลังสุด เป็นตถตา
 แปลว่าเป็นภาวะที่แท้. ภาวะแรกเป็น
อวิตถตา แปลว่าความไม่เที่ยง, ภาวะกลาง
 เป็นอนนฺณตถตา แปลว่าความไม่เป็นอื่น
 เพราะฉะนั้น อันนี้จึงเป็นความแตกต่างกัน
 ของคำเหล่านี้.

ทุกฺขา อณฺณํ น พาทกนฺติ กสฺมา
 วุตฺตํ, นนุ ตณฺหาปี ชาติ วิย ทุกฺขนิमितฺตตาย
 พาทิกาทิ ? น, พาทกปฺปภาวภาเวน วิสุ
 คหิตฺตตฺตา. เอวํ หิ ปวตฺตติ, ปวตฺตติเหตุ จ
 อสงฺกรโต โโพธิตา โทหนฺติ. อถวา ชาติอาทีนั
 วิย ทุกฺขสฺส อธิฏฺฐานภาโว, ทุกฺขทุกฺขตา จ

มีคำถามสอดเข้ามาว่า เพราะ
 เหตุไร ท่านอาจารย์จึงกล่าวสิ่งอื่นจากทุกฺข
เบียดเบียนก็ไม่มี, แมตฺถก ก็เป็นตัว
 เบียดเบียน เพราะความเป็นเหตุแห่งทุกฺข
 เหมือนกับชาติ มิใช่หรือ ? ตอบว่าไม่ใช่,
 เพราะตฺถหาท่านถือเอาไว้แผนกหนึ่ง โดย

พาทกตา, น ทุกขุปภวตาคี นตฺถิ ตณฺหาเย
 ปภวภาเวน วิสฺสึ คหิตาย พาทกภาวุปสงฺโก.

ความเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ ซึ่งเป็นตัว
 เบียดเบียน. ก็ความเป็นไปและเหตุแห่ง
 ความเป็นไป ย่อมเป็นอันท่านทำให้เข้าใจ
 โดยไม่ปะปนกัน ด้วยอาการอย่างนี้.
 อีกนัยหนึ่ง ความเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ เหมือน
 กับชาติเป็นต้น และความเป็นทุกข์แท้เป็น
 ความเบียดเบียน มิใช่ความเป็นแดนเกิด
 แห่งทุกข์ เพราะฉะนั้น เมื่อตัดหา ท่าน
 ถือเอาไว้แผนกหนึ่ง โดยความเป็นแดนเกิด
 ก็ไม่มีความเกี่ยวข้องกับความเบียดเบียน.

เตนาค "ทุกขา อนุญํ น พาทกน"ติ.
พาทกตฺตนิยามเณนาคี ทุกฺขํ พาทกเมว,
 ทุกฺขเมว พาทกนฺติ เอวํ ทฺวิธาปิ
 พาทกตฺตาวธารเณนาคี อตฺถโถ. พาทกตฺต-
นิยามเณนาคี ทิ พาทกสฺส, พาทกตฺเต จ
 นิยามเณ. ยถา พาทกตฺตสฺส ทุกฺเข นียตฺตา,
 เอวํ ทุกฺขสฺส จ พาทกตฺเต นียตฺตาคี.

ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "สิ่ง
อื่นจากทุกข์เบียดเบียนก็ไม่มี". บทว่า พาท-
กตฺตนิยามเณ ความว่าโดยการห้ามเสียซึ่ง
 ความเป็นธรรมชาติที่เบียดเบียน แม้โดย
 ประการทั้ง ๒ อย่างนี้ คือ ทุกข์เป็นตัว
 เบียดเบียนเท่านั้น, ทุกข์เท่านั้นเป็นตัว
 เบียดเบียน. บทว่า พาทกตฺตนิยามเณ
 แปลว่า ด้วยความแน่นอนแห่งทุกข์ซึ่งเป็นตัว
 เบียดเบียน และด้วยความแน่นอน ในความ

ที่ทุกข์เป็นตัวเบียดเบียน. ความที่ทุกข์เป็น
 ธรรมชาติที่กำหนดแน่นอน ในความเป็น
 ธรรมชาติที่เบียดเบียน ก็เหมือนกับความที่
 แห่งความเป็นธรรมชาติที่เบียดเบียน เป็น
 ธรรมชาติที่แน่นอนในทุกข์.

คัมภีร์ วินา นานวณโตติ สติปิ อวเสส-
 กิเลสอวเสสากุศลสาสวกุศลมูลาวเสสสาสวกุศล-
 ธมฺมานํ ทุกฺขเหตุภาเว น ตณฺหาย วินา เตสํ
 ทุกฺขเหตุภาโว อตฺถิ, เตหิ ปน วินาปิ ตณฺหาย
 ทุกฺขเหตุภาโว อตฺถิ กุสฺเสหิ วินา อกุสฺเสหิ
 รูปาวจราทิกุสฺเสหิ วินา กามาวจราทึหิ จ
 ตณฺหาย ทุกฺขนิพฺพตฺตกตฺตา.

คำว่า วันตัดทานั้น ทุกข์จะเกิดจาก
สิ่งอื่นก็ไม่มี มีความว่า แม้เมื่อความที่กิเลส
 ที่เหลือ อกุศลธรรมและกุศลมูลที่มีอาสวะ
 ที่เหลือ กุศลธรรมที่มีอาสวะที่เหลือเป็นเหตุ
 แห่งทุกข์ มีอยู่ เว้นจากตัดทาเสีย ธรรม
 เหล่านั้น จะเป็นเหตุแห่งทุกข์ก็หาไม่ได้,
 แต่ถึงแม้เว้นจากธรรมเหล่านั้น ตัดทาเป็น
 เหตุแห่งทุกข์ก็ยังมีอยู่ได้ เพราะเว้นจาก
 กุศล เว้นจากอกุศล จากกุศลมีรูปาวจร
 เป็นต้น และจากธรรมที่เป็นกามาวจร
 เป็นต้น ตัดทาก็ยังทุกข์ให้บังเกิดได้.

สนฺตภาวสุสฺส, สนฺตภาเว वा นินฺยาโม ความแน่นอน แห่งความเป็นธรรมชาติสงบ
 สนฺตภาวนินฺยาโม, เตन สนฺตภาวนินฺยาเมน. หรือในความเป็นธรรมชาติสงบ ชื่อว่าความ
ตจฺจนินฺยฺยานภาวตฺตาติ ทวิธาปิ นินฺยาเมน แน่นอนว่าเป็นธรรมชาติสงบ, ด้วยความ

คุณชู้ศักดิ์-คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตจฺโฉ นิยุยานภาโว เอตสฺส, น มิจฺฉามคฺคสฺส
 วย วิปริตตาย, น โลกียมคฺคสฺส วย วา
 อเนกนุตฺติกตาย อตจฺโฉติ ตจฺฉนิยุยานภาโว,
 มคฺโก, ตสฺส ภาโว ตจฺฉนิยุยานภาวตฺตํ,
 ตสฺมา ตจฺฉนิยุยานภาวตฺตา. สพฺพตฺถ ทฺวิธาปี
 นิยามน ตจฺฉาวิปริตฏฏภาโว^๑ วุตฺโตติ อาท
 "อิติ ตจฺฉาวิปลลาสา"ติอาที.

แน่นอนว่าเป็นธรรมชาติสงบนั้น. คำว่า
เพราะความเป็นธรรม เครื่องนำออกไป
อย่างแท้จริง มีความว่า ความที่มรรคนั้น
 เป็นธรรมเครื่องนำออกไป อย่างแท้จริง
 ด้วยความแน่นอนทั้ง ๒ ประการ ไม่ใช่ไม่
 แท้จริง เพราะเป็นความวิปริต เหมือน
 อย่างทางผิด หรือไม่ใช่ไม่แท้จริง เพราะ
 มิได้เป็นธรรมที่เป็นไปโดยส่วนเดียวเหมือน
 อย่างทางอันเป็นโลกียะ เพราะฉะนั้น
 ความเป็นธรรมเครื่องนำออกไป อย่างแท้-
 จริง ก็ได้แก่มรรค ภาวะของมรรคนั้น
 ชื่อว่า ความเป็นธรรมเครื่องนำออกไป
 อย่างแท้จริง, เพราะความเป็นธรรม
 เครื่องนำออกไปอย่างแท้จริงนั้น. ในสังขะ
 ทุกข้อท่านอาจารย์กล่าวว่า เป็นธรรมแท้
 ไม่คลาดเคลื่อนและเป็นความจริง โดย
 กำหนดทั้ง ๒ ประการ เพราะฉะนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "เพราะความจริงไม่

^๑ ก. ตจฺฉาวิปริตฏฏภาโว.

คลาดเคลื่อน ด้วยประการฉะนี้" ดังนี้
เป็นต้น.

๕๓๔. สัจจสทฺทสฺส สมฺภวนฺตานิ อุตฺถานํ
อุทฺธรณํ, สมฺภวนฺเต วา อุตฺถเ วตฺวา
อติปฺเปตสฺส อุตฺถสฺส อุทฺธรณํ นิทฺธารณํ
อุตฺถทาโร. วิริตฺตฺสจฺเจติ มุสาวัตวิริตฺตฺยํ.
น ทิ อญฺญวิริตฺตฺส สัจจสทฺโท นิรุโฬฺห. เย
ปน "วิริตฺตฺสจฺจํ สมาทานวิริตฺตฺติ" ติ วทฺนติ,
เตสฺมปิ น สมาทานมตฺตํ วิริตฺตฺสจฺจํ, อตฺโข
สมาทานาวิสฺวาทฺนํ.

๕๓๔. การยกความหมายที่มีอยู่ ของ
สังจศัพท์ หรือการกล่าวความหมายที่มีอยู่
แล้วยกขึ้น คือขยายความหมายที่ประสงค์
ออกไป ชื่อว่า อุตฺถทาโร แปลว่าการยก
ความหมายขึ้น หรือการขยายความหมาย
ออกไป. คำว่า ในวิริตฺตฺสจ ได้แก่ในการ
งดเว้นจากการกล่าวเท็จ. เพราะว่า
สังจศัพท์ หากเป็นคำติดปากในวิริตฺตฺอื่น ๆ
ไม่. ส่วนอาจารย์เหล่าใด กล่าวว่า
"วิริตฺตฺสจ ได้แก่สมาทานวิริตฺตฺ", วิริตฺตฺสจแม่
ของท่านอาจารย์เหล่านั้น ก็ทำใช้เป็นแต่
เพียงสมาทานไม่, โดยที่แท้เป็นสังจจะที่
ทำการสมาทานไม่ให้คลาดเคลื่อน.

ตมฺปน ปฏฺิณฺญาสจฺจํ มุสาวัตวิริตฺตฺยเ ว โทติ.
"อิทฺเมว สจฺจํ โมขมญฺญนฺ" ติ^๑ ปวตฺตา

อนึ่ง วิริตฺตฺสจฺจํ นั้น ได้แก่สังจจะตามปฏฺิณฺญา
เป็นการงดเว้น จากการกล่าวเท็จนั่นเอง.

^๑ ม. ม. ๑๓/๒๔๐, ๒๖๖, ๓๕๓, ๕๔๕.

ทิวฺหิ "สจฺจนฺ"ติ อภินิวิสนวฺตฺติยา ทิวฺหิสังจํ. ทิวฺหิซึ่งเป็นไปว่า "นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น
 อโมสธมฺมตฺตา^๑ นิพฺพานํ ปรมตฺตสังจํ. แปลว่า ทิวฺหิสังขะ เพราะความ
 "อโมสธมฺม^๒ นิพฺพานํ, ตํ อริยา สจฺจโต เป็นไปด้วยความยึดมั่นว่า "จริง". นิพฺพาน
 วิหฺว^๓ วฺตฺตํ, ตสฺส, ปน ตํสมฺปาปกสฺส จ ชื่อว่า ปรมตฺตสังขะ เพราะเป็นธรรมที่
 มกฺคสฺส ปชานนา ปฏิเวธ อวิวาทการณฺติ ไม่เท็จ ข้อนี้สมด้วยพระบาลีที่ตรัสไว้ว่า
 ทวยมฺปิ "เอกํ ทิ สังจํ น ทฺติยมตฺติ, ยสฺมิ "อโมสธมฺม นิพฺพานํ, ตํ อริยา สจฺจโต
 ปชา โน วิวเท ปชานนฺ"ติ^๔ อิมิสฺสา กถาย วิหฺว" แปลความว่า นิพฺพานเป็นธรรมที่
 "สจฺจนฺ"ติ วฺตฺตํ. ไม่เท็จ, พระอริยะทั้งหลาย รู้นิพฺพานนั้น
 ว่าเป็นความจริง ดังนี้ อนึ่ง การรู้ชัด คือ
 การแทงตลอดซึ่งนิพฺพานนั้น และซึ่งมรรคอัน
 ยังนิพฺพานนั้นให้ถึงพร้อม เป็นเหตุแห่งการ
 ไม่เถียงกัน เพราะฉะนั้น นิพฺพานและมรรค
 ทั้ง ๒ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "สังขะ"
 โดยพระคถานี้ว่า "เอกํ ทิ สังจํ น
 ทฺติยมตฺติ, ยสฺมิ ปชา โน วิวเท ปชานน"

^๑ ก. อโมสธมฺมตฺตา.

^๒ ก. อโมสธมฺม.

^๓ ม. อ. ๑๔/๓๓, ๓๔, พ. ส. ๒๕/๔๘๑.

^๔ พ. ส. ๒๕/๕๐๖, พ. มหา. ๒๔/๓๕๑-๒,

พ. ส. ๒๕/๕๐๖.

แปลความว่า สังขจะมีอย่างเดียว ไม่มี
อย่างอื่น ๒ ซึ่งคนผู้รู้ชัดไม่เถียงกัน.

๕๓๕. "เนตํ ทุกฺขํ อริยสัจฺจนฺติ
อากฺขเจยฺย, เนตํ จานํ วิชฺชตี"ติ เอเตน
ชาติอาทึนํ ทุกฺขอริยสัจฺจภาเว^๑ อวิปริตฺตํ
ทสฺสเสติ เอกนฺเตเนว พาทกภาวโต. "อนฺถํ
ทุกฺขํ .อริยสัจฺจนฺติ อากฺขเจยฺย, เนตํ จานํ
วิชฺชตี"ติ อิมินา ทุกฺขอริยสัจฺจภาวสฺส
ชาติอาทิสฺส นียตฺตํ ทสฺสเสติ อนนฺถตฺตภาวโต.^๒

๕๓๕. ด้วยคำว่า "พึงมีสมณะหรือ
พราหมณ์มากล่าวว่า นี้ไม่ใช่ทุกขอริยสัง, นี้
ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้" นี้ พระผู้มีพระภาค
ทรงแสดงว่า ทุกขมีชาติเป็นต้น เป็นของ
(จริง)ไม่ผิด ในข้อที่จะจัดเป็นทุกขอริยสัง
เพราะมีแต่เบียดเบียน โดยส่วนเดียวเท่า-
นั้น. ด้วยคำว่า "สมณะหรือพราหมณ์ พึงมา
กล่าวว่ ทุกขอริยสังอย่างอื่น พึงมีอยู่, นี้ก็
ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้" นี้ พระผู้มีพระภาค
ทรงแสดงว่า ทุกขอริยสังเป็นสิ่งที่แน่นอน
เที่ยงแท้ ในเมื่อมีชาติเป็นต้น เพราะชาติ
เป็นต้น ไม่มีในธรรมอื่นคือ สมุทัย นิโรธ
มรรค เพราะจัดเข้าในทุกขอริยสังเท่านั้น.

สเจปิ กถณฺจิจิ โภจิจิ เอวฺจิจิตฺโต อากฺขเจยฺย,
ปณฺณายปเน ปน สหสมฺเมน ฅายปเน อตฺตโน

พระผู้มีพระภาค ตรัสคำว่า "จะพึงมีสมณะ
หรือพราหมณ์ มากล่าวว่า เราจักบอกเลิก

^๑ ก. ทุกขอริยสัจจภาเวน.

^๒ ก. อนนฺถตฺตภาวโต.

วาทสฺส ปติฏฺฐาปนเ สมตฺโถ นตฺถิติ ทสฺเสตฺถิ
"อหเมตฺถิ ฯเปฯ ปณฺณาเปสฺสามีติ อากฺขเจยฺย,
เนตฺถิ จานํ วิชชตี"ติ วุตฺตํ.

ทุกขอริยสังขข้อที่วานี้เสียแล้ว บัญญัติทุกข-
อริยสังขข้อที่ ๑ อื่น ๆ, นี้ก็ไม่ใช่ฐานะที่จะ
มีได้" เพื่อจะทรงแสดงว่า แม้หากใคร ๆ
พึงมีความคิดอย่างนี้มาได้อย่างไรเล่า, ก็
จะไม่มีผู้สามารถในอันที่จะบัญญัติ ก็จะทำให้
ใคร ๆ รับรู้ร่วมด้วยคือให้รับรองวาทะของ
ตนได้.

ชาติอาทึนํ อนนฺตวนฺตคา อนนฺตสฺส จ
ตถาภุตสฺส อภาโวเวตฺถ จานาภาโวเยว.
สเจปิ โกจิ อากฺขเจยฺย อากฺขจฺจ, จานํ ปน
นตฺถิติ อยเมตฺถ สุตฺตตฺโถ. เอเสว นโย
หุติยสฺสเทปิ. ตตฺถ ปน อตฺตภาวปฏิลาภเนว
สตุตฺตานํ ชาติอาทึนํ ปตฺติ, สมฺมุขีภาโว จ
โทตีติ สมฺปตฺตคา, ปจฺจกฺขตา จ ปจฺมตา,
ยโต ตํ ภควตา ปจฺมํ เทสิตฺถิ, ตนฺนินิมิตฺตคา
หุติยตา, ตหฺปสมตา ตติยตา, ตํสมฺปาปกตา
จตุตฺถตาติ ทฎฺฐพฺพา.

ความที่ธรรมมีชาติเป็นต้น ไม่เป็นอย่างอื่น
และอริยสังขข้ออื่นจะเป็นอย่างนั้น ก็ไม่มีเลย
(ในข้อที่ว่าบัญญัติอริยสังขข้อที่ ๑ เป็น
อย่างอื่นนอกจากทุกขอริยสังข)นี้ เป็นข้อที่
เป็นไปไม่ได้ทีเดียว. ความหมายพระสูตร
ในข้อนี้ คำนึงว่า แม้ถ้าใครจะฟังมากล่าว
ก็จงมาเถิด, ก็ไม่มีฐานะที่จะเป็นได้.
แม้ในสูตรที่ ๒ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ก็ในสูตร
ที่ ๒ นั้น มีอธิบายว่า การที่สัตว์ทั้งหลาย
ได้ถึงธรรมมีชาติเป็นต้น และความมีอยู่
พร้อมหน้า ย่อมมีได้ด้วยการได้อัตภาพนั้น-
เอง เพราะฉะนั้น พึงเห็นว่า ความ
ถึงพร้อมและความประจักษ์เป็นอริยสังขข้อที่๑

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

คุณชูศักดิ์ - คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เพราะอริยสังนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดง เป็นข้อแรก, ความเป็นเหตุแห่งธรรมมีชาติ เป็นต้นนั้น เป็นอริยสังข้อที่ ๒, ความเข้าไป สงบธรรมมีชาติ เป็นต้นนั้น เป็นอริยสังข้อ ที่ ๓, ความเป็นธรรมที่ทำให้ถึงความสงบ ธรรมมีชาติ เป็นต้นนั้น เป็นอริยสังข้อที่ ๔.

"เอตปรมโต"^๑ เอเตน จตุหิ อริยสังเจहि ปวัตติอาทินัน อนวเสสปรียาทาน-
 มาห. นิพพุตีกาเมน ปริชานนาทิติ อณฺณ
 กิณฺจ กิจฺจ กาทพฺพ นตฺถิ, ธมฺมฉานกิจฺจ
 วา อิตฺโต อณฺณ นตฺถิ ปริณฺณเยยฺยาทินิ จ
 เอตปรมาเนวาติ จตฺตาริเยว วุตฺตานิ.

ด้วยคำว่า "เอตปรมโต" ซึ่งแปลว่า มีข้อนี้เป็นอย่างยั้งนี้ ท่านอาจารย์กล่าวถึง การกำหนดถือเอาไม่มีส่วนเหลือ แห่งปวัตติ เป็นต้น ด้วยอริยสังทั้ง ๔. พระผู้มีพระภาค ตรัสอริยสังไว้ ๔ ข้อเท่านั้น เพราะกิจ อะไร ๆ อื่น จากกิจมีการกำหนดรู้เป็นต้น ที่บุคคลผู้ประสงคินิพพาน จะพึงกระทำไม่มี, อีกอย่างหนึ่ง กิจคือการรู้ธรรมจะเป็นอย่าง อื่นไป จากกิจมีการกำหนดรู้เป็นต้นนี้ก็ไม่ มีและอริยสังมีทุกขที่จะพึงกำหนดรู้เป็นต้น ก็มี กิจคือการกำหนดรู้เป็นต้นนี้ เป็นอย่างยั้ง นั้นเอง.

^๑ ม. เอตฺ ปรมโตติ.

ตณฺหยา อาทินฺวทสฺสาวิํ วเสน ตณฺหาเวตฺต-
อาทินฺ อेतปรมตยาติ วุตฺตํ. ตถา อาลเย
ปณฺจกามคุณสงฺขาเต, สกฺลเวตฺตกามสงฺขาเต,
ภเวตฺตยสงฺขาเต वा ทุกฺเช โทสทสฺสาวิํ วเสน
อาลยาทินฺ อेतปรมตยาติ วุตฺตํ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า เพราะความที่แห่ง
วัตถุแห่งตัดหาเป็นต้น มีข้อนี้เป็นอย่างยิ่ง
ด้วยอำนาจ แห่งบุคคลผู้เห็นโทษของตัดหา.
อนึ่ง ท่านอาจารย์กล่าวว่า เพราะความที่
ความอาลัยเป็นต้น มีข้อนี้เป็นอย่างยิ่ง ด้วย
อำนาจแห่งบุคคลผู้เห็นโทษ ในความอาลัย
ก็ในทุกข์ กล่าวคือกามคุณ ๕ กล่าวคือ
วัตถุกามทั้งสิ้น หรือกล่าวคือวัตถุกามภ
๕
ทั้ง ๓.

๕๓๖. "โอฬาริกตฺตา"ติ อิทํ ชาติ-

อาทินฺ ทุกฺขภาวสฺส ปจฺรชนปากฎตามตฺตํ
สนฺธาย วุตฺตํ, น อริเยน ฉาเนน
ปฏิวชิณฺติพฺพาการํ. ตฺนฺติ ทุกฺข์. อกตฺนฺติ
อนิพฺพตฺตํ, อนิพฺพาทิตการณฺติ อธิปฺปาโย.
การณฺเ ทิ สิทฺเช ผลํ สิทฺธเมว โทติ.

๕๓๖. คำว่า "เพราะเป็นของ

หยาบ" นี้ ท่านอาจารย์กล่าวหมายเอาแต่
เพียงความที่ภาวะของธรรม มีชาติเป็นต้น
เป็นทุกข์ เป็นสิ่งที่ปรากฏแก่ชนส่วนมาก,
มิได้กล่าวหมายถึงอารมณ์ ที่พระอริยะจะพึง
แทงตลอดด้วยญาณ. บทว่า ติ โยค ทุกฺข์
แปลว่าทุกข์นั้น คำว่า ตัดหามิได้ตั้งขึ้น ก็
มิได้ทำให้บังเกิด, อธิบายว่า มิได้มีเหตุที่
ตัดหาทำให้สำเร็จแล้ว. จริงอยู่ เมื่อเหตุ
สำเร็จแล้ว ผลก็ย่อมเป็นอันสำเร็จแล้ว
นั่นเอง.

วิสุทธิธรรมเทศนา. ป-ท. ๖-๕

คุณชุกดิ์ - คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"เนว อกตํ อากจจตี"^๑ติ จ อิมินา อเหตุวาทํ ก็ด้วยคำว่า "ทุกข์อันตัดหาไม่ได้แต่ตั้งขึ้นก็
 ปฏิกฺขิปติ. "น อิสฺสรนิมมานาทิโต"^๑ติ เอเตน ไม่มา" นี้ ท่านอาจารย์ปฏิเสธเหตุ-
 ปชาปติปริสปกติกาลาทิวาเท ปฏิกฺขิปติ. วาทะ (คือลัทธิว่าไม่มีเหตุ). ด้วยคำว่า
 ยมฺปนเนตถ วตฺตพฺพํ, ตํ ปรีโต อวิภวิสฺสตี. "มีขึ้นเพราะเหตุภายนอก มีพระอิศวร
 "สเหตุเกน ทุกฺเขนา"^๑ติ เอเตน ทุกฺขทสฺสเนน บันดาลเป็นต้นก็หาไม่ได้" นี้ ท่านอาจารย์
 ชนิตสฺส สํเวคสฺส สํวทฺตมมาห. ย่อมปฏิเสธวาทะคือลัทธิ มีลัทธิปชาปติเจ้าผู้
 เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่สัตว์ ลัทธิบุรุษ ลัทธิ
 ประกฤติ และลัทธิกาละเป็นต้น. ก็คำใดที่
 ควรจะกล่าวในอธิการนี้, คำนั้นจักมีแจ้ง
 ช่างหน้า. ด้วยคำว่า "ถูกทุกข์พร้อมทั้ง
เหตุ" นี้ ท่านอาจารย์กล่าวการเพิ่มพูน
 ความสลัดใจ ที่เกิดขึ้นเพราะเห็นทุกข์.

ทุกฺขสฺส หิ สเหตุกภาวสวเนน พลวสํเวโค จริงอยู่ ความสลัดใจอย่างรุนแรง ย่อมเกิด
 ชายติ ยาวายํ เหตุ, ตาว อิทํ ทุกฺข์ เพราะได้ฟังความที่ทุกข์ประกอบไปด้วยเหตุ
 อวิจฺเฉเทน ปวตฺตตีติ. อสุสาสชนนตถํ ว่า เหตุนี้ยังมีอยู่ตราบใด, ทุกข์นั้นก็ยังเป็น
นิโรธนฺติ สํเวคชาตสฺส อสุสาสํ ชเนตํ ไปโดยไม่ขาดสายเพียงนั้น. คำว่า ตรัส
นิโรธสจฺจมาห. นิพฺพินฺนสํสารทุกฺขสฺส หิ นิโรธเพื่อยังความโล่งใจให้เกิด มีความว่า
นิโรธกถา วุจฺจมานา อตีวีย อสุสาสํ ชเนตี^๑ พระผู้มีพระภาคตรัสนิโรธสัจจะเพื่อยังความ

^๑ ฉ. สณฺขเนติ.

โล่งใจ ให้เกิดแก่บุคคลผู้เกิดความสลัดใจ
แล้ว. จริ่งอยู่ นิโรธภคา ที่พระผู้มีพระภาค
ตรัสอยู่ แก่บุคคลผู้มีทุกข์ในสังสารวัฏอัน
หน่ายแล้ว ย่อมยังความโล่งใจให้เกิด เกิน
ที่จะเปรียบได้.

๕๓๗. เย เต ชาตืออาทโย ธมฺมา
ภควตา วุตฺตาคี สมฺพนฺโธ. กสฺมา ปเนตฺถ
พฺยาธิ น กหิโตติ ? อเนกนฺตภาวโต. ตถา หิ
โส กทาจิ, เกสณฺจิ จ นตฺถิ. ยถาห "ตโย
โรคา ปุเร อาสุ, อิจฺฉา อนสนฺนํ ชรา"ติ.

๕๓๗. เชื่อมความบาลีว่า เย เต
ชาตืออาทโย ธมฺมา ภควตา วุตฺตาคี แปลว่า
ธรรมมีชาติเป็นต้นนั้นใด พระผู้มีพระภาค
ได้ตรัสไว้แล้ว. มีคำถามว่า ก็ในธรรม
เหล่านี้ เพราะเหตุไรจึงไม่ทรงถือเอา
พฺยาธิไว้ด้วยเล่า ? ตอบว่า เพราะพฺยาธิ
เป็นอเนกนฺตธรรม คือไม่แน่นอน. จริ่ง
อย่างนั้น พฺยาธินั้น บางคราวก็ไม่มี และ
สำหรับบางคนก็ไม่มี. เหมือนอย่างที่ตรัส
ไว้ว่า "โรค ๓ อย่าง ได้มีมาแล้ว คือ
ความอยาก ๑ ความทิว ๑ ความแก่ ๑".

พากุลตุเถราทินํ โส นาโหสิเยว, บุคคลมีพระพากุลเถระเป็นต้น ก็มีได้มีพฺยาธิ
ทุกขกุกฺกเณน วา พฺยาธิ เอตฺถ กหิโตวาติ นั้นเลย, อีกประการหนึ่ง พึงเห็นว่า ทรง

๑ ข. ส. ๒๕/๓๘๔.

คุณทองใบ เร่งเพียร และครอบครัว
สร้างคณบัญชพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทฎุจพพ. ปรมตถโต หิ ธาตุกโขภจจยั
 กายิกั ทุกขั พุยาธิตี. อุปาทานกขนุสปลองกั
 เอกั โภฏจาสั กตฺวา "ทฺวาทส ธมฺมา"ติ
 วุตตํ. กามตณฺหาภาวสามณฺเวน เอกษณั
 กตฺวา "ทฺกขสมุทโย อริยสจฺจน"ติ อณฺเ
 อนฺโตคธเมเท อนามลิตฺวา เอกรูปน กหิตาปี
 ตณฺหา สสฺสททิจฺจิสทคตา, อฺจฺเจททิจฺจิส-
 สทคตา, ทิจฺจิสวิวิทิตา เกวลั กามสฺสาทญฺจ
 จาติ ติธาว ภินฺทิตฺวา วุตฺตา.

ถือพยาธิไว้ในที่นี้เหมือนกัน ด้วยศัพท์ว่า
 ทุกข. จริงอยู่ ว่าโดยปรมาตถ์ ทุกข์ทางกาย
 มีอันกำเริบแห่งธาตุเป็นปัจจัย ชื่อว่า เป็น
 พยาธิ. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ธรรม
๑๒ อย่าง" เพราะจัดอุปาทานชั้น ๕ เป็น
 ส่วนหนึ่ง. ตัดหาแม่ที่ท่านถือไว้ด้วยรูปเดียว
 เพราะรวมเป็นหมวดเดียวไว้ ด้วยความ
 เป็นกามตณฺหาเสมอกัน มิได้พาดพิงไปถึง
 ประเภทธรรมที่จัดอยู่ภายในอื่นว่า "ทฺกข-
สมุทฺยอริยสจฺ" ท่านก็กล่าวจำแนกไว้เป็น
 ๓ อย่าง คือ ตัดหาที่สทรคตด้วยสสฺสททิจฺจิส ๑
 ที่สทรคตด้วยอฺจฺเจททิจฺจิส และที่เว้นจากทิจฺจิส ๑
 เป็นความพอใจกามอย่างเดียว ๑.

"อฺยเมว อริโย อฏฺจกโก มคโค"ติ
 มคฺคสจฺจฺภาเวน เอกษณั กตฺวา วุตฺตาปี
 สภาวโต ภินฺนา เอว เต ธมฺมาติ อาท
 "อฏฺจ ธมฺมา"ติ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ธรรม ๔ อย่าง"
 ดังนี้ เพราะธรรมเหล่านั้น แม้กล่าวรวมไว้
 ด้วยความเป็นมรรคสจฺจว่า "นั้แหละอริย-
มรรคมีองค์ ๘" ก็ยังจำแนกโดยสภาวะ.

อธิบายว่า ในการเกิดเฉพาะหน้า. ตระกูล
ก็ชื่อว่า ชาติ เพราะอรรถว่า เป็นเหตุเกิด
แห่งชื่อ มีชื่อว่า กษัตริย์เป็นต้น.

๕๓๘. สยมนฺติ เอตุถาติ เสยฺยา, มาตุ
กฺวจิสฺสงฺชาโต กพฺโภ เสยฺยา เอเตสนฺติ
คพฺภเสยฺยกา, อนฺทชา, ชลาพุชา จ.
อิทเรสนฺติ สํเสทชานํ, อุปฺปาติกานณฺจ.
อฺยมฺปิ จาติ "ปฏฺิสนฺธิกฺขนฺธเสววา"ติ
อนนฺตรํ วุตฺตกถาปิ, ปเคว "ปฏฺิสนฺธิโต
ปฏฺุจายา"ติ วุตฺตกถายํ. เตนาท "เตสํ
บจฺมปาตุภาโว ชาติ"ติ.

๕๓๘. ชื่อว่า เสยฺยา เพราะอรรถ
ว่า เป็นที่นอน, กรรม กล่าวคือท้องของ
มารดา เป็นที่นอนของสัตว์เหล่านี้ เหตุนี้
สัตว์เหล่านี้จึงชื่อว่า คพฺภเสยฺยกา แปลว่า
มีกรรมเป็นที่นอน ได้แก่ สัตว์จำพวกอ้นทชะ
พวกที่เกิดในไข่ และชลาพุชะ พวกที่เกิดใน
มดลูก. บทว่า อิทเรสํ โยค สํเสทชานํ
และ โอปฺปาติกานํ แปลว่า สำหรับสัตว์พวก
สังเสทชะ จำพวกที่เกิดในถ้ำไคล และ
สัตว์จำพวกโอบปาติกะ ที่ผูกเกิดขึ้นทันที
นอกนี้. บทว่า อฺยมฺปิ จ ความว่า แม้ถา
ที่กล่าวไว้ในลำดับว่า "ในปฏฺิสนฺธิชั้น
นั้นเอง" ในถาที่กล่าวว่า "ตั้งแต่ปฏฺิสนฺธิ
ไป" ไม่ต้องพูดถึง เพราะเหตุนี้ ท่าน
อาจารย์จึงกล่าวว่า "ความปรากฏที่แรก
ของชั้นเหล่านี้ ชื่อว่า ชาติ".

อุมมุชฺชนวเสน คยหตฺตี อุมมุชฺชน-
ปจฺจปฏฺจนา^๑ วกฺขมานวิภาคํ ทุกฺขวิจิตฺตํ
ปจฺจปฏฺจเปตฺตี^๒ ทุกฺขวิจิตฺตตาปจฺจปฏฺจนา.

ชาติโค อัมบุคคฺลยํอ้อมถือเอา ด้วย
 อำนาจความผูกพัน เหตุนั้น ชาตินั้นชื่อว่า
อุมมุชฺชนปจฺจปฏฺจนา แปลว่า มีการผูกพัน
 เป็นสมุฏฐาน. ชาติโค ย่อมยังความเป็น
 ธรรมชาติมีความวิจิตรไปด้วยทุกข์ ซึ่งมี
 วิภาคที่จะกล่าวถึงอยู่ ให้เข้าไปตั้งไว้
 เฉพาะ เหตุนั้น ชาตินั้นชื่อว่า ทุกฺข-
วิจิตฺตตาปจฺจปฏฺจนา แปลว่า มีความเป็น
 ธรรมชาติวิจิตรไปด้วยทุกข์เป็นปัจจุปัฏฐาน.

๕๓๙. "กสฺมา ปนา"ติ ทโศ
 โจทกสฺสายํ อธิปฺปาโย : เอกนฺตทุกฺเข นิรเย
 ตาว ชาติทุกฺขา โทศ, อณฺณาสฺปิ वा
 ทุกฺคตฺตีสุ ปापกมฺมสมฺภูจฺจนาโต สุขสฺวตฺตนิย-
 กมฺมสมฺภูจฺจนาสุ ปน สุขตฺตีสุ กถนฺติ.

๕๓๙. อาจารย์ผู้โจทก์กล่าวว่า "ก็
เพราะเหตุไร" มีความประสงค์ดังนี้ :
 ชาติคือความเกิดในนรก ซึ่งเป็นทุกข์โดย
 ส่วนเดียว หรือในทุกข์ทั้งหลายแม้เหล่าอื่น
 เพราะมีกรรมเป็นบาปเป็นสมุฏฐาน ขอยก
 ไว้ก่อน แต่ชาติคือความเกิดในสุคติทั้งหลาย
 ซึ่งมีกรรมอันจะยังสุขให้เป็นไปเป็นสมุฏฐาน
 เป็นทุกข์ได้อย่างไร.

^๑ ฉ. ...ปฏฺจนา.

^๒ ก. ปจฺจปฏฺจเปตฺตี.

อิตโร "นาย ชาคี สภาวทุกขวเสน ทุกขชาติ ท่านอาจารย์อีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อจะแสดงว่า
 วุตตา, น หิ กาจ^๑ ปฏิสนธิ ทุกขเวทนา- "ชาติคือความเกิดนี้ ท่านเรียกว่าทุกข์ ด้วย
 สมฺปยุตฺตา อตฺถิ, อถฺโข ทุกขสฺส อำนางแห่งสภาวทุกข์ ก็หาไม่ได้, เพราะว่า
 อธิฏฺฐานภาวโต^๒ติ หสฺเสนโต "อเนเกส^๓ ปฏิสนธิไร ๆ ที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา จะมี
 ทุกฺขานํ วตฺตภาวโต"ติอาทิมาน. อทุกข- อยู่ก็หาไม่, โดยที่แท้ชาติชื่อว่า เป็นทุกข์
 สภาวมฺปิ. ปริยายโต. ทุกฺขนฺติ. วุจฺจตีติ เพราะเป็นที่รองรับของทุกข์" จึงกล่าวว่ามี
 ทุกฺขสภาวํ. ทุกฺขสทฺเทน วิเสเสตฺวา. วุตฺตํ อาทิวา "ชาติ ชื่อว่า เป็นทุกข์ เพราะเป็น
 "ทุกฺขทุกฺชน"ติ ยถา รูปรูปนฺติ. ที่ตั้งของทุกข์ทั้งหลายเป็นอันมาก". สภาวะ
 ที่เป็นทุกข์ ท่านอาจารย์กล่าวให้แปลกไว้ ด้วยทุกขศัพท์ว่า "ทุกฺขทุกฺข์" ซึ่งแปลว่าทุกข์
 แท้ ๆ เหมือนคำว่า รูปรูป ซึ่งแปลว่า รูปที่ แปรปรวนดังนี้ ก็เพราะแม้สภาวะที่มีได้
 เป็นทุกข์ ท่านก็เรียกว่า ทุกข์ไว้โดย ปริยาย.

ทุกฺขปฺปตฺติเหตุโตติ "อหุ วต^๒ เม, ตํ คำว่า เพราะเป็นเหตุเกิดทุกข์
 วต นานาโหสี"ติ^๓ เจตสิกทุกฺขปฺปตฺติเหตุโต. ได้แก่เพราะเป็นเหตุเกิดทุกข์ทางใจว่า "มี

^๑ ก. โภจ. ^๒ ก. อหฺวตฺถ เม.

^๓ ส. ขนฺธ. ๑๗-๒๘, ๕๗,

๑๐๑-๑๐๒-๑๓๖, ส. สฬา. ๑๘/๑-๓.

คุณทองใบ เร่งเพียร และครอบครัว

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

แก่เราเขี้ยวหนอ, หรือว่าสิ่งนั้นไม่ได้มี
เสียแล้วหนอ".

"ยถนิจัง, ตัง ทุกขนุ"^๑ วจนโต
เตภูมิกสงขารธา สงขารทุกข์, ตตถ
การณมาท "อุทฺทพฺพยปฏิปฺปีฬิตตฺตา"ติ. ยํ ทิ
อภิณฺหํ ปฏิปฺปีฬิตํ, ตัง ทุกขมนตาย ทุกขนฺติ,
วิสฺสณาจารสฺส อธิปฺเปตตฺตา เตภูมิกคฺคหณฺ.

สังขารอันเป็นไปในภูมิ ๓ ชื่อว่า
สังขารทุกข์ เพราะมีพระบาลีว่า "สิ่งใด
ไม่เที่ยง, สิ่งนั้นเป็นทุกข์", ท่านกล่าวเหตุ
ในสังขารทุกข์นั้นว่า "เพราะถูกความเกิด
ขึ้นและความเสื่อมไปบีบคั้นอยู่โดยเฉพาะ".

จริงอยู่ สิ่งใดที่ถูกบีบคั้นอยู่โดยเฉพาะ
เนื่อง ๆ สิ่งนั้นก็ชื่อว่าทุกข์ เพราะภาวะ
คือความทนได้ยาก, ท่านใช้ศัพท์ว่าเป็นไป
ในภูมิ ๓ เพราะประสงค์เอาความเป็นไป
แห่งวิปัสสนา.

ทุกขทุกขนฺติ ทุกขโทมนสฺสุปายาเส
วทติ. "ชาติปิ ทุกฺขา"^๒ติอาทินา ทุกฺขสฺจ-
วิภังเก^๒ อากตฺ.

ท่านอาจารย์ กล่าวถึงทุกข์โทมนัส
และอุปายาสว่า ทุกขทุกข์. ทุกขทุกข์มาใน
วิภังค์แห่งทุกขสัจ โดยนัยมีอาทิว่า "ชาติปิ
ทุกฺขา" แม้ชาติก็เป็นทุกข์.

^๑ ลี. ขนฺธ. ๑๗/๒๘, ๕๗, ๑๐๑-๑๐๒-
๑๓๖, ลี. สฬา. ๑๘/๑-๓.

^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๑๒๗.

ภควตาปีติ อนาวรรณณาวตาคำว่า แม้อันพระผู้มีพระภาค ความว่า
 อัจฉริยาปริเมยฺยเทสนาโกสลลวตาคภควตาปี. แม้อันพระผู้มีพระภาค ทรงมีพระอนาวรรณ-
อุปมาวเสนาติ อังการกาสุปมาที่อุปมาวเสน. ญาณ ผู้ทรงมีความเป็นผู้ฉลาด ในเทศนาอัน
 น่าอัศจรรย์ และฟังหาประมาณมิได้. คำว่า
ด้วยอำนาจแห่งอุปมา ก็คือด้วยอำนาจอุปมา
 มีอุปมาด้วยหลุมถ่านเพลิงเป็นต้น.

๕๔๐. ปุณฺธิกาที่สุติ อาทิ-สทฺเทน น ๕๔๐. ด้วยอาทิ-ศัพท์ในบทว่า ปุณ-
 มณิกนกรชตปวาพาติรตนสนฺนิจฺเจ, นาปี ธิกาที่สุ ฟังเห็นการรวมเอาคำทั้งหลายมี
 อณฺชเมณฺชวามชาติเก^๑ สุกมนฺณณสยนตเล, อาทิอย่างนี้ว่า มิใช่บังเกิดในที่สังสมแห่ง
 นาปี รตนมยกุฏมโนหรปาสาทตเล, นาปี รัตนะ มีแก้วมณี ทองคำ เงิน และแก้ว-
 สิตตสมมฺภุสสุปหารวติ^๒ ปาสาทูปจาเร, ประพาฬเป็นต้น, ทั้งมิใช่บังเกิดบนพื้นดินอัน
 นาปี มุตฺตาชาลสทิสวาลิกาวิกิณฺณวิวฺจฺจคณฺเ^๓ อันสวยงาม และน่าพอใจเป็นต้นว่า พื้นดิน
 นาปี หริตกมฺพลสทิสฺมุทฺสทฺทลสโมตเส^๔ ที่ทำด้วยชนนิก ขนแกะ และผ้าที่ทอเป็นต้น,
 ภูมิภาเคติ เอวมาทินํ สงฺคโห ทฏฺจพฺโพ. ทั้งมิใช่เกิดบนพื้นปราสาท อันนำมาซึ่งความ
 ยินดีแห่งใจ ที่บูไว้สำเร็จด้วยรัตนะ, ทั้ง

^๑ ส. อณฺชมณฺชวามชาติเก.

ก. อณฺชมณฺชวามชาติเก.

^๒ ฉ. . . . กุสโม . . .

^๓ ก. มุตฺตาทลสทิสวาลิกาวิกิณฺณ วิวฺจฺจคณฺเ.

^๔ ส. . . . สโมตเต . . . ก. . . . สโมทเต.

มิใช่เกิดที่อุปจาระแห่งปราสาท ที่รคน้ำ
เกลี้ยงเกลาและโรยด้วยดอกไม้, ทั้งมิใช่
เกิดบนลานโล่ง อันการดาษไปด้วยทราย
เหมือนกับชายแห่งแก้วมุกดา, ทั้งมิได้
บังเกิดบนภาคพื้นดิน อันรวบรวมไว้ด้วย
หญ้าแพรก อันอ่อนนุ่มเหมือนกับผ้ากำพล
เชียว.

ปรมสมุพพาเถติ อติวิย สมุพพาเถ.

คำว่า คับแคบยิ่งนัก คือคับแคบเหลือเกิน.

ติพนุทธกาเรติ พหลนุทธกาเร. ปิตุ-

คำว่า มีคมมีค คือมีคมีค. คับแคบไปด้วย

เสมหปุพพุทริคุณุโถทรียาทินานากุณปสมุพพาเถ.

ซากศพต่าง ๆ มี คี เสดค หนอง เลือด

มาตา ยที วิสตีวสุสา, อถ ตีสงตุตทาพีสาตี-

กุก และอาหารใหม่เป็นต้น. ถ้ามารดา

วสุสา, ตตุตถกั กาลัง อโธตวจุฏุปสทิสตาย

มีอายุ ๒๐ ปี หรือมีอายุ ๓๐ ปี ๔๐ ปี

อธิมตตเชคจเจ. บุคิมจจาที สพพึ น

เป็นต้น ในส่วนแห่งท้อง ชื่อว่า น่าเกลียด

สทิสูปมมัม ตสสุ วาตาทิวเสน เอกจจ-

เหลือประมาณ เพราะเหมือนกับหลุมเวจ

หุกคุนฐาปคมสพภาวโต.

ที่ไม่ได้ชำระตลอดกาล มีประมาณเท่านั้น.

คำทั้งหมดมีคำว่า ปลาเน่า เป็นต้น มิใช่

เป็นคำเปรียบเทียบที่เหมือนกัน เพราะ

คำว่า ปลาเน่า เป็นต้นนั้น ยังมีความ

ปราศจากกลิ่นเหม็นได้บางส่วน ด้วยอำนาจ

ของลมเป็นต้น.

คุณทองใบ เร่งเพียร และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทสฺมาเสติ อจฺจนฺตสํโยเค อุบฺโยควงนํ, บทว่า ทสฺมาเส เป็นทศฺยาวิภคฺติ ลงใน
 เยภฺยยวเสน วุคฺคํ ตโต ภิโยปิ เอกจฺจํ อรรธจฺจํตสํโยคะ, คำนัน ท่านกล่าวไว้
 ตตฺถาวภูจฺจํสมฺภวโต. อตฺตโน อโธมุขํ โดยเป็นส่วนมาก เพราะยังมีคนบางพวก
 จปิตสํภูจิตตฺถวยสฺส อุกฺกุฏิกสฺเสว นิสิตโต อยู่ในครรรณันได้แม้เกินกว่า ๑๐ เดือนัน.
สมฺมิถชนปฺปสฺราณาทริทโต. เมื่อกนวางมือทั้ง ๒ ทิ้งอไว้ คว่าหน้าอยู่
 ันงยอง ๆ อยู่ันเอง สัตว์ันก็ชื่อว่า เวิน
จากอการมีคู้เข้า และเหยียดออกเป็นต้น.

อภิมุขํ กทฺฒนํ อากทฺฒนํ. ปรีโต
 สมนฺตโต กทฺฒนํ ปรีกทฺฒนํ. เทภูจฺจํ ฐนํ
โอฐนํ. นิสาย นิสาย ฐนํ นิตฺฐนํ.
 อากทฺฒนาทิสทิสํ เจตฺถ "อากทฺฒนาท"ติ
 วุคฺคํ.

การคิงมาข้างหน้า ชื่อว่า อากทฺฒนํ
 แปลว่าการจุกกระชาก. การคิงไปรอบ ๆ
 คือโดยรอบ ชื่อว่า ปรีกทฺฒนํ แปลว่าการ
 ลากถู. การสะบักลงไปข้างล่าง ชื่อว่า
โอฐนํ แปลว่าการกระแทก. การสะบัก
 ทอดแล้วทอดเล่า ชื่อว่า นิตฺฐนํ แปลว่า
 การผลัก. ก็การกระทำที่เหมื่อกับการ
 จุกกระชากเป็นต้น ท่านก็เรียกว่า "การ
จุกกระชากเป็นต้น" ในที่นี้.

ตรุณวณสทิสํ อติวีย สุขุมาลํ กพฺภกคํ สรีริ สรีระที่อยูในครรรณัน ละเอียค่อนยงันัก
 สีสทาที อปฺปกมฺปิ น สหตฺติ สีสตนรฺกูปนฺนตาที เหมื่อกับแผลอ่อน ย่อมทนไม่ไ้ แม้ซึ่ง
 นิตฺสฺสิตํ. ตํ หิ ตสฺส อติวีย สีสํ, อติวีย ความหนาวเป็นต้นอันมีประมาณน้อย เพราะ

คุณชู - คุณฟอง - คุณบุญช่วย หายนตรี อุทิศให้บิดา-มารดา
 ปู่ ย่า ตา ยาย คุณครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ เจ้ากรรมนายเวร ที่ล่วงลับไปแล้ว

อุณหั จ หุตฺวา อุปติฏฺฐติ. สรีริ วาสียาทิ
ตจฺเจตฺวา ขาราวเสจนกรณั ขาราวตจฺฉิกกมฺมิ.

ฉะนั้น ท่านจึงแสดงตัวอย่าง มีความเป็น
ผู้อุปบัติ ในนรกเย็นเป็นต้น. จึงอยู่
ความเย็นเป็นต้น ก็ปรากฏว่าเป็นความเย็น
อย่างเหลือเกินแก่สัตว์นั้น และปรากฏว่า
ร้อนอย่างเหลือเกิน. การลงโทษ โดยการ
ถากสรีระด้วยมีดเป็นต้นแล้วราดด้วยน้ำกรด
ชื่อว่า การลงโทษ คือสับร่างกายแล้วราด
ด้วยน้ำกรด.

ทุกขปฺปตฺติฏฺฐาเนติ คพฺภาสยสฺสณฺณิตํ ตติยํ
อาวญฺญํ สนฺธายาท.

คำว่า ในที่ที่เกิดทุกข์ ท่านกล่าว หมายถึง
ส่วนกลมชั้นที่ ๓ ที่รู้จักว่ามดลูก.

ปริวตเตตฺวาติ อุทฺธปาทอโรสีสฺภาเวน
ปริวตเตตฺวา. อิทํ วิชายนฺมูลกํ ทุกฺขํ, เยน
มรณทุกฺเขน จ อญฺญิตา เวทนาปฺปตฺตา สตฺตา
กตฺปิยมาสมตฺตาทิกฺกนฺตมฺปิ ปวตฺติ วิสฺสรนฺติ,
มหนฺธการํ มหาวิทฺถุคํ ปกฺขนฺทา วิย โทนฺติ.

คำว่า พัดผัน ได้แก่พัดผันโดยเอา
เท้าขึ้นเบื่องบน เอาศีรษะลงเบื่องล่าง.
ทุกข์แทบตายที่เป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ต้อง
กระสับกระส่ายถึงเวทนา ร้องครวญคราง
ตลอดเวลาปัจจุบัน แม่วางไปสัก ๒-๓ เดือน
ก็มี เป็นเหมือนเล่นไปสู่ทางลำบากใหญ่
อันมีคมาก นี้ ชื่อว่า ทุกข์มีการคลอก
เป็นมูล.

๑ ฉ. ขาราวปฏิจจกั.

คุณฟู - คุณฟอง - คุณบุญช่วย ทามนตรี อุทิศให้บิดา-มารดา
ปู่ ย่า ตา ยาย คุณครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ เจ้ากรรมนายเวร ที่ล่วงลับไปแล้ว

วเชนตสสาติ โสจนปริเทวนสีส-
ปฏิหนนาทีนา พาเชนตสส. ขุปปิปาสาหิ
อาตปาวฏจนาทีนา จ อาตาปน. ปณจกคิ-
ตาปนาทีนา ปริตาปน.

คำว่า ทำร้าย ได้แก่เบียดเบียนตัว
ด้วยการเส้าโศกคร่ำครวญชกหัว เป็นต้น.
ชื่อว่า อาตาปน การทำให้เร้าร้อนหัวด้วย
ความหิวกระหาย และด้วยการยื่นตากแดด
เป็นต้น. ชื่อว่า ปริตาปน การย่างกิเลส
โดยรอบ ด้วยการทำให้ร้อนด้วยไฟ
๕ กองเป็นต้น.

อิมสสาติ ยถาวุตตสส สตุตวิธสส.
สพพสสาปีติ คพภกาลาทีสุ^๑ ตาปนมททนาที-
นिरยคคิทาหาทีสณชนิตสส สกลสสาปี.
วตถเมว โทติ ตทภาเว อภาวโต. เตเนวาท
"ชาเยถ โน เจ"ติอาหิ.

บทว่า อิมสส ความว่าทั้ง ๑ อย่าง
ตามที่กล่าวมาแล้ว. บทว่า สพพสสาปี
แปลว่าทั้งสิ้น ซึ่งให้เกิดแล้วด้วยการนบ
และการรีดเป็นต้น ในเวลาอยู่ในครรภ์
เป็นต้น และด้วยการเผาด้วยไฟนรก
เป็นต้น. ชื่อว่า เป็นที่ตั้งที่เคี้ยว เพราะ
เมื่อชาตินั้นไม่มี ความทุกข์ก็ไม่มี. ด้วยเหตุ
นั้นแหละ ท่านอาจารย์จึงกล่าวคำมีอาทิว่า
"หากว่า สัตว์ไม่พึงเกิดในนรกไซ้" ดังนี้.

^๑ ก. คพภกาลาทีสุ.

คุณปู - คุณพ่อ - คุณบุญช่วย ทาแมนตรี อุทิศให้บิดา-มารดา

ปู่ ย่า ตา ยาย คุณครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ เจ้ากรรมนายเวร ที่ล่วงลับไปแล้ว

๕๔๑. วิจิตฺตุนฺติ วิวิธํ, อจฺจริยํ วา.

๕๔๑. บทว่า วิจิตฺตํ แปลว่ามีอย่าง
ต่าง ๆ หรือน่าอัศจรรย์.

อิตฺติ ชาตฺตนิเทศฺวณฺณนา.

พรรณนาชาตฺตนิเทศ จบแล้ว
ด้วยประการฉะนี้.

ชราตฺตนิเทศฺวณฺณนา

พรรณนาชราตฺตนิเทศ

๕๔๒. สังขตลภฺขณฺนติ "จิตฺตสฺส
อณฺณตฺตุนฺติ"^๑ วุคฺคํ ขณฺิกขรํ สนฺธายาท.
ขณฺทิจฺจาทีสมฺมโตติ ขณฺทิจฺจปาสิจฺจ-
วลิตฺตจฺจตาทีนา สมณฺณโต.^๒ สฺวาติ ขนฺธปุราณ-
ภาวสณฺณิตา ปากฺกฺชรา. ขนฺธปริปาโก
เอกภวปริยาปนฺนํ ขนฺธํ ปุราณภาโว.

๕๔๒. คำว่า สังขตลักษณะ กล่าว
หมายถึงชราทุกขณะ ที่ตรัสไว้ว่า สิ่งที่ตั้งอยู่
แล้วเป็นอย่างอื่นไป. คำว่า ที่รู้จักว่าพันหัก
เป็นต้น คือที่รู้จักโดยอาการมีพันหัก
ผมหงอก และหนังเหี่ยวเป็นต้น. บทว่า สฺวา
โยค ขนฺธปุราณภาวสณฺณิตา ปากฺกฺชรา
แปลว่า ชราที่เปิดเผย ที่รู้ว่าเป็นความเก่า
แห่งชั้นนั้น. ความห่อหุ้มแห่งชั้นนี้ ได้แก่

^๑ ส. ขนฺธ. ๑๗/๔๖, อจ. ทิก. ๒๐/๑๔๒,
อภี. ก. ๓๗/๗๔.
^๒ สมณฺญาโตติ มณฺเณ.

คุณฟู - คุณฟอง - คุณบุญช่วย หามนตรี อุทิศให้บิดา-มารดา
ปู่ ย่า ตา ยาย คุณครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ เจ้ากรรมนายเวร ที่ล่วงลับไปแล้ว

๕
๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐

ความเก่าแห่งชั้นที่นับเนื่องอยู่ในภพเดียวกัน.

อติ ชรานิทเทศวณณา.

พรรณาชรานิทเทศ จบแล้ว

ด้วยประการฉะนี้.

มรณนิเทศวณณา

พรรณนามรณนิเทศ

๕๔๓. สังขตลกขณนติ สงฺขารานํ
 วยสณฺณิตํ ขณิกมรณมาท. ยํ สนฺธายาติ ยํ
 ขณิกมรณํ สนฺธาย, "ชรามรณํ ทวีติ ขนฺธเอหิ
 สงฺกหิตนฺ"^๑ เอตถ "มรณนฺ"^๒ติ วุตฺตนฺติ
 อตฺโถ. ตฺนฺติ ชีวิตินฺทฺริยฺปจฺเจทสณฺณิตํ
 ปากฏมรณํ. "จวนนฺ"^๓ติ ลกฺขิตพฺพตาย
จฺติลกฺขณํ. วโยครสนฺติ ยถาธิกเตหิ
 สตฺตสงฺขารเอหิ วโยชนรสฺ. ยถูปนฺนาย คติยา
 วิปฺปวาสนวเสน^๒ คยฺหตฺติ กตฺติวิปฺปวาสน-

๕๔๓. คำว่า สังขตลักษณะ ท่าน
 อาจารย์กล่าวถึงความตายทุกขณะ ที่รู้กันว่า
 เป็นความเสื่อมของสังขาร. บทว่า ยํ
สนฺธาย ความเท่ากับ ยํ ขณิกมรณํ สนฺธาย
 แปลว่า ทรงหมายถึงความตายทุกขณะใด,
 ในคำว่า "ชราและมรณะ สงฺเคราะห์ด้วย
 ชั้น ๒ " นี้ มีความว่า ท่านกล่าวว่
 "ความตาย". บทว่า ตฺ โยค ชีวิตินฺทฺริยฺ-
 ปจฺเจทสณฺณิตํ ปากฏมรณํ แปลว่าความตาย

^๑ อภ. ป. ๓๖/๑๔.

^๒ ก. วิปฺปวาสนวเสน.

คุณฟู - คุณฟอง - คุณบุญช่วย ทามนตรี อุทิศให้บิดา-มารดา

ปู่ ย่า ตา ยาย คุณครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ เจ้ากรรมนายเวร ที่ล่วงลับไปแล้ว

ตสฺส ปน กามํ อิกฺขเมว อารมฺมณํ อุပ္ภูจาทิ, ก็อารมณฺที่นํปรารธนาอย่างเคี้ยว ย่อม
 ปิยวิบฺโยควตฺตุมฺปน มหนตฺ ทุขํ ปรากฎก่กนคินันโดยแท้, ถึงกระนั้น ก็ยัง
 อุပ္ปชฺชตีติ อาท "อสนฺตสฺส วิโยคํ เกิดทุขฺใหญ่ อันมีความพลัดพรากจากสัตรี
ปิยวตฺตุนํ"ติ. อวิเสสโตติ ปาปสฺส, ภทฺทสฺส และสังฆารอันเป็นที่รักเป็นที่ตั้ง เพราะ
 จ สามณฺณโต. "อวิเสสโต"ติ วตฺวาปี ฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่ "ทนไม่ไ้
"สพฺเพสนํ"ติ วนํ ตํ^(๑) ทุขํ ปริมทฺทิต- ซึ่งความพลัดพราก อันมีของรักเป็นที่ตั้ง".
 สงฺฆารานํ เอกจฺจานํ ชีณาสวานมฺปี คำว่า โดยไม่แปลกกัน ได้แก่ ด้วยความ
 โทติเยวาทิ ทสฺสนตฺถํ. วิตุชฺชมานมฺมานนฺติ เสมอกัน ของคนชั่วและคนดี. ท่านอาจารย์
 สนฺธิพนฺธนาจฺเจทกฺวายุณา วิชฺฌนิยมาน- แม้กล่าวว่ "โดยไม่แปลกกัน" ตั้งนี้แล้ว
 มฺมมฺภูจานานํ. ก็ยังกล่าวว่ "แก่ทุกคน" เพื่อจะแสดงว่
 ทุกชนันน ย่อมมีอยู่ที่เคี้ยว แม้แก่ท่าน
 พระชีณาสพฺทั้งหลายบางพวก ผู้ย้ายสังฆาร
 ได้แล้ว. บทว่ วิตุชฺชมานมฺมานนํ แปลว่
 ผู้มีมมฺฐานถูกลมที่ตัดข้อ และเส้นเอ็นเงาะ
 แหวงอยู่.

อิติ มรณนิทฺเทศวณฺณา.

พรรณนามรณนิเทศ จบแล้ว

ด้วยประการฉะนี้.

^๑ ม. อิท.

คุณชู - คุณฟอง - คุณบุญช่วย ทามนตรี อุทิศให้บิดา-มารดา

ปู่ ย่า ตา ยาย คุณครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ เจ้ากรรมนายเวร ที่ล่วงลับไปแล้ว

เสียญาติเป็นต้น เป็นอากรมณ์ ชื่อว่า โสกะ
 กุกกัจจะและโสกะเหล่านี้ มีความต่างกัน
 แม้ในความหมายว่า มีความละห้อยหาเป็น
 ปัจจุบันฐานดังกล่าวมาจะนี้.

วิสปัต สลล วิสสลล. โสกวเสน
 อติสาราหิพยาธิ โทติ, โสกพหุสส สรริ
 น จิรสเสว ชีรติ, พลวโสกาภิกุโต มรณมปิ
 ปาปุนาตีติ อาท "สมาวหติ จ พยาธิชรา-
มรณเภทนน"ติ.

อติ โสกนิตเทศวณณา.

ลูกศรที่ตีฆ่าพิษ ชื่อว่า ลูกศรอาบ
ยาพิษ. แม้ความเจ็บไข้มีโรคท้องร่วง
 เป็นต้น ก็มีได้ด้วยอำนาจแห่งความโศก,
 สรีระของคนผู้มากไปด้วยความโศก ย่อม
 หรุกโทรมไปไม่ช้านัก คนผู้ถูกความโศกมี
 กำลังครอบงำแล้วย่อมถึงตายได้ เพราะ
 ฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "นำทุกข์
ต่าง ๆ โดยความเจ็บไข้ ความแก่ และ
ความตายมาด้วย".

พรรณนาโสกนิตเทศ จบแล้ว

ด้วยประการฉะนี้.

คุณวิมลพรรณ ไชยติสกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา